

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE'DE FARKLI DİNİ GRUPLAR AÇISINDAN
DİNLERARASI DİYALOG**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa BAHADIR

Enstitü Anabilim Dalı :Felsefe ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı :Din Sosyolojisi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Faruk KILIÇ

MAYIS 2007

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE FARKLI DİNİ GRUPLAR AÇISINDAN
DİNLERARASI DİYALOG

YÜKSEK LİSANS TEZİ

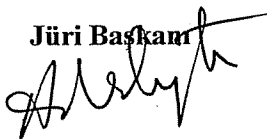
Mustafa BAHADIR

Enstitü Anabilim Dalı :Felsefe ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı :Din Sosyolojisi

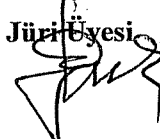
Bu tez 04/05/2007 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Doç.Dr. Abdulvahit İnançoğlu Doç.Dr. Mustafa AKGAY Yrd.Doç.Dr. A. Ferit KILIÇ

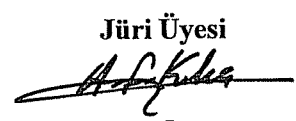
Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığı, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Mustafa BAHADIR

04.05.2007

ÖNSÖZ

“Türkiye’de Farklı Dini Gruplar Açısından Dinlerarası Diyalog” konusu, günümüz dünyasında son çeyrek yüzyılda popüler olan “Dinlerarası Diyalog” çalışmalarını bağlamında üzerinde durulmaya değer buldum. Bu bağlamda Ülkemizde bulunan farklı dini grupların dinlerarası diyalog faaliyetleri hakkındaki görüşlerini din sosyolojisi açısından değerlendirmeye çalıştım. Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam sayın Yrd. Doç. Dr. Ahmet Faruk KILIÇ’A teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Bu tezin hazırlanmasında en küçük katkısı olan herkese teşekkür ederim. Ayrıca, bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim aileme de şükranlarımı sunarım. Yetişmemde katkıları olan; ilkökul, orta okul, lise ve üniversitedeki tüm hocalarıma da minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

Mustafa BAHADIR

04.05.2007

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY.....	v
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	5
1.1. Dini Grup.....	5
1.1.1 Post Modernizm ve Dini Gruplar.....	11
1.1.2. Günümüz Türkiye’inde Dini Gruplar.....	13
1.2. Dinlerarası Diyalog.....	14
1.2.1. Dinlerarası Diyalogun Tarihçesi	20
1.2.2. Dinlerarası Diyalog Çeşitleri	25
1.2.3. Dinlerarası Diyalogun İçeriği	30
BÖLÜM 2: İSLÂMİ GELENEKTE DİNLERARASI DİYALOG.....	33
2.1. Kur’an-ı Kerim’de Dinlerarası Diyalog.....	33
2.2. Hz. Muhammet ve Dinlerarası Diyalog.....	47
2.3. İslam Tarihinde Dinlerarası Diyalog.....	62
2.4. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinlerarası Diyalog.....	68

BÖLÜM 3: DİNİ GRUPLAR AÇISINDAN DİNLERARASI DİYALOG	71
3.1. Dinlerarası Diyalogu Destekleyen Dini Gruplar.....	71
3.2. Diyalogun Desteklenme Sebepleri	80
3.2.1. Din Karşıtı Akımlar Karşısında Ortak Cephe Oluşturmak	82
3.2.2. Dünya Barışına Katkı Sağlamak	83
3.2.3. İslâm'ı Daha Güzel Tanıtılabilmek	84
3.3. Dinlerarası Diyaloga Karşı Çıkan Dini Gruplar	85
3.4. Diyaloga Karşı Çıkış Sebepleri	94
3.4.1. İslâmiyete Uygun Olmaması	97
3.4.2. Bir Hristiyanlık Projesi Olması	99
3.4.1. Diyalogun Misyonerliğe Alet Edilmesi	100
3.5. Dinlerarası Diyaloga Temkinli Yaklaşan Dini Gruplar.....	101
SONUÇ.....	103
KAYNAKÇA.....	106
ÖZGEÇMİŞ.....	115

KISALTMALAR

WCC : World Council Churches. "Dünya Kiliseler Konseyi"

A.B.D. : Amerika Birleşik Devletleri

PCID : Pontifical Council For İnterreligious Dialogue. "Dinlerarası Diyalog İçin Papalık Konseyi"

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

UNESCO : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. "Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu"

AB : Avrupa Birliği

vb. : Ve Benzeri

Tezin Başlığı: “Türkiye’de Farklı Dini Gruplar Açısından Dinlerarası Diyalog”	
Tezin Yazarı: Mustafa Bahadır	Danışman: Yrd. Doç. Dr. A. Faruk KILIÇ
Kabul Tarihi: 04/05/2007	Sayfa Sayısı: V (ön kısım) + 114(tez)
Anabilimdalı: Felsefe ve Din Bilimleri	Bilimdalı: Din Sosyolojisi
<p>Dinlerarası diyalog son çeyrek yüzyılda popüler olan bir olgudur. Küreselleşme ve bilimsel buluşların sonuncu küçük bir köy haline gelen dünya da insanlar arası ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır. Konunun bu kadar popüler olmasının en önemli sebeplerinden birisi hiç şüphesiz din merkezli bir faaliyet olmasıdır. Özellikle ülkemizde dinlerarası diyalog konusu çok tartışılmaktadır ve tartışılmaya da devam edecek gibidir.</p> <p>Türkiye’de farklı dini gruplar açısından dinlerarası diyaloga bakıldığında üç farklı yaklaşım ön plana çıkmaktadır.</p> <p>Birincisi; dinlerarası diyalogu destekleyen dini grupların görüşleridir. Bu dini gruplara göre artık bu yüzyılda dinlerarası diyalogu başlatanlara bakmaksızın Müslümanlarında bu faaliyetlerin içinde olması gereklidir. Başlatanların amacı ister siyasi, ister dini ya da başka bir şey olsun Müslümanlar bu faaliyetin içinde olmalıdır.</p> <p>İkincisi; dinlerarası diyaloga karşı çıkanların görüşleridir. Bu dini gruplara göre ise Müslümanların kilise patentli bu faaliyete kesinlikle girmemelidir. Çünkü dinlerarası diyalogun asıl amacı misyonerlik yapmaktır. Papalık özel olarak yetiştirdiği misyonerlerle dinlerarası diyalog adı altında Hıristiyanlığı yaymaya çalışmaktadır. Bu tür faaliyetler İslam’a aykırıdır. İslam’ın bu konudaki metotları bellidir. Onlarda Tebliğ, davet ve irşattır.</p> <p>Üçüncüsü; dinlerarası diyaloga temkinli yaklaşanların görüşleridir. Bu dini gruplara göre ise dinlerarası diyalog çalışmalarında Müslümanlar belirleyici konumda olmalıdır. Dinlerarası diyaloga ancak biz Müslümanların belirlediği şartlar altında evet denilebilir.</p>	
Anahtar Kelimeler: Dini Grup, Diyalog, Dinlerarası Diyalog.	

Title of the Thesis: "The dialogue among religions according to different religions groups in Turkey"	
Author: Mustafa BAHADIR	Supervisor: Asist. Prof. Dr. A. Faruk KILIÇ
Date: 04 May 2007	Nu. of Pages: V (Pre text) + 114 (main body)
Department: Philosophy and Religion Sciences	Subfield: Sociology of Religion
<p>The dialogue among religions is an event that becomes popular nowadays. Also in the world which has become like a small village as a result of globalization and scientific inventions, relations among people gained a new dimension. One of the most important reason of being the subject such important is certainly its being religion centered. Especially in our country the subject that dialogue between religions has been argued too much and it seems that it will continue to be argued.</p> <p>When we look at the dialogue among the religions according to the different religions groups in Turkey, three different approaches come to the front.</p> <p>First is the opinion of the religions groups that supports the dialogue among religions. According to these religions groups, in this century Muslims should take place in these activities without looking at who started the dialogue among religions anymore. No matter what is the aim of the ones who started whether religious or political or something different, Muslims should be in these activities.</p> <p>Second is the opinion of the ones that oppose to the dialogue among religions. According to these religions groups, Muslims definitely shouldn't take place in these church patented activities. Because, the real aim of the dialogue among religions is to do the function of missionary. Papacy tries to spread around Christianity under the name of the dialogue among religions with the missionaries that they brought up especially. Such activities are improper for Islam. In Islam, the methods for his subject are definite for them notification is invitation and enlightenment.</p> <p>The third one is the opinions of the ones who approach to the dialogue among religions self-possessed. According to these religious groups, Muslims should be determiner in the Works of the dialogue among religions. Yes can be said to the dialogue among religions only on the conditions that Muslims determine.</p>	
Keywords: Religions Groups, Dialogue, Dialogue Among Religions	

GİRİŞ

İnsanlık tarihine baktığımız zaman gördüğümüz en önemli olgulardan ikisi; din ve sosyal gruplardır. İnsan için olmazsa olmazların başında din ve sosyal gruplar gelmektedir. Tarihsel süreçte dinsiz ve sosyal gruplar olmadan bir oluşumun görülmediği bilinmektedir. Bu bağlamda Din Sosyolojisi insan için bu kadar önemli olan bu iki olguyu birlikte ele aldığı görülmektedir. Genç bir bilim dalı olan Din Sosyolojisi dini ve sosyal grupları ayrıntılı olarak incelemeye çalışmaktadır.

İnsanlar bazı sosyal gruplara kendi istekleri ile girebilirken bazı sosyal gruplara ise girmesi kaçınılmazdır. İnsanlar sosyal bir grup olan aile, köy vb. sosyal gruplara girmeleri isteklerine bağlı değildir. Arkadaş grupları, cemaat vb. sosyal gruplara ise insan isteyerek girerler. Toplumların birlik ve beraberliği için sosyal gruplar arasındaki ilişkilerin iyi olması çok önemlidir. Bunu sosyal grupların ve diğer dini grupların aralarındaki bağların ve iletişimlerinin sağlam ve güçlü olması gereklidir.

Tarihsel süreçte bazı dönemlerde insanları arası ilişkilerde ve toplumsal olaylarda dinin etkisi çok büyük olmuştur. Farklı dini gruplar ve mezhepler arasındaki çekişmeler tarihte son derece kanlı savaflara sebebiyet verdiğini görmekteyiz. Dinin, tarihte etkili olduğu gibi modern dönem olarak isimlendirilen günümüzde de etkili olduğunu görmekteyiz. Bunun en güzel örneğini karikatür krizinde çok açık olarak gördük Bu olayda Müslümanlar tepkilerini etkili bir şekilde göstermiştir. İnsanlar inançlarını günlük hayatlarına tam olarak yansıtmasalar bile, kendi kutsallarına karşı olumsuz bir hareket karşısında sessiz kalmamaktadır.

Günümüzde küçük bir köye dönen dünyada, insanlar olan biten her şeyden son derece hızlı bir şekilde haberdar olmaktadır. Bu arada farklı din mensupları arasındaki iletişim ve etkileşimler de bu yeni gelişmelerden olumlu ya da olumsuz olarak etkilenmektedir. Bunu olumlu bir hale getirmek için bu imkanları iyi kullanmak gerekir. Dünyada barışın ve huzurun egemen olmasını istiyorsak mutlaka insanlar birbirleriyle iletişim içerisinde gerekir. Aksi halde gelecekte dünyanın durumu bugünde daha iyi olmayabilir.

Ülkemiz açısından bakacak olursak; değişik dinlere ve kültürlere beşiklik eden bu coğrafya'da Türkiye'nin yeni gelişmelerden etkilemekte olduğunu görmekteyiz. Son çeyrek yüzyılda ortaya çıkan "Dinlerarası Diyalog" faaliyetleri ülkemizde de çok önemli bir konuma gelmiştir. Kültürel birikimimize baktığımız zaman Türkler'in, insanlar arasında iletişim konusunda son derece başarılı olduklarını görürüz. Atalarımız asırlarca bu topraklarda ve üç kıtada hakimiyet sürdürmüşler ve farklı dinlere ve kültürlere sahip insanları başarıyla idare etmişlerdir. Bu muhteşem tecrübeden gerektiği gibi yararlanabilmeliyiz. Eğer bu tecrübeden gerektiği gibi yararlanırsak ve yapılan hataları tekrar etmezsek dünya barışına önemli katkılar sağlayabiliriz.

Tezin Konusu

"Türkiye'de Farklı Dini Gruplar Açısından Dinlerarası Diyalog." Konunun öncelikli olarak birinci bölümde kavramsal çerçeve ele alınmıştır. Bu kavramlar; dini grup, diyalog ve dinlerarası diyalogdur. İlk olarak dini grup kavramı ele alınmıştır. Dini grupların birbirine ve diğer dinlere bakış açıları beş temel başlık altında ele alınmıştır. Daha sonra ise sırayla diyalogun ne demek olduğu belirtildi. Dinlerarası diyalogun ne olup-olmadığı tespit edilmiştir. Genel olarak dinlerarası diyalogun tarihsel serüveni ele alındı. Dinlerarası diyalogu kimler ne zaman ve ne için başlattılar ve amaçları neydi. Daha sonra dinlerarası diyalogun çeşitlerine temas edilmiştir.

İkinci bölümde ise İslâm'i gelenekte dinlerarası diyalog ele alınmıştır: Kur'an-ı kerim'de ve Hz. Peygamber'in uygulamalarında dinlerarası diyalogun yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde dinlerarası diyalogu destekleyenlerin ve karşı çıkanların referans verdikleri ayetler ve Hz. Peygamber'in uygulamaları belirtilmiştir. Ayrıca, İslâm dünyasında dinlerarası diyalog örnekleri ele alınmıştır. Bu bölümde özellikle daha çok Osmanlı Devletine yer verilmiştir. Dört halifeden başlayarak günümüz Türkiye'sine kadar olan dönem genel olarak incelenmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise dini gruplar açısından dinlerarası diyalog ele alınmıştır. Dinlerarası diyalogu destekleyenlerin ve karşı çıkanların görüşleri ve önerileri ele alınmıştır. Bu konuda farklı dini grupların birbirlerinden farklı görüşleri ortaya

konulmuştur. Bu farklılıkların dini grupların birbirlerine karşı tutumlarını nasıl etkilediği belirtilmiştir. Konu ile ilgili entelektüel kişilerin görüşleri de ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tezin Amacı

Günümüz Türkiye'sinde son dönemlerde önemli bir gündem maddesi haline gelen dinlerarası diyalog çalışmalarını Türkiye'deki dini gruplar bağlamında ele almaktır. Ülkemizde farklı dini grupların aralarındaki ilişkileri dinlerarası diyalog nasıl etkilemiş olduğunu belirtmeye çalışmaktır.

Tezin Önemi

Dinlerarası diyalog son dönemlerin en popüler konularından biri olması ve çok sayıda insanı ilgilendirmesi açısından konunun incelenmesi önemli bulunmuştur. Ayrıca konunun evrensel bir boyut kazanması da diğer bir bakımdan önemini göstermektedir. Günümüz Türkiye'sinde önemli bir gündem oluşturan dinlerarası diyalogu din sosyolojisi açısından tahlil etmek ve dini grupların farklı görüşlerinin kendi aralarındaki ilişkileri nasıl etkilediğinin belirtilmesi bakımından önemlidir.

Tezin Metodu

Bu çalışmada; sosyolojinin ve din sosyolojisinin kullanmış olduğu metotlar kullanılmıştır. Genel olarak bilgilerin toplanmasında; vasıflama (gözleme), mülakat, karşılaştırma, açıklama ve yorumlama metodu kullanılmıştır. Bu çalışmada bir tek metot yerine değişik metotlardan yararlanılmıştır.

Tezin Varsayımları

Farklı dini gruplar dinlerarası diyaloga birbirlerinden çok farklı bakmaktadır. Hepsi de dini referanslara dayandığı halde bu farklılığın sebepleri nelerdir? Genel olarak ülkemizde birçok farklı kesimde olduğu gibi, dini gruplar arasında da iletişim eksiliği vardır. Diğer bir durum ise kavramların doğru olarak kullanılmadığıdır.

Tezin Sınırları

Türkiye’de farklı dini gruplar açısından dinlerarası diyalog konusu ele alınmaya çalışılmıştır. Genel olarak dinlerarası diyalogu destekleyenlerin ve dinlerarası diyaloga karşı çıkanların görüşlerine ağırlık verilmiştir. Ayrıca dini grupların bu konuda yazılı ya da sözlü beyanda bulunmuş olmaları bizim tez sınırlarımızı oluşturmuştur.

Tezin Kaynakları

Son dönemde yazılan dinlerarası diyalogla ilgili kitaplar. Dini grupların bu konuyla ilgili internette ve diğer basın yayın organlarında yayınlanan yazıları. Dinlerarası diyalog konusuyula ilgili yapılan toplantılarla ilgi eserler. Kur’an-ı Kerim ve Tefsirleri. Hz. Peygamberin uygulamaları ile ilgili kitaplar. Tarihi Eserler. Genel olarak İslam tarihi ve İslam medeniyeti gibi kaynaklardan yararlanılmıştır. Genel sosyoloji ve din sosyolojisi ile ilgili kaynak eserler. Yapılan mülakat ve görüşmeler.

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Dini Grup

Günümüz toplumların önemli unsurlarından birisi de dini gruplardır. Dini gruplar modern toplumların da önemli gerçeklerinden birisidir. Dini gruplar sosyal grupların bir alt grubudur. “İnsanlar, ortak amaçlara ulaşmak için, aralarında belirli derecede bir işbirliği kurup birbirleriyle sosyal ilişkilere girmekte ve bundan sosyal grup kavramı doğmaktadır” (Dönmezer, 1984:185).

Sosyal grup, yeterli sayılabilecek bir süre birbirleriyle etkileşim de bulunan ve ortak değerleri paylaşan iki ya da daha çok insan olarak tarif edebiliriz. Buna göre sosyal grup aynı zamanda fertlerin karşılıklı etkileşim içinde olduğu bir sosyal sistemdir. Bizzat toplum en büyük sosyal grup olduğuna göre, bütün sosyal ilişkiler mutlaka sosyal gruplarla ilgili olmaktadır. Sosyal grup kapsadığı fertlerin irade ve eğilimlerinden ayrı objektif bir varlıktır. Ferdi eğilimler burada anonimdir (Erkal, 1997: 32).

İnsanlar daima bir takım grupların içinde yaşarlar ve devamlı surette yeni gruplar oluşturmak eğilimindedirler. Zaten, sosyal hayatta bizzat toplum büyük bir sosyal gruptur ve onun içerisinde başka birçok alt gruplar yer almaktadır. Sosyal grupları, meslekî, ailevî, siyasî ve dinî vb. şekilde tasnif etmek mümkündür. Esasen, dinî gruplar, sosyal grupların özel bir türünü meydana getirmektedir. Aslında, Din Sosyolojisinin de dinî gruplar meselesi, bir dinin hangi sosyal gruplarda yaşadığı ve hangi sosyal grupların doğuşuna sebebiyet verdiği konularına bağlı bulunmaktadır. Gerçekte ise, her din bizzat bir sosyal grup olan bir toplumda ortaya çıkar ve yayılır. Nitekim, sosyal hayatta biz dini daima bir topluluk, cemaat, ümmet ya da bir grup veya insan topluluğu içerisinde hayatîyet bulmuş olarak görürüz. Dinî gruplar iki ana sosyal grup olarak ortaya çıkarlar. 1.Tabiî Dinî Gruplar: Dinin organik cemaat içinde vücut bulduğu şekline denir. Bunlar; aile, klan, mahallî birlikler: köyler ve şehirler, kabile ve millet, cinsiyet ve yaş üzerine kurulmuş cemiyetlerdir. 2. Sırf Dinî Gruplar: Grup üyelerini birbirine bağlayan temel bağın spesifik bir biçimde dinî olduğu bu tür gruplara denir. Sırf dinî gruplar üyeleri her şeyden önce din bağı ile birbirine

bağlanmış topluluk şekilleridir. Bu demektir ki, bu tür gruplarda manevî ve dinî bağ tabii ve organik bağlardan daha güçlüdür. Sırf dinî gruplar toplumlardan toplumlara; inançlardan inançlara farklılık gösterirler. Bunlar; cemaat, tarikat ve mezhep gibi değişik şekillerde ortaya çıkabilirler (Günay, 2001:236-285).

Din Sosyolojisi incelemeleri açısından dini grup ve cemaatlerin, dinlerin birbiriyle olan ilişkileri hem pratik hayat açısından hem de ülkelerin tarihi, siyasal konumları açısından önemlidir. Bu konu bu alandaki araştırmacıya dinler ve toplumlar arası ilişkilerdeki problemleri görmesini ve bunların çözümü için yardımcı olmasını sağlar (Kader,2005:15). Dinlerin ve dini grup ve cemaatlerin birbirleriyle olan karşılıklı ilişkileri tarihsel süreçte 5 ana yaklaşımdan oluşmaktadır.

Dışlayıcılık, Kapsayıcılık ve Plüralizm (Çoğulculuk)

Din mensuplarının birbirleriyle karşılıklı ilişkilerinde ön plana çıkan ilk yaklaşım; dışlayıcılık, kapsayıcılık ve çoğulculuktur. “Dışlayıcılığa göre kurtuluş veya daha somut bir ifadeyle Tanrı tarafından kabul edilebilme sadece ve sadece İsa-Mesih’e iman ve kilisenin yani Hıristiyan toplumun bilfiil üyesi olmak suretiyle gerçekleşebilir. Kapsayıcılığa göre ise kurtuluş sadece ve sadece İsa- Mesih vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Ancak söz konusu bu kurtuluş çeşitli şekillerde diğer dinsel geleneklerde de ifadesini bulmaktadır. Bu anlayış tıpkı dışlayıcı anlayış gibi İsa’yı Tanrının tam ve mükemmel vahyi ve mutlak kurtarıcı olarak görür. Ancak bunu yaparken diğer dinsel gelenekleri Tanrının kurtarıcı planından dışlamayarak onları İsa’ya yakınlıkları ve uzaklıkları nispetinde bu plana dahil eder. Çoğulculuğa göre ise de kurtuluş için pek çok yol vardır. Zira, her dinsel gelenek kendi taraftarını kurtuluşa ulaştırmayı hedeflemektedir. Bu nedenle onların hepsi bu yolda eşit geçerliliğe sahiptir. Yani çoğulculuğa göre büyük dünya dinlerinin her biri İlahi Gerçekliğe ulaşmada taraftarlarına birbirlerinden bağımsız yollar sunar” (Aydın, 2001:71-72).

Ancak, işaret etmek gerekiyor ki, dinî çoğulculuk, modern döneme has durum ve şartlara bağlı bulunmaktadır. Zira, madem ki, dinî cemaatlerin birbirleriyle ilişkileri açısından, toplumlar, kültürler ve dinler, dünya yüzünde, tarihin her devrinde, bir bakıma çoğulcu bir ortamda hayatiyet bula gelmişlerdir, o halde bilimsel olarak,

"gerçek" ve "özgürlüğün" klâsik antinomisi içerisinde dinî çoğulculuk, hoşgörü ve fanatizm problemlerinin kökleri, tarihin derinliklerine uzanmaktadır. Bunu bu şekilde göz önüne almak gerekir (Günay, 2001:428). "Postmodern paradigmanın etkisiyle üzerinde daha çok tartışılan çokkültürlülük ve çoğulculuk düşüncelerinin farklı versiyonları bulunmakla birlikte bir olgu olarak kültür, eğitim ve din gibi alanlarda etkili olmaktadır" (Kaymakcan, 2006:8).

Absolütizm, Tekelcilik ve Fanatizm Eğilimleri

Din mensuplarının birbirleriyle karşılıklı ilişkilerinde ön plana çıkan ikinci yaklaşım; mutlakçı (absolütizm), tekeli ve fanatizm eğilimleridir. Dinî grup ve cemaatlerin birbirleriyle ilişkileri hususunda, mutlakçı(absolütizm), tekeli ve fanatizm ve çatışma eğilimleri zamanla ortaya çıktığı görülmektedir. Mutlakçılık (absolütizm) iddiası ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan tekeli tutumu ve dinî fanatizm (bağnazlık) tavrı üzerine temellendirilmiştir (Günay, 2001:427-428).

Bununla birlikte, kabile ve milli dinlerin mutlakçılık iddiaları ile evrensel dinlerinkiler arasında önemli farklılıklar da kendini göstermektedir. Zira, Mensching'in genel bir din tipolojisi çerçevesinde "millî dinler" kategorisinde ele aldığı klan, kabile veya en çok millete bağlı dinlerde, dahilî ve dolayısıyla da "entansif" (yoğun, şiddetli) bir mutlakçılık ve tekeli söz konusu olmaktadır. Buna göre, bu tür toplumlar ve onların dinleri için önemli olan kendi mensuplarının varlık, hayatiyet ve güvenliğidir. Böylesine egosantrik bir varlık ve güvenlik anlayışı, belli bir dahilî toplumsal ve dinî egoizm ve tekeli eğilimini de beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan, orada kendi mensup olduğu toplumu, yani klanı kabilesi veya kavmini yahut cemaatini ret yahut terk ve başka toplumlara yönelme, aynı zamanda kendi dinini bırakarak başkalarının dinlerine geçiş şeklindeki bir irtidat olmakta ve oldukça sert bir müsamahasızlıkla karşılanmakta; bu fiilin cezası da oldukça sert olmaktadır. Bunun gibi, aslında orada kendi dini ile ilgili hemen her kusur karşısında ortaya konulan tavır da oldukça sert bir müsamahasızlıkla karakterize olmaktadır. Bu dinler yabancı kutsallıkların varlıklarını kabul, ancak kendileri için onların kutsallıklarını reddetmek eğilimindedirler (Günay, 2001:429-430).

Gerçekten de, insan toplumlarında din olgusu sürekli bir fenomen olarak kendini göstermekte ve nitekim tarih boyunca dinsiz bir topluma rastlanmamıştır. Ancak, toplumlar ve kültürler gibi dinlerin de, tarih içerisinde çok önemli çeşitlilik ve değişiklikler gösterdikleri gözlenmektedir. Üstelik, yine toplumlarda dinsizliğe ve inançsızlığa olan eğilim de en azından potansiyel olarak daima var olmuştur. Bu bakımdan, insanlığın eski çağlarına hakim görünen klan ve kabile dinleri ile millî dinler, ait oldukları cemaatin mensuplarına ortaklaşa bir kurtuluş vad'ederek, kendilerini onlara kendilerinin dışında hiçbir gerçekliği kabul etmeyen bir kesinlikle sundular. Böylesine bir kesinlik ve mutlaklık iddiası ve bu çerçevede oluşan inhisarcı tutum, din ve inanç konusunda belli bir hoşgörüsüzlük ve fanatizmi de şüphesiz beraberinde getirmekteydi. Öte yandan, evrensel dinler yayılcı eğilimlere de güçlü bir biçimde sahip bulunuyorlar. Bu durumda onlar için gerçek ve kurtuluş evrensel bir anlam ve iddiaya bürünmektedir. Bu bakımdan da onlar kendi inançlarını misyonerlik veya sirayet yoluyla başkalarına yaymak ve genişlemek suretiyle evrensel bir kurtuluşu amaçlamaktadırlar. Keza Kur'an da, "Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, onun bu fiili asla kabul olunmaz ve o, ahirette de en büyük hüsrana uğrayanlardan olur" (Al-i İmrân, 85) denmektedir. Nitekim, evrensel dinlerin tarihleri içerisinde, bu tekelci ve mutlakçı temayüller, radikal bir müsamahasızlıkla karakterize olan fanatik eğilimler ve tutumlarda kurumlaştırılmak suretiyle çok çeşitli şekillerde ortaya konmuş bulunmaktadır. Anlaşılan, tekelci ve mutlakçı tutum, bir yandan kendi mensupları için dahili bir fanatizm ve baskı tavrını beraberinde getirirken, öte yandan yerine göre kendisinin dışındaki mezhep, cemaat, grup ve din mensupları için tahammülsüz ve çatışmacı bir zihniyet ve eğilime de imkan vermektedir" (Günay, 2001: 429-431).

Hoşgörü ve Çoğulculuk Eğilimi

Din mensuplarının birbirleriyle karşılıklı ilişkilerinde ön plana çıkan üçüncü yaklaşım; hoşgörü ve çoğulculuk eğilimleridir. Dinî grup ve cemaatlerin birbirleriyle ilişkilerinde hoşgörü ve çoğulculuk eğilimleri insan toplumlarında temel birer beşerî potansiyel eğilim olarak her zaman için var olmuştur. Bu bakımdan da, peygamberi ve evrensel dinlerin tekerciliği ve hoşgörüsüzlüğü bize gerçeğin yalnızca bir yönünün yansıttığı gibi görünmektedir. Zira, bu dinlerin Mukaddes Metinleri üzerine yapılan derinliğine ve karşılaştırmalı incelemeler, oralarda aynı zamanda dinî toleransa kapıyı

ardına kadar açık tutmaya meyleden işaretler ve eğilimlerin varlığını da anlamamıza imkan veriyor. Örneğin, Kur'an'da "Dinde zorlamanın bulunmadığının açıkça ifade eden Bakara suresinin 256. âyetinin dışında, "Allah dileseydi hepinizi bir tek ümmet yapardı. Fakat O, verdikleriyle sizi imtihan etmek için öyle yapmamıştır. O halde hayır işlemekte yarışın" (Mâide, 48) mealindeki âyet de kanaatimizce İslâm dininde başkalarının inançlarına saygıdan ibaret olan hoşgörünün çok ötesinde, dinî inanç ve kanaat hürriyeti ve vicdan özgürlüğünün temel dayanaklarını oluşturmaktadırlar. Bunun gibi, "Rabbin dileseydi yeryüzünde bulunanların hepsi iman ederd. Öyle iken insanları inanmaya sen mi zorlayacaksın?" (Yunus, 99) ve "Ey insanlar! Doğrusu sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi sırf birbirinizi tanımanız için milletlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz ki Allah katında en şerefliiniz takvaca en ileri olanınızdır" (Bakara,13) tarzındaki ibareler, şüphesiz vicdan özgürlüğünün yanı sıra çoğulculuk ve hoşgörünün de Kur'anî dayanaklarını oluşturuyorlar." Öte yandan, belirtmek gerekiyor ki, hemen bütün dinlerde temel bir dinî yaşayış formu olarak beliren mistik eğilim içerisinde hoşgörü hemen daima temel bir karakteristik olarak yerini almış görünmektedir (Günay, 2001:431-432).

Rekabet ve Çatışma Eğilimleri

Din mensuplarının birbirleriyle karşılıklı ilişkilerinde ön plana çıkan dördüncü yaklaşım; rekabet ve çatışma eğilimleridir. Dinî grup ve cemaatlerin birbirleriyle ilişkilerinde zaman zaman rekabet ve çatışma eğilimleri de ortaya çıktığı görülmektedir. Farklı din mensupları arasındaki ilişkilerde bazen şiddetli çatışmaya kadar götüren rekabet eğilimleri görülmektedir. Millî dinlerin evrensel dinlerle ve evrensel dinlerin birbirleriyle ve hatta aynı bir evrensel dinin alt grupları ve mezheplerinin kendi aralarındaki rekabeti ve çatışmaları da kayda değerdir. Her şeyden önce evrensel dinlerin yayılmacı ve misyoner karakteri onları her gittikleri yerde mahallî kültür ve millî ve evrensel dinlerle rekabete sokmuş, bu durum yerine göre tarih içerisinde kanlı din ihtilâfları, çatışmaları ve hatta savaşlarına yol açmıştır. Genellikle "sır (mister) dinleri" müsamahakâr bir karaktere sahiptirler. Bu bakımdan da onlar gittikleri yerlerde millî dinleri etkilemekle birlikte onlarla çatışmaya pek girmemişlerdir. Eski Yunan ve Roma dünyası bunun örneklerini bize sunmaktadır. Buna karşılık misyoner karakterli evrensel bir din bir millî dinle karşılaşınca, evrensel

dinin yayılcı özelliği nedeniyle milli din ve mahalli kültürlerle hemen çatışmaya girmekte ve genelde böylesine bir çatışmadan evrensel dinler galip çıkmaktadırlar. İslâmiyet, Hıristiyanlık ve Budizm gibi evrensel dinler ortaya çıktıkları kendi menşei ülkelerinin yanı sıra gittikleri her yerde mahallî ve millî dinlerle rekabet ve çatışmaya girdiler ve çoğunlukla onlar bundan galip çıktılar (Günay, 2001: 433-434).

Evrensel dinlerin yayılcı eğilimleri dolayısıyla gerek mahallî kültürler, millî dinler ve gerekse de birbirleriyle olan bu rekabetinin ve çatışmalarının ötesinde bir de aynı bir dinin kendi alt-grupları fırkaları, mezhep ve tarikatları, mezhep ve tarikatları yahut mahallî cemaatleri arasındaki rekabet ve çatışma söz konusu olmaktadır. Özellikle bir toplumun dinî homojenliğinin yitirilmesi kanlı mezhep ve din çatışmaları için çok uygun bir ortam oluşturmaktadır. Tarihte ve günümüzde dünyanın çeşitli bölgelerinde bunun birçok örnekleri mevcuttur. Bunda sırf dinî faktörlerin ötesinde başka ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel, etnik, vb. faktörler de rol oynamakta ve hatta çoğu zaman bu sonuncular dinî bir görünüme bürünerek çatışmaya yol açmaktadırlar. Meselâ İslâmiyette mezhebi bölünmeler ve çatışmaların temelinde, en azından ilk dönemlerde din dışı sebepler ve özellikle de yönetim sorunları birinci derecede bir rol oynamışlardır. Bununla birlikte zamanla oraya öteki birçok etkenler de eklendiler (Günay, 2001: 434-435).

İzafiyet, Teşmil (Inclusivisme), Diyalog ve İşbirliği Eğilimleri

Din mensuplarının birbirleriyle karşılıklı ilişkilerinde ön plana çıkan beşinci yaklaşım; izafiyet, teşmil (Inclusivisme), diyalog ve işbirliği Eğilimleridir. Tarihte dinlerin arasındaki bu rekabet ve çatışma eğilimi ve özellikle aynı bir dinin alt grupları ve mezhepleri arasındaki rekabetin sonuçta çok kanlı savaş ve çatışmalara dönüştüğü görülmüştür. Baskıcı ve tekeli fanatizm ve bütün bunların toplumların birlik, bütünlük ve huzuru bakımından arzettiği tehdit, bir yandan kökleri tarihin derinliklerine uzanan karşılıklı hoşgörü, saygı, vicdan ve din özgürlüğü kavramlarının giderek olgunlaşması ve bu esaslara dayalı lâiklik anlayışının modern dönemde Batı'dan başlayarak giderek kurumlaşması olgusunu beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak dinler ve hattâ aynı bir dinin alt-grup ve mezhepleri arasında karşılıklı hoşgörü ve saygıya dayalı çoğulcu bir ortamda karşılıklı diyalog ve işbirliği

eğilimlerinin de az çok kendini göstermektedir. Anlaşılan bu konuda da modern Batı, dünyanın öteki kesimlerine öncülük ediyor görünmektedir. Gerçi, meselâ İslâm dininde de temelde çoğulcu bir ortamda karşılıklı saygı ve hoşgörüye dayalı bir diyalog ve hatta işbirliği eğilimlerinin ilk işaretlerini bulmak zor değildir. Keza, karşılıklı saygı, işbirliği ve çoğulcu anlayışın bir takım ilk işaretlerini öteki dinlerin temel kutsal metinlerinde de bulmak mümkündür. Öte yandan modern dönem vicdan ve din özgürlüğü, çoğulculuk, insan hakları ve lâiklik gibi kavram ve kurumlara da giderek güçlü bir şekilde yer vermeye başlamış bulunmaktadır. İşte bu şekildedir ki, bir kere mezhepler arası bölünmelerin arzettiği tehdit karşısında bunları çoğulcu bir ortamda yumuşatma eğilimleri kendini ciddiyetle hissettirmeye başlamış görünüyor. Gerçi meselâ İslâm dünyasında Sünnîlik ve Şîlik arasındaki kesin bölünmeyi yumuşatmak üzere zaman zaman tarih içerisinde girişimler de eksik olmamıştır. Ancak, yinede mezhep taassubu halâ oldukça güçlü görünmektedir. Aynı şekilde, Hıristiyan dünyası da mezhep taassubu ve çatışmalarını atabilmiş değildir. Keza, ilk etapta Protestan mezheplerini, sonra Hıristiyanlığın tüm mezhep, kilise, grup ve cemaatlerini ve nihayet tüm dinleri birbirine yaklaştırmak üzere kendini gösteren "ökümenizm" (evrensellik) eğilimi de çok güçlü görünmüyor. Nitekim hangi düzeyde düşünülürse düşünülün, anlaşılan ökümenizm de, çeşitli dinî cemaatleri birleştirmekten çok, onların arasında bir diyalog ve yakınlaşma tesisi hedefine yönelmiş bulunuyor. Bu çerçevede modern dönemde kendini gösteren diyalog girişimleri de sürüyor. Öyle ki, meselâ uzun süre en mutlakçı ve tekelci eğilimlerin sahibi görünen Roma Katolik kilisesinin İkinci Vatikan Konsili (1962-1965) nin başlattığı "Dinler arası diyalog" çağrısı belli bir ilgiye erişmiş görünüyor. Bunun gibi, zamanımızda dinî dünyada başka diyalog girişimleri de eksik bulunmuyor. Esasen zamanımızda, hemen bütün dinî dünyalarda, tekelci ve mutlakçı eğilimler de çok güçlü olmaya devam ediyor ve hattâ bunlardan kaynaklanan dinî fanatizm eğilimleri de kuvvetle hayatîyetlerini sürdürmeye devam ediyor. Ancak uzun süre rekabet ve çatışmanın egemen olduğu dünyada karşılıklı saygı ve hoşgörü anlayışı çerçevesinde -şayet bu sadece iyimser bir temenniden ibaret değilse- diyalogdan söz etmek de oldukça yeni ve ilginç görünüyor ” (Günay, 2001: 433-435).

1.2. Post Modernizm Ve Dini Gruplar

Son dönemlerde küreselleşmenin de etkisiyle post modern söylemler artık daha sık dile getirilmeye başlanmıştır. Post modernizm'i şu şekilde tanımlayabiliriz; "Geleneksel ve modern düşünce kendi bilinçlerine varma süreçlerinde mücadele ederken, kendilerini özgürce ifade edip yaşayabilecekleri yeni bir ortamda bulmuşlardır ki o da postmodernizmdir. Postmodernlik, kendi bilincine vardığında modernliğin yenilenişi, geleneğin ise kırılmaya yüz tutmuş muhtevası olarak görülebilir." (Akdoğan, 2002:63-64)

Diğer bir tanıma göre ise; "Postmodernizm: Modernizm sonrası veya ötesi anlamlarına gelir. Aynı paradigmatik çerçeveyi ya da uygarlık düzlemini paylaşmakla beraber, modernliğe ve onun düşünce tarzı olan modernizme yapılan içsel eleştiri ve alternatif geliştirmeye yönelik çabaların tümüdür" (Alperen, 2003:23).

Postmodernizm modernizme bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. "Postmodernizm hiçbir değeri diğerine tercih etmez; modern bilimindeki tek bir araştırma modeli yerine "ne olsa gider, her yöntem caizdir" anlayışına bırakır. Postmodernizm, öncelikle ve her şeyden önce kültürel bir çoğunluğu, farklılığı ifade etmektedir. Bu anlayış, belli bir düşünceyi empoze etmeden ziyade, farklılıklara hayat hakkı tanımayı, eski-yeni, klasik- modern ikilemini reddetmeyi, tarihten çok mekana önem vermeyi, kültürler arasındaki sınırları kaldırıp, farklı kültürel unsurların bir arada yaşaması anlamına gelmektedir. Postmodernistlere göre, farklı kültürler, dini inançlar ve azınlıklar aynı toplumda kavgasız-tartışmasız, birbirlerinin hak ve özgürlüklerini tanıyıp, saygı duyarak barış ve huzur içinde yaşamalıdır. Zaten postmodern söylem kendisini, modernizmi katı kural ve hoşgörüsüzlük anlayışına bir reaksiyon olarak tanımlamaktadır" (Akdoğan, 2002: 65-66).

Konu ile ilgili olarak; Bryan S. Turner, postmodernliğin her şeyden önce gündelik hayattaki metalaşmayla, kültürel sistemler üzerindeki kitle tüketim sistemlerinin etkisiyle ve yüksek ve aşağı kültür arasındaki ayrımın bulanıklaşmasıyla anlaşılabilirliğini düşünür. Yine, Turner'dan postmodernleşme sürecinin bir çok bakımdan bir sekülerleşme süreci olarak anlaşılabilirliğini okuyoruz. Çünkü, dinlerin

kendilerini, dünya hakkındaki bütün tasavvurları büyük anlatılardan sayan postmodern kültürün eleştirisinden korumaları zordur. Çoğulcu inanç, rastgele bağlılık ve dinsel tecrübe postmodern bir yaşam tarzıyla, yani kültürün çoğulculuk olarak sekülerleşmesi düşüncesiyle uyumlu olacaktır. Postmodernizm tek bir büyük anlayışa bağlanmak ihtimal dışıdır (Aktay, 1998:310-311).

Günümüzde “Küreselleşme sürecinde öne çıkarılan din anlayışı, “dinî çoğulculuk” gibi gözükmektedir. Dinî çoğulculuk, kısaca, bütün dinleri, özellikle de yaşayan büyük dinleri, Tanrı’ya eşit seviyede ulaştıran yollar olarak kabul eden görünüşün adı olup; hakikat değeri açısından dinler arasında ayırım yapmayı reddeder. Dinî çoğulcu için Tanrı’ya ulaştıran pek çok dinî yol vardır. Böylece, çok kültürlülük, görecelilik ve postmodernizm gibi kavramlarla ifade edilen günümüz hakim anlayışıyla uyum içinde bir dinî çoğulculuk; bir anlamda, çeşitli dinlerin hakikat iddialarında bulunmaları sorununu, “demokrasi” vasıtasıyla çözüme kavuşturmayı denemektir” (Kılıç, 2004:69).

“Son zamanlarda dini ve kültürel çoğulculuğun kaçınılmaz bir gerçeklik halini almasıyla günümüz post-modern dünyasında farklı din mensuplarıyla olan ilişkilerimizde adına “diyalog çağı” denen yeni bir dönem başlamıştır. Bu çağda farklı dinsel gelenek ve inanç taraftarlarının birbiriyle diyaloga girmesi sadece gittikçe yaygınlaşmayla kalmamış aynı zamanda bir zorunluluk halini dahi almıştır. Çünkü anlık iletişim ve hızlı ulaşım imkanları farklı dinsel geleneklerin mensuplarını, birbirleriyle karşılıklı anlayış ve güvene dayalı arkadaşlık ve dostluklar kurmaya zorlamıştır” (Aydın, 2001:27).

1.1.2. Günümüz Türkiye’sinde Dini Gruplar

Günümüz Türkiye’sine baktığımızda; “Türkiye Cumhuriyetinin en önemli bir özelliğinin lâik bir devlet yapısına sahip oluşunda toplandığını, dinin devletle olan ilişkileri bakımından öncelikle belirtmek gerekir. Türkiye’de, böylesine bir seküler yapıya geçiş kademeli ancak süratli oldu. Böylece, Türkiye Cumhuriyeti lâiklik dine saygıyı esas almakla birlikte, dinin siyasî istismarının önünü kesmeyi de temel amaç edinmiştir” (Günay, 2001:532-533).

Hangi perspektiften bakarsak bakalım günümüz Türkiye’inde çok farklı dini grupların olduğu bir gerçekliktir. Günümüz Türkiye’inde devlet tarafından tanınan resmi bir dini grup yoktur. Ama ülkemizde farklı dini grupların olduğu da bilinmektedir. Günümüz Türkiye’inde devlet din ile ilgili olarak Diyanet İşleri Başkanlığını sorumlu görmektedir. Din ile ilgili konular resmi olarak bu kurum tarafından yürütülmektedir. Günümüz Türkiye’inde dini gruplar faaliyetlerini gayri resmi olarak yürütmektedir. Dini gruplar ülkemizde hemen hemen her alanda kendilerini göstermektedir.

Günümüz modern Türkiye’inde dini gruplar çok farklı oluşumlar ile isimlendirilmektedir. Bu tür dini gruplar arasında şunları sıralayabiliriz; mezhepler, tarikatlar, cemaatler, dernekler, vakıflar, yurtlar, kurslar, şirketler, finans kurumları, holdingler, basın ve medya kurumları vb.dir (Günay, 2001:543).

1.2. Dinlerarası Diyalog

Diyalogun Kelime Anlamı

Diyalog kelime olarak şu anlamlara gelir; “Diyalog kelime aslen Grekçe olup (dialogos), “sohbet” demektir. Aynı kelimedenden türetilen “dialozomai” tartışmak, telakki etmek, delil öne sürmek, akıl yürütmek; ”dialogizomos” düşünme, tasavvur, akletme, planlama, münakaşa, şüphe etme, istidlal anlamlarına gelmektedir.” Başka bir görüşe göre; “Grekçe’den Latince’ye sohbet anlamında “dialogus” şeklinde geçen, Latince’den de öteki Batı dillerine aktarılan diyalog (dialogue) terimine yüklenen anlamlar oldukça fazladır; buna göre diyalog, iki veya daha fazla kişi arasındaki sohbet, bir insan ile bir nesne (mesela bilgisayar) arasındaki ilişki veya alışveriş, fikirlerin veya düşüncelerin karşılıklı değişimi anlamında kullanıldığı gibi bilhassa içinde iki veya daha fazla karakter bulunan bir tiyatro eserinde karakterler arasında karşılıklı söylenen sözler (replikler) bütününe; bir film senaryosunda, olayın akışı içinde oyunculardan söylenmesi istenen metne de denilmektedir (Alıcı, 2005:19). Diğer bir görüşe göre ise; “Kelime Fransızca’dan Türkçe’ye “diyalog” olarak geçmiştir. Kelimeye yüklenen Batı dillerindeki anlamların dışında, Türkçe’de “anlaşma”, “uyum sağlama” veya “bu yolda yapılan çalışmaları” da kapsamaktadır”

(Alıcı, 2005:19-20). Diğer bir tanıma göre dialogue “ikili konuşma, karşılıklı konuşma, diyalog, söyleşme, söyleşim” (Saraç, 1990:435). gibi anlamlara gelir.

Diyaloğun Tanımı

Günümüzde ise genel olarak diyalog kavramının tanımına bakacak olursak bu konuda farklı birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımlara gelince; “Diyaloğun manası; kafası, gönlü açık insanların, ama aynı zamanda kafasını ve gönlünü ilimle aydınlatmış insanların ön yargılarından sıyrılmış olarak, oturup gayet dürüst ve samimi biçimde, eleştirel zihinlerini de kullanarak birbirlerini anlamaya ve birbirlerinden bir şeyler öğrenmeye hazır olduklarını ifade eden bir konuşma ve bir tartışma biçimidir” (Aydın, 2001:11).

Diğer bir tanıma göre ise; “Diyalog, farklılıklar içerisinde birlikte yaşama yollarını aramak, ne adına olursa olsun yeryüzünde haksız yere akıtılan kanları durdurmak, ızdırıp ve sıkıntıları dindirmek ve insanın insanca yaşamasını sağlamak için gösterilen insani ve ahlaki davranıştan başka bir şey değildir. (Yılmaz, 2001:373) Başka bir tanıma göre ise diyalog: “Diyalog, iki insanın, grubun, zümrenin, milletin, devletin veya herhangi bir topluluğun birbirleri ile tanışmasına; sözlü, yazılı, fikri, ticari vb şekillerde alış-verişte bulunmaları demektir.” (Şimşek,2005) “Artık günlük hayatta ve bilimsel alanda diyalogun anlamı açıktır. Bugün diyalog zorlama ve baskı olmayarak konuşma, birbirini anlama, konuşup anlaşma, uyum sağlama, hoşgörüle birbirine bakma anlamlarına gelmektedir. Genel çerçeve bir iletişim kurma biçimidir. Diyalogun barış ile ilgisi ve barıştaki etkisi üzerinde de durulabilir ” (Sezen, 2006:9).

Diğer bir tanıma göre ise; “Akıllı ve inançlı bir kimsenin maksadı, hiç diyalog yapılmasın, kavgaya ve savaşa devam edilsin yahut hiç ilgi duyulmasın, olabilir mi? Diyalog, dinleri, özel olarak İslamiyet ve Hıristiyanlığı, birbirine anlatma, katışıksız ve dosdoğru öğretme halinde kalabilseydi, kimse itiraz etmeyecekti. Fakat işleyen süreç böyle değildir.” (Sezen, 2006:3) “Yani, diyalog, farklılıklarımızın bariz olarak görüldüğü “inanç” ve “değerler” alanından çok; ortak noktalarımızın daha fazla belirginleştirebileceği “etik”, “estetik”, “kültürel” planda aranmalıdır. Doğal olarak bunun artından inanç ve değerler alanındaki birlikteliklerimiz tezahür edecek ve ortak noktalarda buluşma isteğini doğuracaktır” (Karlığa, 1998:14).

Dinlerarası Diyalogun Tanımı

Dinlerarası diyalogun da çok farklı tanımları yapılmıştır. Bu tanımların bazılarını şöyle sıralayabiliriz; “Dinlerarası diyalog ise daha çok farklı din mensupları arasındaki iletişim olarak ele alınmaktadır. Örneğin; “Dinlerarası diyalog; “Farklı dinlere mensup insanların inançlarını ve düşüncelerini birbirlerine zorla kabul ettirme yolunu seçmeksizin eşitlik, hoşgörü, doğruluk, samimiyet, sevgi, saygı ve iyi niyet içinde ortak olan veya olmayan bir meselede barış, hürriyet ve açıklık atmosferinde, ötekini öğrenmek, bilmek, tanımak, dinlemek ve anlamak maksadıyla, karşılıklı konuşabilmelerini, işbirliğine gidebilmelerini, birlikte yaşayabilmelerini, hatta uzlaşabilmelerini sağlayan bir karşılaşmadır. Mensupları diyalog içinde olan dinlerarasında farklılık ne kadar çok olursa olsun, önemli olan din mensuplarının birbirlerini oldukları gibi kabul esas olmalıdır” (Aydüz, 2005:18-19). “Değişik bir ifadeyle dinlerarası diyalog; dinleri temsil eden cemaatlerin, aralarındaki sorunları temsilcileri vasıtasıyla karşılıklı görüşüp konuşmaları, çözüme ulaştırma eğilim ve gayretleridir. Mesela, benzer tür malları üreten ve pazarlayan firmaların, mallarını pazarlarken, birbirleriyle kavga etmeden, birbirleri aleyhine propaganda yapmadan, mallarının özelliklerini tanıtarak satışlarını artırmaya çalışmaları, aralarında çıkan sorunları karşılıklı görüşme ve uzlaşmalarla çözümlenmeleri gibi, dini cemaatlerin de kendilerini çeşitli yöntemlerle birbirlerine anlatmaları, kendilerini tanıtmaları, birbirlerini kötülemeden, düşmanca ve kışkırtıcı tavırlar içine girmeden, karşılıklı konuşmalarla birbirlerini anlama, aralarındaki anlaşmazlıkları çözümlenme çalışmalarıdır” (Aydüz, 2005:19).

Diğer bir tanıma göre ise dinlerarası diyalog; “dini alanda diyalog ise hem bir dine mensup farklı grupların, hem de farklı dinlere mensup insanların, inanç ve düşüncelerini birbirlerine zorla kabul ettirme yoluna gitmeden, birbirlerine sıcak ve hoşgörü ile bakabilme, ortak meseleler etrafında konuşabilmesi, tartışabilmesi ve işbirliği yapabilmesi demektir ” (Yılmaz, 2001:368). “Özellikle ifade etmek gerekir ki, “diyalog” için “bir araya gelmek” temel şarttır. Bunun gerçekleşmesini önleyecek ya da zorlaştıracak her türlü ulusal ve uluslar arası etkinlik ve icraattan kaçınmak gerekir. Sonuç olarak, dünya barışı ve insanlığın problemlerinin çözümü için diğer din mensuplarıyla diyalog, dinimizin ön gördüğü bir faaliyet olup, İslam’ın temel ilkeleri

ve tevhit inancından taviz verilmesi anlamına gelmez” (Aydüz, 2005:40). “En iyi diyalog, insanları manevî bir yarışa çağıran diyalog olabilir. Bu yarıştaki tüm insanlar, birbirinden farklı dini geleneklerini takip etmeye çalışırken, İbrahim örneğinden ilham almaya çalışırlar. Onlar, İbrahim’den aldıkları mirasla gururlanmak yerine, kur’an’ın İbrahim’i “güzel bir örnek” olarak tanımlamasına bakabilirler ” (Mitri, 2001:290).

Diğer bir tanıma göre ise; “Dinlerarası diyalog, dinler arasındaki farklılıkların temel dayanaklarından olan inanç ve değerlerin yanı sıra antropolojik açıdan ortak noktaların belirginleştiği etik, estetik, kültürel ve entelektüel alanlara da yönelmektedir. Kişilere gerçek kimliğini kazandıran ve davranışlarını belirleyen ana unsur kültür olduğu için, dinlerarası diyalog, aynı zamanda uygun bir ortam yaratarak farklı kültürlerin doğal alış-verişini sağlamaya çalışan kültürlerarası ilişkilere de açıktır. Zira dinlerarası diyalogun daha gerçekçi ve daha verimli olabilmesi için, ampirik ve çıkarıcı ifade ile sınırlandırılmaması, aksine her katılımcının kültürel değerlerini de taşıması gerekir. Bunu gerçekleştirmek için ise öncelikle bu değerleri doğru bir şekilde anlamak gerekir. İşte bu noktada dinlerin ana kaynaklarını inme zarureti bulunur ” (Alıcı, 2005:21-22).

Diğer bir tanıma göre ise; “Ötekilerle (bu arada diğer dinlerin mensupları ile) farklı şekillerde ve farklı amaçlara yönelik olarak bir araya gelmek, çeşitli ilişkiler kurmak, konuşmak, (fikir dahil) alış-veriş yapmak, gerektiğinde tartışmak, "farklılığın olduğu gibi kalması gereken alanlarda" karşılıklı olarak nasıl davranılacağı, "ortak problemlerin çözümünde" nasıl işbirliği veya bölümü yapılacağını görüşmek (işte bunların adı diyalogdur) kaçınılmazdır, tabîdir, gerekli dikkat, uyanıklık ve titizlik gösterildiği takdirde yararlıdır. Diyalog faaliyetlerinin tamamı hakkında tek bir hüküm ve değerlendirme yapılamaz, iyi ve faydalı, kötü ve zararlı denemez. Belli bir uygulamayı ele alarak, peşin hükümden uzak, tam ve sağlam bilgiye dayalı değerlendirmeler yapılır, buna dayalı hükümler verilir ve hükmün gerektirdiği tedbirler alınır. Biz de bu makul ve meşru yol dururken bazı şahıslar ve gruplar, bağcıyı dövmek, rakibi yıpratmak, menfaat ve taraftar elde etmek gibi amaçları gizleyerek ve sureti- haktan görünerek diyalog konusunu ele almakta, âdeta yeni bir mezhepçilik (ikilik, tefrika sebebi, tekfir vesilesi) icat etmiş bulunmaktadırlar. Genellemeci olmayan, iyi niyetli, objektif tenkit ve uyarılar elbette övgüye ve takdire layıktır ” (Gazeteciler ve Yazarlar vakfı, 2006).

Dinlerarası Diyalog Ne Değildir?

Dinlerarası diyalogu savunanlara göre dinlerarası diyalog ne değildir konusuna gelince; onlara göre; "Dinler arası diyalog, her şeyden önce bir senkretizm değildir. Senkretizm, iyimser bir ifade ile farklı kültür, ırk ve arka planlardan gelen insanların birbirlerini anlamak ve ortak iyilikler için çalışmak üzere mevcut aşırılıklarını giderebilmeleri ve ortak zeminler keşfederek bir araya gelebilmeleridir. Ancak, burada negatif yön daha ağır basmakta ve tarafların "oldukları gibi" değil de "olmasını istedikleri" bir tarzda bir araya gelmeleri söz konusu olmaktadır. Bu, bilhassa felsefe ve din alanında birbirlerinden farklı veya zıt görüşlerin bir araya getirilip uzlaştırılması, aşırılıkların törpülenmesi ve daha merkeze çekilmesi anlamına gelmektedir. Halbuki diyalog, bir taviz verme veya taviz koparma hareketi olmaz. Dini senkretizmin en radikal olanı ise, birkaç dini bir araya getirerek onlardan "yeni" bir din üretme teşebbüsüdür. Bu anlayışın amacı, dinlerde ortak olan faktörleri bulmak, korumak ve tek bir dine yol açabilmektir. Diyalog bu amaçta olmamalıdır" (Alıcı, 2005:28).

Dinlerarası diyalogu savunanlara göre dinlerarası diyalog misyonerlik faaliyeti de olamaz. Çünkü; "Diyalog, aynı zamanda zorlayıcı bir misyonerlik faaliyeti olmaz; ancak her mümin gibi diyaloga, katılan bir dindar da kendi iman'ı tecrübesini ötekiyle paylaşmak isteyecektir, bu çok doğaldır. Böyle bir yol gösterme, kesinlikle dinlerarası diyalogdan ayrı değerlendirilmelidir. Yine baskıcı misyonerlik faaliyeti, karşı tarafı, açık bir av olarak görür. Misyonerlik, bunu yaparken de dinin yayılması için her türlü aracı meşru sayar. Halbuki dinlerarası diyalog, bu bağlamda bir sunuştan iman şahitlerinden başka bir şey değildir. Bu sunuş, karşılıklı bir bilişme ve anlamayı içerir. Bu hareket, kesinlikle zorlama ve dayanma şeklinde değil, isteğe bağlı yapılmalıdır. Diyalog, bununla misyonun en önemli teması olan ötekine din anlatma işini göz ardı etmez, belki de onu daha genişletip derinleştirebilir. Bu, diyalogun misyonla kesiştiği ve en fazla ilişkide olduğu noktadır. Tabiatı gereği misyoner dinlerin kendinden olmayan insanları kendi bünyesine çağırması kaçınılmazdır. Ancak bu aktivite, dinlerarası diyalogun ana merkezine konulmamalıdır. Çünkü dinlerarası diyalogun asıl niyeti, reddetmek veya birine kendi dinine "zorla döndürme" değil, belki onun hidayetini ümit etme olabilir" (Alıcı, 2005:28-29).

Dinlerarası diyalogu savunanlara göre dinlerarası diyalog monolog da olamaz. “Yine dinlerarası diyalog, bir tarafın sadece konustuğu, ötekinin sadece dinlemekle yetindiği, karşılık vermediği veya veremediği monolog da olamaz. Çünkü monolog, diyalogun zıttı olarak hitap ve iletişim kurma açısından egoisttir; bir taraf sadece kendisi konuşur öteki ise yalnızca ona hizmet eder hatta teyit ve tasdik edebilir. Dolayısıyla bu süreçte diyalogdaki kadar karşılıklı bir etkileşim görülmez. Monolog, doğası gereği tek taraflı bir açıklama olduğundan, karşılıklı fikir paylaşımını, soru sormayı veya karşı olmayı talep eder. Monologda öteki taraf konuşanın karşısında hep mağluptur ve başarısız bir şekilde belki korku, tereddüt, şaşkınlık, ürperti ve derin bir sessizlik içinde dinlemektedir. Alman filozof Martin Buber'in tabiriyle diyalogda "Ben ve Sen" ilişkisi varken monolog bir ilişkide "Ben ve O" mevcuttur. Ona göre aslında her insanın iletişiminde iki yön vardır; bunlar hiçbir zaman değişmeyen "Ben Sen" ve "Ben-O" şeklinde olan tavırlardır. Bir kimse karşısındakine "O" derse iletişim şekli "Ben-O" şeklinde olur ve aynı zamanda böyle bir ilişki ile "Ben" olan taraf, yalnızca aynı zamanda böyle bir ilişki ile "Ben" olan taraf yalnızca kendini ifşa etmekte ötekine bu şansı tanımamaktadır."Ben-Sen" ilişkisinde ise her iki taraf kendisini ötekine daha yakın hissetmekte ve aslında iki taraf da kendini tam olarak ifade edebildiğini göstermektedir” (Alıcı, 2005:29-30).

Dinlerarası diyalogu savunanlara göre dinlerarası diyalog münazara da olamaz. “Yine diyalog, bir münazara değildir; münazara, gerçeği bulmayı gaye edinerek, taraflardan birisinin kendi iddialarının, doğruluğunun, ötekinin ise yanlış olduğuna savunur. Halbuki diyalogda, tarafların birbirleri hakkında hüküm vermeleri söz konusu değildir. Bir tartışma türü olan münazara, ortak olmayan ve birbirlerine muhalif iki görüşten oluşur. Diyalog ise, her zaman birbirlerine zıt olmayan belki ortak değerlerin de aktarıldığı dinlerarası bir süreçtir. Aslında diyalogda münazarada olduğuna gibi bir "zafer kazanma"duygusu da yoktur” (Alıcı, 2005:30).

Dinlerarası diyalogu savunanlara göre dinlerarası diyalog polemikte olamaz. “Diyalog farklı din mensuplarının polemiği de değildir. Polemik aslında taraflar açısından diyaloga benzemektedir. Benzemeyen yönü polemiğin monolog bir üslupla devam etmesidir. Kısaca polemik, taraflar arasındaki eşitsizliği ve dışlamacılığı yansıtır. Polemik, bu anlamda fikri bir savaş ve çekişmeye benzemektedir. Halbuki diyaloga

uygun karşılaşma, böyle bir çekişmenin dışındadır.” (Alıcı, 2005:30) “Diyaloğa girmek pazarlık yapmak, ya da uzlaşa ve taviz aramak değildir. Müdafaa, ya da polemige girmek veya inanmayanlara -ya da başka şeylere inananlara- karşı “inananlar” ittifakı meydana getirmek de değildir. Diyalog, misyon ya da davetin dolaylı yolu olmadığı gibi, onun gizli bir günde mi de yoktur? Tarafların ideolojik ve sosyolojik manevraları veya karşısındakini inancında şüpheye düşürme gayretleri, diyalog için en büyük hatalardandır. Diyalog görüşmelerinde: “Siz Hz. İsa’ya, Hz. Musa’ya inanıyorsunuz da Hz. Muhammed’e niye inanmıyorsunuz?” şeklinde bir soru yanlıştır. Çünkü diyalog görüşmeleri, bir bütünleşme toplantıları değil, diyalog toplantılarıdır. Yoksa böyle diyenler Müslüman olurdu. Evet bu diyalog görüşmeleri Müslümanlar arasındaki sohbet değil, bu değişik din mensuplarının arasındaki bir diyalogdur. Bu birlikteliklerde, bazı konulara hiç girilmemesi lazım, aksine müştereklerde diyalog kurulmalı, müştereklerde bir arada olunmalıdır” (Aydüz, 2005:23).

Dinlerarası diyalogu savunanlara göre dinlerarası diyalog dinleri birleştirme de olamaz. “Bazılarının sandıkları gibi bu diyalog, çeşitli din mensuplarının temel tezlerinden vazgeçtikleri anlamına gelmediği gibi, dinlerin birleştirme çabası da değildir. Diyalog, farklılıklar içerisinde birlikte yaşama yollarını aramak, yeryüzünde haksız yere akıtılan kanları durdurmak, ıstırap ve sıkıntıları dindirmek ve insanca yaşamasını sağlamak için gösterilen insani ve ahlaki çalışmalar şeklinde değerlendirilmelidir” (Aydüz, 2005:37).

1.2.1. Dinlerarası Diyalogun Tarihçesi

Sosyoloji’nin temel metodolojik eğilimlerinden birisi sosyal olayların yine başka sosyal olaylarla izah edilmesidir. Buna göre, her sosyal olay belli süreçler çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda dinlerarası diyaloga baktığımızda onu ortaya çıkaran bazı sosyal süreçler vardır. “Diyalog düşüncesinin ortaya çıkmasında İkinci Dünya savaşı sonrası ortaya çıkan insan hakları, din ve vicdan özgürlüğü kavramlarındaki gelişmelerin olumlu etkileri yanında, aşağıda sayacağımız sebeplerin de tesiri büyüktür: Dünyada gelişen ulaşım ve haberleşme vasıtaları, turizmin değişik inançtaki insanları yan yana getirmesi, Avrupa’daki Türk işçileri örneğinde olduğu gibi çeşitli

göçlerle bir araya gelen insanlar, okullarda ayrı sınıfta öğrenim gören farklı dinlere mensup öğrencilerin birbirlerini tanıma eğilimleri, aynı fabrikada çalışan işçilerin karşılıklı insanî ilişkileri, farklı din mensupları arasındaki evlilik sayılarının artması, ticarî, askerî, dinî ve kültürel ilişkilerin yoğunlaşması, diyalog düşüncesinin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Bu ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi, karşılıklı hoşgörü ve iyi niyet esaslarına bağlıdır. Hemen her dinin hakimiyet alanında, diğer din mensuplarının olduğu gibi, İslam'ın hakim olduğu bölgelerde Hıristiyan azınlık cemaatler ve Hıristiyanlığın hakim olduğu bölgelerde de Müslüman azınlık cemaatler bulunmaktadır. Aynı sokakta komşuluk ilişkileri içinde olan bu ayrı din mensuplarının birbirlerini anlamaları, iyi ilişkiler ve barış içinde yaşamalarını zorunlu kılmaktadır” (Aydüz, 2005:206).

Tarihsel sürece baktığımız zaman; “İki asra yakın zamandan beri papalık, Misyonerlik faaliyetleri ile Hıristiyanlığı Ortadoğu’ya yaymaya, cahil bırakılan Müslümanları Hıristiyanlaştırmaya çalışmaktadır. Fakat, Afrika ülkeleri gibi, dinden haberi olmayan sadece isimleri Müslüman ülkelerde başarı elde etmelerine rağmen, İslâmiyet’in aslına uygun bir şekilde bilindiği ve yaşandığı, Müslüman ülkelerde istedikleri neticeyi alamadılar. Bunun neticesinde, Misyonerlik faaliyetlerine destek verilmesi için Dinlerarası diyalog ve Hoşgörü projesi gündeme geldi. Bu çalışmaları yapan Konsil ilk defa 1962’de bu konuyu görüşmek için toplandı. Daha sonraki toplantılarla da misyonerlik faaliyetinin bir parçası olmak üzere “Diyaloğa” önem verilerek devam ettirilmesi kararlaştırıldı” (Oruç, 2004:19).

Daha sonraki yıllarda; “Katolik kilisesi diyalog konusunu daha yürütebilmek için Vatikan’da “Hıristiyan Olmayanlar Sekreterliği” ismiyle bir birim kurdu ve başına Hıristiyan dışı dinler konusunda uzman kişileri getirmek suretiyle çalışmalarını sürdürdü. 1964 yılında kurulan Sekreterlik, onu takip eden 10 yıl içinde fazla gelişme gösteremedi. Çünkü diyalog çalışmalarının tabandan gelmesi bekleniyordu. İlk teşebbüs çeşitli bölgelerdeki mahalli kiliselere bırakılmıştı. Bu beklentinin pek verimli olmadığı görüldü. Bunun üzerine yöntem değişikliğine gidildi. Çalışmalar üst seviyede ve merkezde başlatıldı. Diyaloğu üstten tabana doğru yayma yöntemi daha etkili oldu. Mesela Sekreterlik Başkanı Kardinal Pignedoli 1974 yılında Suudi Arabistan Kralı Faysal’ı; daha sonra Kahire Araştırmalar Yüksek Meclisini ziyaret etti; ilişkilere

hareketlilik kazandı. İslam dünyasında ilk tepki Libya'dan geldi. Başbakan Abdusselam Callud, İtalya'yı ziyareti sırasında Vatikan'ı da ziyaret ederek, Papa VI. Paul ile görüştü, daha sonra da Şubat 1976 da Libya'nın Trablus şehrinde İslam-Hıristiyan Diyalogu isimli bir seminer düzenlendi. Bu seminere iki tarafın 12'şer kişilik konuşmacılar yanında çeşitli ülkelerden gözlemciler de katıldı; Türkiye'yi de yedi kişilik bir heyet temsil etti. Daha sonraki yıllarda Vatikan temsilcilerinin İslam Ülkelerindeki ziyaret ve temasları devam etti; yapılan çalışmalar yayınlarla desteklendi. Türkiye de bu çalışmalara katıldı, bu gaye için 1987 ve 1998 yıllarında Ankara Üniversitesi ile Roma Pontifical Gregorian Üniversitesi arasında karşılıklı sempozyumlar düzenlendi" (Aydüz, 2005:207-208).

Hıristiyan dünyası; "Vatikan bünyesinde kurulan Hıristiyanlık Dışı Dinler Sekreterliği ve yan kuruluşları çalışmalarını sürdürmektedir. "bulletin", "İslamochristan" vs. gibi dergilerle konu güncelleştirilmekte, kamuoyu oluşturulmaktadır. Bunlara ilaveten "Saint-Siega Sekreterliği" veya "Kilise Ökümenik Konseyi" gibi kuruluşların işbirliğiyle diyalog çalışmaları yoğunlaşmaktadır. 1971 de merkezi Cenevre'de "Zamanımızın İnanç ve İdeolojileri ile Diyalog Komisyonu" ismiyle yeni bir birim ve bunaya bağlı "İslam Alt Komisyonu" kurulmuştur. Bu teşkilatlar çeşitli İslam Ülkelerinde toplantılar düzenleyerek aktif faaliyetlerini sürdürmektedir. Katolik Hıristiyanlar yanında ortodoks Hıristiyanlar da 1984 yılından itibaren Müslümanlarla Diyalog çalışmalarına katılmışlar ve bu yönde çeşitli ülkelerde toplantılar düzenlemişlerdir. Temaslar devam etmektedir." (Aydüz, 2005:208) "II. Paul 1991 yılında ilan ettiği Redemptoris Missio (Kurtarıcı Misyon) isimli genelgesinde aynen şöyle diyordu. "Dinlerarası diyalog, Kilise'nin bütün insanları Kilise'ye döndürme amaçlı misyonunun bir parçasıdır... Bu misyon aslında Mesih'i ve İncil'i bilmeyenlere ve diğer dinlere mensup olanlara yöneliktir" (Oruç, 2004:19).

Müslüman ülkelerdeki dinlerarası diyalog çalışmalarına gelince; "Müslüman ülkelerde yaşayan Gayrimüslimlere İslam hukuku gereği ilk zamanlardan beri din ve vicdan hürriyeti tanınmıştı. Hıristiyan ülkelerdeki zorla Hıristiyanlaştırma çalışmalarına karşı dahi bir misillemelerde bulunulmamıştı. İspanyadaki Müslümanlara yapılan zorlamalardan rahatsız olan Yavuz Selim misilleme yapmak istemişse de, başta şeyhülislam Zembilli Ali Efendi olmak üzere İslam Hukukçuları "zulme zulümle

karşılık verilmez” gerekçesiyle karşı çıkmışlardı. Gayrimüslimlerin cemaat içi problemlerinin çözümü, geleneksel dini hukukları içinde kendi din adamlarına bırakılmıştı. Devlete karşı din ve dünya işlerinin sorumlusu Patrik, Baş Haham vs. gibi cemaat liderleri idi. Bu üst düzey cemaat liderleri, örneğin Osmanlı Devletinde Kadı Asker’in teklifi ile atanıyordu. Devlet protokolünde İlmîye Sınıfı içinde yer alıyordu. Ülkede yaşayan çeşitli din mensupları yan yana yaşamakla birlikte, aralarında diyalog yoktu. Her cemaat kendi içinde, komşusuna kapalı bir hayat yaşıyordu. Cemaatler veya Dinler arası misyon faaliyetlerine, cemaatler arası ahengi bozar endişesiyle izin verilmiyordu. Kendi vicdanının sesiyle İslam dışı Dinler arasındaki din ve mezhep değiştirmelere ise müdahale edilmiyordu. Cumhuriyet döneminde gayrimüslim cemaatlerin liderleri ve idareleri devlet teşkilatı dışında bırakıldı. Bu cemaatlerin din, vicdan ve kültürel hürriyetleri Lozan anlaşmasıyla garantiye alındı. Cemaatler bağımsız hale getirildi. Devlet, yalnız cemaat meclislerince seçilen başkanları onaylama görevi üstlendi. Güvenlik dışında hiç bir konuda müdahalede bulunmadı. Cemaat üyelerinin eğitim ve öğretim ve öğretimleri Osmanlı Devletinde olduğu gibi cemaate bırakıldı. Müslümanlarla bu cemaatler arasında uzun seneler dini yönden ciddi bir diyalog gerçekleşmemiştir. Fakat son zamanlarda münferit ve gayri resmi teşebbüsler olmaya başlamıştır” (Aydüz, 2005:208-209).

Daha sonra; “10-15 Eylül 1989’da Ürdün Kraliyet İslam Medeniyeti Araştırma Enstitüsü ve Papalık Dinlerarası Diyalog Konseyi birlikte İstanbul’da ortaklaşa bir “Modern Toplumda Din Eğitimi” konulu sempozyum düzenleyerek Türk kamuoyunun ilgisini artırmaya çalışmışlardır. Resmi kurumlar arasında başlayan bu ilişkiler, sivil toplum örgütlerinin de ilgisini çekmiş, basın- yayın organlarında aleyhte ve lehte tartışmalar gündeme gelmiştir. Konuya olumlu yaklaşan Fethullah Gülen, Papa II. John Paul’u 9 Şubat 1996 de ziyaret ederek kendisine ülkesinin kültür sembolü olarak ipek bir halı hediye etmiş, farklı kültürlerin zenginliklerine hoş görüyü vurgulamıştır. Papa da kendisine Aziz Paulus portresi hediyesi ile karşılık vererek, Aziz Paulus’a ve teolojisine saygıya dikkati çekmiştir. Gülen’in onursal başkanı olduğu Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, düzenlediği bilimsel ağırlıklı toplantılarla bu yöndeki çalışmalarını sürdürmektedir. Diyalogda ikinci büyük resmi adım, İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nden gelmiştir. Belediye, 10-12 Ekim 1997’de düzenlediği “I.uluslararası Diyalog konferansı” ile konuya katkıda bulunmak istemiştir” (Aydüz, 2005:210-211).

Yapılan toplantılarda ortak kararlar alınmıştır. “1995’de Kanada’da Waterloo Üniversitesi Renison Coollege’de yapılan Müslüman Hıristiyanların toplantılarında farklı inanç mensupları arasındaki diyaloga yönelik 5 prensibi kabul ettik, bu prensipler şunlardır: 1. Diyalog, karşılıklı saygının olduğu bir ortamda doğal ve büyük oranda yüzyılımızda gündeme gelmiş bir süreçtir. 2. Diyalog, ancak taraflara kendilerini, inançlarını ve ibadetlerini tanımlama özgürlüğü verilirse başarılı olabilir. 3. Diyalog, yalnızca bir araya gelip konuşmak değildir, aynı zamanda tarafların karşısındakine ait manevî disiplinlere, ritüellere, festivaller ve tabii ki sukutlarına katılma veya gözlemlemeyi de gerektirir. 4. Diyalog, dini inanç ve cemaatlerimiz arasındaki benzerlikler ve ayrılıkları masaya yatırma yollarından biridir. 5. Diyalog, karşılıklı anlayışı amaç edinir” (Bryant, 2001:259-260). “İslam ve Hıristiyan dünyalarını bir tek Tanrı’ya ibadetle birleştiklerine dair derin bir inancın heyecanı içerisinde olduğunu bizzat beyan eden Papa VI. Paul’un İslam’a açılma fikri, iki din arasındaki ilişkilerde kesinlikle bir dönüm noktası olacaktır” (Bucaille, 2001:12).

Özetleyecek olursak; “Dinlerarası Diyalog Toplantılarının genel seyri; “1919’da ABD’de Andrew Carnegie’nin Barış İçin Birlik hareketi, 1927’de Marc Sangnier Würzburg girişimi, Vatikan’da Papa 23. Jean 1962’de 2. Vatikan Konsili’ni topladı. 1970’lerde Kyoto, İtalya, Libya, Lizbon, ABD toplantıları, 1983 İstanbul toplantısı, 1986’da Assisi Günleri, 1995 Toledo, 1998 Rabat, 1999 İstanbul toplantıları, 1984’de Nairobi Dinler Barış Konferansı, 1996’da Alcalá Dinlerarası Karşılaşma Toplantısı çeşitli din mensuplarını bir araya getirdi. Burada dinlerarası diyalog çalışmaları kararı alındı, bu adla bakanlık kuruldu. Papa’nın adı İstanbul’da bir sokağa verildi: Kardinal Roncalli Sokağı. Türkiye’de bir İslami cemaat lideri olan Fethullah Gülen, Fener Patriği Bartholomeos ile görüştü. 1998’de Papa Jean Paul ile bir görüşme yaptı. Gülen’e bağlı Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı diyalog toplantıları düzenledi. Abant Platformlarında konu tartışıldı. Urfa’da “Hz.İbrahim ortak atamız” toplantısı yapıldı. Diyanet İşleri Başkanlığı da 1998’de 2. Din Şurası’nda diyalog bölümü açtı, 1999’da dinlerarası diyalog merkezi kurdu, Tarsus toplantısını düzenledi. Dernek ve vakıflar, STK’lar birçok toplantı yaptı. Kasım 2006’da Papa 16. Benedictus İstanbul’a geldi, Patrik Bartholomeos’la ve Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu ile görüştü, Ayasofya’yı ziyaret etti, Sultanahmet Camii’inde huzur duruşu yaptı. Fener Patrikhanesi’ni ekümenik ilan etti ve ortak deklarasyon yayınlandı” (Öktem:2001).

1.2.2. Dinlerarası Diyalog Çeşitleri

Dinlerarası Diyalog din mensupları arasında olacağı için farklı şekillerde diyalog çeşitleri ortaya çıkmaktadır. “Dinlerarası diyalogun aşağıda sayılan tüm karşılaştırma türleri aslında diyaloga uygun olma itibarıyla aynıdır ve bazen birbirleriyle bağlantı içindedir. Hepsini aynı anda uygulamak mümkündür, ancak birini ötekine tercih etmek mümkün değildir. Yine bu diyalog türlerinden bazıları insanlara daha çekici gelebilir doğal olarak bu nispidir. Dinlerarası diyalogun baş aktörü olan Hıristiyanlar, aynı zamanda diyalogun çeşitleri konusunda da söz sahibi olmak istemektedirler. Şunu unutmayalım ki Hıristiyanlar diyalog türlerini Hıristiyan teolojisinin hareket alanlarına göre belirlemektedirler. Bu yönden Protestan ve bazı Ortodoks kiliselerin oluşturduğu bir Hıristiyan birliği olan Dünya Kiliseler Konseyi (WCC) ’nin yayınlamış olduğu diyalog rehber kitabı *Guidelines on Dialogue With People of Living Faiths and Ideologies* (Cenevre 1979) aynı zamanda diyalog türlerini de açıklamaktadır. Bu rehber kitaba göre çoğulculuğun problemlerini ele alındığı “hayat diyalogu” ve “organizeli diyalog” bulunmaktadır. Organizeli diyaloglar üç türdür; eğitim, aile, devlet-din ilişkileri gibi sosyolojik konuların ele alındığı diyalog, teolojik veya felsefi problemlerin veya konuların ele alındığı akademik diyalog ve dini tecrübelerin ele alındığı veya ruhbanların girdiği ruhani diyalog” (Alicı, 2005:55-56).

Uzmanlar Diyalogu

Dinlerarası diyalog çeşitlerinin birincisi uzmanlar diyalogudur. “Bu diyalog ortamı farklı dinlerin müntesiplerinin, bilhassa konuların uzmanları olan din ve bilim adamlarının başta teoloji olmak üzere din ve dindarları ilgilendiren pek çok mesele hakkında veya onların daha iyi anlaşılması için bir araya gelmesi, konuşması birbirlerini daha iyi anlaşmasıdır. Bu ortam, böylece taraflar hakkındaki bilgilerin zenginleşmesine ve derinleşmesine yöneliktir. Yine tarafların birbirleri hakkındaki yanlış imajların giderilmesi, böyle bir ortamda daha kontrollü olarak meydana gelebilecek, hatta taraflar karşılıklı olarak kendi dini inançlarını ve değerlerini geliştirebileceklerdir. Bu atmosfer aynı zamanda asırlarca süren önyargıları, yanlış anlaşılmaları düzeltecek ve doğru anlamları güçlendirecektir.

Çünkü farklı din mensupları arasında var olan ve sıradan dindarların çözemeyeceği bazı sorunlar, ancak alanında otoriter uzmanlar tarafından bilimsel verilere dayalı olarak çözülebilecek zorluktadır” (Aydüz, 2005:212).

Tarihsel süreç içinde bu tür diyaloga “diyalektik diyalog” veya “karşılıklı konuşmaya dayalı (discursive) diyalog” diyenler olmuştur. Bu diyaloga bazı ilim adamları ise ortaya konan konuların muhtevasına bakarak “teolojik diyalog”, “doktrinal diyalog” veya katılımcıların seçkin kimliğine nispetle, “entelektüel diyalog” ismini vermektedirler. Bu tür diyalog toplantısı, dinleyici olma açısından herkese yönelik olabilirken katılımcıların sınıf veya uzmanlık alanlarına göre de sınıflandırılarak sadece özel dinleyicilere açık olabilir. Zira bazı hayati teolojik konuların uzmanlarınca tartışılması, halka açık olmasında daha uygun olabilir. Bu toplantılar galibi ve mağlubu olan bir “arenaya” veya “halka açık bir şova” dönüştürülmemelidir. Toplantı, mahalli, bölgesel veya milletlerarası bir seviyede olabilir. Sonuçta, bu toplantıda konunun gereği katılımcıların adedi, alanları gibi konularda bir takım tahditlerin olması mümkündür (Alıcı, 2005:57-58).

Uzmanlar diyalogun da yine, katılımcıların sayılarındaki oranın eşit olması, erkek veya kadın gibi farklı cinslerden veya farklı yaşlardan katılımcılar varsa bunlar arasında da adil bir orantı yapılması tavsiye olunmalıdır. Bu insanların bir masa etrafında buluşmaları, mektup, makale, broşür veya kitap vasıtasıyla diyaloga katılmış olmalarından daha etkili ve en azından yanlış anlaşılmaları anında düzeltme imkanı verilmesi bakımından daha çok tercih edilse de bundan daha önemli olan, katılımcıların diyaloga uygun bir birlikteliğe “evet” demeleridir. Din gibi ciddi bir konunun ele alındığı bu toplantıyı icra edenlerin, dinler konusunda objektif olmaya dikkat etmeleri da elzemdir; katılımcılar, karşı taraf hakkında bir şeyler söyleyeceklerse onların kaynaklarına, doğru ve tarafsız olarak inmeli, öteki dinin teolojik, kültür ve medeniyeti gibi kimliğini anlatan referanslarını, birinci elden anlayacak şekilde, yazıldıkları dilden okuyup anlayabilmelidirler (Alıcı, 2005:58-59).

Uzmanlar diyalogunu çok farklı değerlendirenler de vardır. Bunlara göre; “Bu tür diyalogun bilhassa müesseseler, komiteler ve benzeri teşkilatlar tarafından

yapılması gerektiğine dair muhtelif dini çevrelerde gittikçe artan bir eğilim vardır. Ancak bunun için her dini geleneği diyalog ile meşgul olacak kendine ait bir diyalog kurumu olmalıdır. Zira bu görüşte olanlara göre, resmi olmayan toplantıların ciddi olamayacağı endişesi her zaman mevcuttur. Bu yüzden kişilerin toplanması, karşılıklı konuşması, dinlemesi ancak düzenli teşkilatların yardımı ile daha mükemmel işleyecektir. Farklı dinlerden müesseselerin bir araya gelip düzenledikleri diyaloglara “parlamentar diyalog” da denilmektedir. Dinlerarası parlamentolar, dinlerarası meselelerin ele alındığı geniş katılımlı meclislere denir. Bu diyaloglar, önemli dini teşkilatlarca desteklenmektedir. Bu ortamlar farklı dini gruplar arasında daha iyi işbirliği imkanlarını geliştirilmesi ve inananların gündelik sorunlarının çözümüne dair yapıcı teşebbüslerin müzakere edilmesi gibi konuları gündeme alabilirler” (Alicı, 2005:59).

Uzmanlar diyalog, teolojik hatta felsefi meselelerin öncelikli konu olduğu iletişime dayalı toplantılar olarak farklı dinlerden insanların birbirlerinin dini geleneklerini paylaşmasına, aralarındaki ortak noktaları veya farklı noktaları keşfetmeye çalışmasına, Tanrı ile kulları arasındaki ilişkiye dair farklı yorumları ve anlamaları ortaya koyup ele almasına imkan sağlamaktadır. Mesela Hıristiyanlarla Müslümanlar arasındaki bir diyalogun önemi, onların ötekilerle diyalogundan farklıdır. Mezkur iki din arasındaki ortak noktaların varlığı, bunların yapıcı karakteri yüzünden diyaloga olumlu yönde etki ederken, iki din arasındaki ihtilaf noktalarını veya farklılıklarını çözenin artık diyalog ile olması gerektiğini gösterecektir. (Aydüz, 2005:212) Uzmanlar arasındaki bu diyalog ortamı, aynı zamanda bir dini inancın, dini çoğulculuk bağlamında anlaşılmasını da geliştirebilir. Bilhassa günümüz dünyasının en önemli meselesi olan dini çoğulculuğun problemlerinin bu tür diyalog yoluyla ancak çözümlenebileceğini düşünenler çoğunculuktur” (Alicı, 2005:59-60).

Birlikte Yaşam Diyalogu

Dinlerarası diyalog çeşitlerinin ikincisi birlikte yaşam diyalogudur. “Bu diyalog ortamı, daha çok pratik olup, kurumsal olmayabilen bir karşılaşmadır. Farklı dinlerden insanlar, paylaştıkları bir toplumda çoğulculuk anlayışı içinde hayatın

ortak yönlerini ve pek çok çehresini mesela adalet, barış, insan hakları gibi ciddi meseleleri birlikte çözümlenmenin yollarını aralarken aile, okul, siyaset, ticaret ve benzeri insan hayatını konu alan gündelik konuları da konuşabilir ve ortak hareket edebilirler. Bu ortamda insanların dinden bahsetmesi de şart değildir. Bu karşılaşmalar, taraflar arasındaki karşılıklı hizmeti yayması ve bir iyi niyet ve samimiyet alış-verişi olması açısından, hayatın “insani” yönünü ortaya koyacaktır; “benim telefonum arızalı sizinkini kullanabilir miyim?” ricası, belki modern anlamda sıradan bir sorudur, ancak tarafların farklı dinlerden olması bağlamında bu rica, daha anlamlı olacaktır. (Aydüz, 2005:212-213) Öyle ki artık insanlık dini ve kültürel farklılıklardan dolayı kavga etmek istemektedir. Böylece çok dinli bir toplum içinde birlikte yaşama, zorunlu olarak farklı din ve kültürden insanları birlikte yaşamaya adeta itmektedir” (Alıcı, 2005:60-61).

Genel olarak bakıldığında öz itibarıyla bütün dinler, insanların barış ve huzur içinde olmasını, sağlam diyaloglar kurmasını ve dini inancı veya kanaati ne olursa olsun birbirlerini ilahi bir emanet olarak görmek isterler. Bunu sağlamak için de dindarlar, birlikte yaşam diyalogu denilen uzun bir süreç içinde kendisinden farklı bir din veya dinlere mensup “insanların” gündelik hayatlarında açıklık ve komşuluk ilişkisinde neşelerini ve elemelerini paylaşmak, beşeri problemler ve endişelerin üstesinden gelmek üzere şuurlu bir gayret içine girebilmektedirler. Böylece farklı din mensupları birbirlerini rakip veya düşman görmeyecek, daha adil, insani ve ahenkli bir toplumun oluşması için çalışan mesai arkadaşları olacaklardır. Bunun için ise tutumların değişmesi ve imajların yeniden tanımlanması bile gerekebilecektir (Alıcı, 2005:61).

Birlikte yaşam diyaloguna farklı isimler verenlerde vardır. “Birlikte yaşam diyaloguna bazen seküler diyalog ismi de verilmektedir. Bu anlamdaki bir diyalog, dinlerle değil dünyayla yapılan bir diyalogu vurgular. Yani onlara göre bu ortam bir din-dünya diyalogundan ziyade sosyal meselelere eğilebilen, onlara çözümler bulan “insanların” diyalogudur. Birlikte yaşama dayalı bir diyalog, kesinlikle ilim adamlarının, entellektüellerin ve dini tecrübelerden başka bir karşılaşma istemeyen mistiklerin tekelinde olmadığını, aksine sıradan dindarların bile birbiriyle karşılaşmasının mümkün olabileceğini göstermektedir. Böylece aynı

ortamı paylaşan ve birlikte yaşayan farklı dinlere mensup insanlar komşulukta, fabrikada, büroda, davet veya kabullerde, kısacası resmi veya gayri resmi toplantılarda “diyaloga uygun taraf” olabilirler. Ancak böyle bir ortamı paylaşan katılımcıların kendi kimliklerini kaybetmemeleri gerekir. Yine katılımcıların uzak veya yakın yerlerden olmaları, önceden tanışmış olup olmamaları karşılaşmaya olumsuz etki etmemelidir. Katılımcıların birbirlerini tanımaları veya az bir bilgi sahibi olmaları şüphesiz diyalogun işleyişini kolaylaştıracaktır. Ancak yine de önemli olan katılımcıların diyalogun ruhuna, mahiyetine uygun davranmalarındır” (Aydüz, 2005:213-214).

Dini Tecrübe Diyalogu

Dinlerarası diyalog çeşitlerinin üçüncüsü dini tecrübe diyalogudur. “Bu diyalog çeşidi dini tecrübelerle dayalı veya dini fenomenlerin öne çıktığı pratik bir süreçtir. Dinler Tarihçesi Eric J.Sharpe, buna batını (interior) diyalog derken katolik rahip R. Panikkar, dinlerin mistik tecrübeleri arasındaki diyalog olarak isimlendirmektedir. Ona göre bu, her bir katılımcının öteki tarafın dini tecrübesine girip o tecrübeyi içten anlamaya çalışmasıdır.” (Alıcı, 2005:63) Dini tecrübe diyalogu, ruhban sınıfına sahip dinlerde ruhani diyalog olarak karşımıza çıkar ve farklı dinlerin ruhbanlarının veya mistiklerinin kendi ruhani değerlerini ve hatta ritüellerini birbirlerine sergilemesini hatta birlikte tefekkür gibi ibadetler yapabilmesini ifade eder. Böylece taraflar, birbirlerini dini fenomenlerini daha yakından tecrübe etmiş olurlar” (Aydüz, 2005:214).

Dini tecrübe diyaloguna farklı isimlerde verilmektedir. “Bu diyaloga maneviyat diyalogu da denilmektedir; bu süreçte yapılan bir dinler arası temas manevi hayatın derinleşmesine ve zenginleşmesine hizmet eder. Derin tefekkür ve manastır hayatına önem veren dini gelenekler, bilhassa bu çeşit teması tecrübe etmeye meyillidirler onlara göre uygulamalı bir mistik tecrübeler karşılaşması olan dini tecrübe diyalogu aynı zamanda aşkın olan mistik değerlerin benliklerde yok edilmesi, sindirilmesidir. Bu tip diyaloglarda bilhassa diyaloga uygun “ben-sen” ilişkisi, kendisinin fazlasıyla hissettirecektir. Dini tecrübe diyalogunda, meselelerin konuşulmasından ziyade, öğretilerin, ibadetlerin ve dini duyguların bizzat yaşanması,

paylaşılması ve gözlenmesi vardır. Dindarları bu diyalogları, her türlü polemik ve teolojik tartışmadan uzaktır. Bu ortam akademik olmayan, sözlere dayanmayan ama bilgilerin aksiyon halidir. Ancak bu, tarafların akidelerini ve dini kanaatlerini terk etmesi ve inkar etmesi anlamına da gelmemelidir. Belki bu karşılaşma sürecinde dini kanaatlerle ötekine dair önceki imajların ve ötekinin geleneğinin geçerliliğine dair yargıların “parantez içine alınmasını (l'epoche)” daha yararlı bir tavır olabilecektir. Bu gözlemlerin daha sağlıklı olarak anlaşılması için ancak fenomenolojik empati yararlı olabilir” (Alıcı, 2005:63-64).

1.2.3. Dinlerarası Diyalogun İçeriği

Burada dinlerarası diyalogun neleri içerdiğine değinilmeye çalışılacaktır. Dinlerarası Diyalog çalışmalarından hedeflenenler neler olduğu ve insanlığa kazandırabilecekleri ele alınacaktır.

Dinlerarası diyalogu savunanlara göre; “Müslümanlar, diyalogdan kaçan taraf olmamalı, diyalogun bütün insanlığın ortak menfaati için yürütülmesini savunmalıdırlar. Ancak, karşı taraf meseleyi dinî olmaktan çıkarıp, Hıristiyan âleminin siyasî ve ekonomik menfaatleri doğrultusunda istismara kalkışırsa, onlarla fazla zaman kaybedilmemeli, mesailer ateizme kaymış gençlik üzerine teksif edilmeli, yani, diyalog gençliğe yöneltilmelidir.” (Başar, 2006) “Hayatımız diyalogla geçer; temas ettiğimiz herkesle diyalog yaparız: Ailemiz halkıyla, komşularla, iş muhiti ve alış-veriş yerlerinde karşılaştıklarımızla vs. Bir Arap atasözü, 'Kişi tanımadığının düşmanıdır.' der. Öyleyse dostluğun, samimiyetin kaynağı ve sebebi tanışmaktır. Bunun da yolu, öncelikle konuşmaktan, yani diyalogdan geçer. Sadece komşular, akrabalar, meslektaşlar değil, aile fertleri bile, aralarında samimi olarak görüşüp konuşmadıkları takdirde birbirlerine yabancılaşırlar. Zamanımızda, gelişen teknoloji sebebiyle dünya bir köye hatta bir meclise döndü. Artık değişik renk ve dilde, farklı inanç ve kültürde insanlarla her zaman iç içe olmak durumundayız” (Canan, 2006).

Genel olarak bakacak olursak; “Şüphesiz diyalog kelime olarak pozitif bir anlam taşımaktadır. Çünkü insanların tanışmaları, birbirilerini anlamaları son derece doğal bir süreçtir ve nihayet diyalog bireyler ve toplumlar arasında ya ekonomik, ya psiko-

sosyal, ya da kültürel, ekonomik ve politik düzeyde olur.” (Özşahin, 2005:211) Ancak diyalogun mutlaka çıkar gözetmemesi ön şart değildir. Zira diyalogda bulunan kesimlerin elbette birbirinden bekleyecekleri, bir takım çıkarları, taktik ve stratejik hedefleri söz konusu olacaktır” (Özşahin, 2005:212).

Küreselleşen ve hızla küçülüp bir köy haline gelen dünyamızda, herkesle beraber bir arada yaşamının zorunlu olduğuna ve bu meselenin önümüzdeki yılların en önemli konularından biri haline geleceğine kesin gözüyle bakılmaktadır. Bu nedenle de, daha çok hoşgörü ve diyalogla bu çalışmalar hızlandırılmalı ve geleceğin dünyasına hem millet, hem de devlet olarak mutlaka hazırlanılmalıdır. Günümüzdeki gelişmeler için bu çeşit teşebbüsler normal görülebilir. Çünkü insanlar bugün, eskiye oranla, birbirleriyle daha yakın ticarî, siyasi, askerî, dinî ve kültürel münasebetler içerisindeyler. Bu münasebetlerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi; karşılıklı hoşgörü ve iyi niyet esaslarına bağlıdır. 21. yüzyılda, hemen hemen her dinin hâkimiyet alanında olduğu gibi, Müslümanların hâkim olduğu yerlerde Hıristiyanların, Hıristiyanların hakim olduğu yerlerde Müslümanların bulunması da; karşılıklı olarak her iki tarafın birbiriyle iyi münasebetler içerisine girmesini zorunlu kılmaktadır. Diyalog, hem inançlar alanında yanlış anlamaları tashih, hem de evrensel barışı yakalamak için bir ihtiyaçtır (Aydüz, 2005:215).

Diyalogun bir diğer gayesi ve hedefi de: "Silm"e, evrensel barışa, esenliğe girmektir. Dinlerarası Diyalogdan söz edildiğinde, bu deyimın anlamı çok daha geniştir; o artık yalnızca bir fikir tartışmasını içermez; bununla birlikte, özellikle de, farklı din mensupları arasındaki ilişkiler ve en geniş anlamında yani, her alandaki (ahlâkî, mânevi, sosyal alanlardaki ve dünyada barışın sağlanması alanındaki pratik işbirliği ilişkileri örneği) ilişkiler söz konusu olur. İslâm, Hıristiyan ve Yahudi ilişkileri durumunda söz konusu olan işbirliği tek Allah'a inanç ve aynı ahlakî ilkelere sahip olunması, insanlar ve uluslar arasında barışın sağlanması idealini gerçekleştirmek için çaba sarf etmek temeli üzerine kuruludur. Dolayısıyla, akademik tartışmalardan çok daha fazla, bunları dışlamaksızın, pratik plandaki bir ortak eylem de söz konusu olur (Aydüz, 2005:216).

Dinlerarası Diyalog Őu problemlere are aranıp bulunabilir: Hayatı tehdit eden her Őey; terör, savaşlar, sömürü, açlık, gelir dağılımlarındaki eŐitsizlikler, soylarım, çocuk dűŐürme, tedavi edilemeyen hastaların öldürölüp öldürölmemesi, intihar, fizikî iŐkenceler, psikolojik zorlamalar, köleleŐtirme, sürgün, zina, fuhuŐ, insan ticareti, zor alıŐma Őartları vb. İnsanların ehrelerinde, Yaradan'ın Őanını tanıyan ve tazim eden prensip ve hareket tarzını üstün kılmak ve beŐer cemiyetini sıhhate kavuŐturmak için, Müslümanlar ve diğer din mensupları, geniŐ bir tefekkür konusu ve faydalı teklifler sunabilirler. Bilinen ehemmiyeti dolayısıyla ailenin muhtelif problemlerine eğilmek gereklidir; çocukların eğitimi, aile plânlaması, eŐler arası evlilik ahengi, niŐanlıların seçimi, feminizm ve kadın haklarının sayısız meseleleri... Bütün bu konularda karŐılıklı teklifler öne süröllebilir ve tecrübelerden istifade edilebilir (Aydüz, 2005:217).

Sonuç olarak diyebiliriz ki; dinlerarası diyalogun nihai hedefi; dinlerarası ihtilafları kaldırıp üst bir din, tek bir din yapmak değildir. Bu alıŐmalar sayesinde farklı din mensupları birbirlerinden çok Şeyler öğrenebilir. Böylece dünya barışına katkı sağlanmış olunur (Alıcı, 2005:278-279).

BÖLÜM 2: İSLAMİ GELENEKTE DİNLERARASI DİYALOG

2.1. Kur'an-ı Kerim'de Dinlerarası Diyalog

İslamiyetin temel kaynaklarından birisi olan Kur'an'ı Kerim açısından dinlerarası diyaloga bakmak konumuzu aydınlatma noktasında büyük önem taşımaktadır.

Kur'an'ı Kerim'e baktığımızda; "Gerçekten, Kur'an-ı Kerim'in "insanları, Rabbinin, yoluna, hikmetle, güzel öğütle davet et. Onlarla mücadeleni en güzel tarik (yol) hangisi ise onunla yap. (Nahl, 16/125) Keza, "Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tâğutu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah işitir ve bilir." (Bakara, 2/256) âyetleri, İslâm'ın başka din ve anlayışlara sahip olan insanlara bakış açısını ortaya koymaktadır" (Kazıcı, 2001:46). "İslâmiyete göre din aslında tektir. Çünkü mutlak varlık birdir ve insan onun karşısında gerçekte tek bir yol bulabilir. Bu yol demek olan din, insanın fitratı gereği ve akli, aynı zamanda hisleri istikametinde tek Allah inancı esasına göredir. Bu, zaman zaman peygamberlere verilen vahiy denen olayla da desteklenmiştir. İslamiyete göre Allah her zaman söyleyicidir ve insanlara vahyî bilgi vermiştir" (Sezen, 1988:21).

"Kur'ân'ı Kerim, nâzil olduğu ortamda puta tapanlar hüküm sürüyordu. O ise, insanları, kendisinden başka hiçbir tanrı olmayan, her insanın hiçbir vasıtaya gerek olmadan O'na duâ edebileceği ve kendisinin de onlara icabet edeceği Hayy, kayyûm olan Allah'a İbâdet etmeye çağırıyordu. Dinin, kitap ve sünnet'ten anlaşılması gerektiğini bildiriyordu." (Çelik, 1996:24) "Kur'ân'ı Kerim sayısız âyette, din konusundaki karşı fikirleri aynen aktarmış, mantık ve edep çerçevesinde tartışmış, bu fikrin sahiplerini iknâ için çaba sarfetmiştir. Bütün insanları din ve inanç konusunda da akıllarını kullanmaya, düşünmeye akla mantığa sığmayan şeyleri din ve iman olarak kabul etmemeye, akli ve düşünceyi bırakıp otoriteye uymamaya dâvet etmiştir. İslâm'ın mensuplarına verdiği görev yalnızca tebliğdir; inandıkları İslâm gerçeğini başkalarına ulaştırmak ve anlatmaktır. Buna rağmen iman etmeyenler zorlanmazlar, inançları ile baş başa bırakılır, imanlarının gereğini öğretme ve yaşama hak ve hürriyetine kavuşturulurlar" (Karaman,1999:160).

"Dinimiz, insana, sorumluluğuna katlanmak kaydıyla istediği dini ve yolu seçebilme

özgürlüğü de tanımıştır ki buna din ve vicdan özgürlüğü denir. Din ve vicdan özgürlüğü, maddî manevî hiçbir baskı altında kalmadan istediği dini seçebilmesi, inançları doğrultusunda dininin gereklerini yerine getirebilmesi, ibadetlerini serbestçe yapabilmesi demektir. Dinimizde inanç özgürlüğü esastır; bu bakımdan hiç kimse Müslüman olmaya zorlanamaz. Bunun yanında ne Müslümanlara ne de diğer din mensuplarına, seçtikleri din sebebiyle baskı yapılmasına da izin verilmez (Çetin, 2006:103-104).

Kur'anı Kerimde bazı ayetler dinlerarası diyalogu teşvik eder mahiyette görülmektedir. Bunlar, dinlerarası diyalogu savunan dini grupların ana referans kaynaklarıdır. Şimdi bu ayetleri ele alalım.

“Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik; fakat insanların çoğu bunu bilmezler.” (Sebe,34/28)

“Kur'an-ı Hakîm başından sonuna kadar Cenab-ı Allah'tan yaratıklara, yaratıklarından da Allah'a olan bu diyalogu tescil etmektedir. Peygamberler, melekler, şeytan, genel olarak bütün insanlar, tüm Müslümanlar, Ehl-i Kitap (Âl-i İmran, 3/71, 99), Yahudiler (Bakara, 2/55; Cuma, 62/6), Hıristiyanlar (Âl-i İmran, 3/59) gibi ümmetler, fert olarak insanlar, hattâ Firavun gibi azgın din düşmanları bu diyalogdan hissedar olmuşlardır. Hatta bal arısı gibi hayvanların bile bu hitaptan nasipleri vardır. Bu sırdandır ki Hak Tealâ diğer muhtelif ümmetlere bazen doğrudan doğruya hitap ederek (Bakara, 2/40: “Ey İsrail oğulları!”), bazen peygamberleri vasıtasıyla konuşmuş, bazen mü'minlere: “Onlara şöyle deyiniz...” (Âl-i İmran 84(...)) Kul âmenna billâhi) buyurmak suretiyle bu diyalogu gerçekleştirmiştir” (Yıldırım, 2006).

“Şüphesiz iman edenler; yani Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sâbiîlerden Allah'a ve ahiret gününe hakkıyla inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur. Onlar üzüntü çekmeyeceklerdir.” (Bakara, 2/62)

“İslam'i gelenekte iman kelimesi, sözlük anlamına uygun olarak, “tasdik etmek, güvenmek, boyun eğmek” gibi manalar ihtiva etmektedir. Sonuçta bunların hepsi “itmi'nân” kelimesine indirgenebilir ki, bu da; “güvenip dayanmak ve kalben huzur ve

tatmin içerisinde bulunmak” demektir. İnanç karşılığı olan “itikâd” kelimesi ise”bir şeye bağlanmak, düğümlenip kalmak, doğrulamak” anlamlarını taşımaktadır. Bu iki kelime çoğunlukla biri diğeri yerine kullanılabilmekte ise de, ikincinin anlam sahasının daha geniş olduğunu söylemek mümkündür” (Hökelekli, 2001.156).

“Bir başka açıdan iman, kendi şahsî hürriyetinden ve bağımsız yönelişinden kişinin vazgeçerek, ilâhî iradeye teslim olması ve bağlanmasıdır. Mümin, Allah’ın mutlak hakimiyet ve otoritesini kabul ederek buna baş eğen kişidir. Kendi hürriyetini Allah’ın iradesine teslim eder; O’nun emir ve yasakları çerçevesinde hayatına yön ve düzen verir” (Hökelekli, 2001.163).

“Bu ayetin anlamı apaçıktır. Müslüman, Yahudi veya Hıristiyan olsun, Allah'a ve ahiret gününe iman eden ve salih amellerde bulunanlar müjdelenecek; söz konusu Mü'minlerin kurtuluşa ve esenliğe kavuşacakları haber verilmektedir” (Adam, 2006).

“İslâmiyet'e zahirde iman etmiş olanlar, yani, Muhammed dinini dilleriyle ikrar ettiklerinden dolayı insanlar arasında müslüman sayılanlar, Musa dinine mensup olan yahudiler, İsa dinine mensup hıristiyanlar, bu üç dinin dışındaki dinlerden olanlar yani onlardan her kim, Allah'a ve ahiret gününe, bu sûrenin başında beyan buyurulduğu üzere, gerçekten dış görünüşleriyle ve içyüzleriyle iman eder ve bu imana yaraşır şekilde iyi bir iş yaparsa şüphesiz bunların Rableri katında ecir ve mükafatları vardır. Bunlara korku yoktur ve bunlar mahzun da olacak değillerdir, yani, yapılan inzarlar, uyarı ve tehditler bunlar hakkında değildir” (Yazır, 2006).

“Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tâğutu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah işitir ve bilir” (Bakara, 2/256).

“Din, inanç esaslarını ve buna bağlı olarak yaşanan hayat tarzını ifade eder. Buna göre İslâm, iman ve hayat tarzı olarak hiç kimseye zorla kabul ettirilemez.” (Altuntaş ve Şahin, 2002: 41) “Bu ayete göre İslâm, iman ve onun hayat tarzı hiç kimseye zorla kabul ettirilemez demektir” (Mevdudi, 1996:202).

“(Resûlüm!) de ki: Ey ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze

geliniz: Allah'tan başkasına tapmayalım. O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâhlaştırmasın. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, işte o zaman: Şahit olun ki biz Müslümanlarız! Deyiniz” (Al-i İmrân, 3/64).

“İslâmî tebliğde, bilhassa Ehl-i Kitab’a karşı yumuşak olmak Kur’ân’ın emridir. Değil sadece Ehl-i Kitab, Canab-ı Allah, Hz. Musa’ya Firavun’a giderken dahi, “Ona yumuşak söz söyle; olur ki, öğüt alır, kendine gelir ve Allah’tan korkar.” (Taha,44) diye mülâyemeti emreder. Galiz sözlerin, insanları kınamanın ve onlara karşı kaba davranmanın İslâmî tebliğde hiç mi hiç yeri yoktur. Bu ayet Ehl-i Kitab’a güler bir yüz ve tatlı bir dille yaklaşır, “gelin” diyor. Bu “gelin” deyişte, “sizi çağırdığım, davet ettiğim şeyler, sizin bilmediğiniz, ünsiyet ettiğiniz ve bizden çok önce karşılaşmış da, şimdi unutmuş olabileceğiniz veya yanlış hatırladığınız şeyler türündendir.” Diyor ki, bu Kur’ân’ın, Ehl-i Kitab’la aramıza bir köprü kurarak onları gayet yumuşak bir şekilde, sıcak baktıkları bir noktadan yakalamasıdır. Bu husus İslâm’ın tebliğinde ve muhataplara yaklaşımda çok önemlidir. Biz buna, şimdilerin moda tabiriyle “diyalog” da diyebiliriz (Aydüz, 2005:47-48).

“Hepsi bir değildir; ehl-i kitap içinde istikamet sahibi bir topluluk vardır ki, gece saatlerinde secdeye kapanarak Allah’ın âyetlerini okurlar.” (Al-i İmrân, 3/113) “O vakit Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et; iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah’a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever” (Al-i İmrân, 3/159).

“Ehl-i kitaptan öyleleri var ki, Allah'a, hem size indirilene, hem de kendilerine indirilene tam bir samimiyetle ve Allah'a boyun eğerek iman ederler. Allah'ın âyetlerini az bir paraya satmazlar. İşte onlar için Rableri katında ecirleri vardır. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk olandır” (Al-i İmrân, 3/199).

“Bugün size temiz ve iyi şeyler helâl kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin (yahudi, hıristiyan vb. nin) yiyeceği size helâldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Mümin kadınlardan iffetli olanlar ile daha önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli

kadınlar da, mehirlerini vermeniz şartıyla, namuslu olmak, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Kim (İslam'ı hükümlere) inanmayı kabul etmezse onun ameli boşa gitmiştir. O, ahirette de ziyana uğrayanlardandır” (Maide, 5/5).

“İman edenler ile Yahudiler, Sâbiîler Ve Hıristiyanlardan Allah'a ve ahiret gününe (gerçekten) inanıp iyi amel işleyenler üzerine asla korku yoktur; onlar üzülecek de değillerdir.” (Maide, 5/69) “İnsanlar içerisinde iman edenlere düşmanlık bakımından en şiddetli olarak yahudiler ile, şirk koşanları bulacaksınız. Onlar içinde iman edenlere sevgi bakımından en yakın olarak da "Biz hıristiyanlarız" diyenleri bulacaksınız. Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar” (Maide, 5/82).

“(Resûlüm!) Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi. O halde sen, inanmaları için insanları zorlayacak mısın?” (Yunus, 10/99) “Rabbin dileseydi bütün insanları bir tek millet yapardı. (Fakat) onlar ihtilafa düşmeye devam edecekler.” (Hud, 11/118) “(Resûlüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir. Eğer ceza verecekseniz, size yapılan işkencenin misliyle ceza verin. Ama sabrederseniz, elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır” (Nahl, 16/125-126).

“Ve de ki: Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin. Biz, zalimlere öyle bir cehennem hazırladık ki, onun duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) imdat dileyecek olsalar imdatlarına, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir. Ne fena bir içecek ve ne kötü bir kalma yeri!” (Kehf, 18/29) “Mümin olanlar, yahudi olanlar, sâbiîler, hıristiyanlar, mecûsîler ve müşrik olanlara gelince, muhakkak ki Allah, bunlar arasında kıyamet gününde (ayrı ayrı) hükmünü verir. Çünkü Allah her şeyi hakkıyla bilendir” (Hac, 22/17).

“Yüce Allah, bu ayette Allah'ın, kıyamet gününde Müminlerin, Yahudilerin Sabilerin, Hıristiyaların ve Müşriklerin arasında hüküm vereceğini bildirmektedir. Çünkü her din sahibi, her zümre kendisinin gerçek, diğerlerinin batıl üzerinde olduğunu; kendisinin cennette, ötekilerin cehenneme gireceklerini iddia etmektedir. Bu öyle iddia ile olmaz, gerçeği Allah bilir. İşte Allah, kıyamet gününde kimlerin hak din üzerinde

bulduğunu ortaya koyacaktır” (Ateş, 1988:1717).

“İçlerinden zulmedenleri bir yana, ehl-i kitapla ancak en güzel yoldan mücadele edin ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilene de iman ettik. Bizim Tanrımız da sizin Tanrınız da birdir ve biz O'na teslim olmuşuzdur.” (Ankebut, 29/46) “Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır” (Hucurat, 49/13).

“Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara âdil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli olanları sever. Allah, yalnız sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanız için onlara yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar. Kim onlarla dost olursa işte zalimler onlardır.” (Mümtehine, 60/8-9) “Ey Muhammed! De ki: "Ey kafirler! "Ben sizin taptıklarınıza tapmam." "Benim taptığıma da sizler tapmazsınız." "Ben de sizin taptığınıza tapacak değilim." "Benim taptığıma da sizler tapmıyorsunuz." "Sizin dininiz size, benim dinim banadır” (Kafirun, 109/1-6).

“Bu sûre de Yüce Rabbimiz (c.c.), Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimize, kâfirlere seslenirken, onlara “Ey kâfirler!” diye seslenmesini emir buyurmaktadır. Kendisinin onların mabutlarına tapmayacağını ve onların önünde asla eğilmeyeceğini ilân etmesini emir buyuruyor” (El-Kahtani,1992: 29).

Kur'anı Kerimde bazı ayetler de, dinlerarası diyaloga karşıtmış gibi görülmektedir. Bunlar, dinlerarası diyaloga karşıt dini grupların ana referans kaynaklarıdır. Şimdi bu ayetleri ele alalım.

“Bize doğru yolu göster. Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yolunu; gazaba uğramışların ve sapmışların yolunu değil!” (Fatiha, 1/6-7).

“Sûre de “üç yol” var; 1. Nimet verilenlerin yolu. 2. Gazaba uğrayanların yolu. 3. Sapıkların yolu. “Yol” dilimizde de “yöntem”, “gidilen yer”, “hayat tarzı”, dünya görüşü” anlamlarına gelir. Kötü biri için “o kötü yolda” denilir. İyi biri için “o doğru

yolda” denilir. Birinin yolunu takip etmek, onu taklit etmek, onun yaptıklarını yapmak, onun gibi davranmak anlamına gelir. Kur’an’ın en büyük müfessiri olan Peygamberimiz, Fatiha’nın son ayetindeki “Gazaba uğrayanların ve sapıkların yolu”nu “Yahudilerin ve Hıristiyanların yolu” olarak tefsir ediyordu” (İslamoğlu, 2004:29).

“Gazaba uğrayanları sırf Hıristiyanlara, sapanları da Yahudilere izafe etmek yanlış olur. Her inanışta olanların arasında bu tip insanlar vardır. Gazaba uğranmayı ve sapkınlığı, belli bir inanç grubuna has kılmak, taraflı bir yargı olur” (Bayraklı, 2001:161).

“Dinlerine uymadıkça Yahudiler de Hıristiyanlar da asla senden razı olmayacaklardır. De ki: Doğru yol, ancak Allah’ın yoludur. Sana gelen ilimden sonra onların arzularına uyacak olursan, andolsun ki, Allah’tan sana ne bir dost ne de bir yardımcı vardır” (Bakara, 2/120).

“Ey Muhammed, sen ne yapsan onlar sana inanmazlar. Tamamen onların dinine tabii olmadıkça, senden razı olmazlar. Ama doğru yol, onların yolu değil, Allah’ın gösterdiği yoldur. Eğer sana gelen bu ilimden sonra sen onların keyiflerine uyarsan, seni Allah’a karşı koruyacak, Allah’ın azabından kurtaracak bir dost ve yardımcı bulamazsın” (Ateş,1988: 205).

“Yani, “bu insanların sen’den hoşlanmamalarının nedeni, Hakk’ı arayan samimi kimseler olmaları ve Sen’in Hakk’ı gereği gibi açıkça anlatmayı becerememen değildir. Aksine, onların sana karşı çıkmalarının nedeni, senin Hakk’ı o denli açıkça ortaya koyup onlara, dini kendi arzu ve isteklerine göre değiştirebilecekleri bir boşluk bırakmamandır. Bu nedenle onları bırak ve uzlaşmaya çalışma; çünkü, sen dine karşı onların takındığı tavrı takınmadıkça, onlar senden razı olmazlar. Eğer sen de onlar gibi iki yüzlülük yapsan ve Allah’a ibadeti nefse tapınma için bir kılıf olarak kullansan, o zaman senden hoşnut olurlardı. İnanç ve kötü amellerinde onlara uymadıkça, onları hoşnut edemezsin” (Mevdudi, 1996:110).

“Kur’an’da hiçbir kavim ve din mensubundan İsrailoğulları’ndan söz edildiği kadar geniş söz edilmez. Kısaca Kur’an’da İsrailoğulları’nın Yahudileşme sürecini anlatan ayetlerin bir sayım-dökümünü yaptığımızda, bu konu ile doğrudan ilgili olan ayetlerin

sayısının 712 adet olduğunu görürüz” (İslamoğlu, 2004:20).

“30’a yakın sûrede 700’ü aşkın ayetle tekrar tekrar anlatılmak istenen vahyî gerçeği, sadece tarihte yaşanmış bir kavmin hikayesi olarak görmek, Mekke müşriklerinin Kur’an’a yaklaşımı olan “eskilerin masalları” mantığını benimsemeden başka bir manaya gelmez. Kur’an’ın başka hiçbir konuya ayırmadığı kadar bu konuya yer ayırmasının, şimdiye kadar tefsirlerde değinilen sebeplerin dışında daha ciddi bir izahı olsa gerek (İslamoğlu, 2004:21).

“Yemin olsun ki (habibim!) sen ehl-i kitaba her türlü âyeti (mucizeyi) getirsen yine de onlar senin kiblene dönmezler. Sen de onların kiblesine dönecek değilsin. Onlar da birbirlerinin kiblesine dönmezler. Sana gelen ilimden sonra eğer onların arzularına uyacak olursan, işte o zaman sen hakkı çiğneyenlerden olursun. Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (o kitaptaki peygamberi), öz oğullarını tanıdıkları gibi tanır. Buna rağmen onlardan bir gurup bile bile gerçeği gizler” (Bakara, 2/145-146). “Ey iman edenler! Hep birden barışa girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin. Çünkü o, apaçık düşmanınızdır” (Bakara, 2/208).

Yani, “hiçbir tereddüde mahal bırakmaksızın her şeyinle İslam’a gir. Düşüncelerin, teorilerin, kültürün, bilimin, davranışların, ilişkilerin, çabaların ve buna benzer her şeyin, hayatının her vechesi İslam’a teslim olmalıdır” (Mevdudi, 1996:164).

“Allah nezdinde hak din İslâm'dır. Kitap verilenler, kendilerine ilim geldikten sonradır ki, aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler bilmelidirler ki Allah'ın hesabı çok çabuktur. Eğer seninle tartışmaya girerlerse de ki: "Bana uyanlarla birlikte ben kendimi Allah'a teslim ettim." Ehl-i kitaba ve ümmîlere de: "Siz de Allah'a teslim oldunuz mu?" de. Eğer teslim oldularsa doğru yolu buldular demektir. Yok eğer yüz çevirdilerse sana düşen, yalnızca duyurmaktır. Allah kullarını çok iyi görmektedir” (Al-i İmrân, 3/19-20).

“İslâmiyet’e göre din tektir ve o İslâm’dır. Zaman içinde ve çeşitli yerlerde, birçok ad altında inançlar görülmüştür. Ama bir ana kanal ve tevhit inancı daima mevcut olmuştur. En son, en mükemmel şeklini İslâmiyet’le bulmuştur. Bu duruma göre İslâmiyet, yepyeni, bambaşka, kendinden öncekilerle hiçbir ilgisi olmayan bir din

değildir. Bozulmuşlukları ve uzaklaşmaları düzelten, en son şekil ve zirvedir” (Sezen, 1988:25).

“Allah’a göre sadece bir tek doğru sistem ve insan için bir tek doğru hayat tarzı vardı. Bu şu demektir: insan Allah’a ibadet etmeli, onu mabut olarak tanımalı, tamamen O’na teslim olmalı kendisini O’na ibadet ve hizmete adanmalıdır (Mevdudi, 1996:245).

“Yüce Allah’ın yeryüzünde insan neslini ve dinini Hz. Âdem’le başlatması, beşeriyetin ilk dininin tevhid dini olduğunu göstermektedir. Bu, bütün semâvî dinlerde kabul edilen bir gerçektir. Kitabımız Kur’an’ı Kerim Allah katında gerçek dinin İslâm olduğunu belirtmekle, Allah’ın birliğini öğreten vahye dayalı bütün dinlerin esasta bir olduğunu ifade eder” (Ulutürk, 1994:5). Yukarıdaki ayet bunu açık bir şekilde göstermektedir.

“Müminler, müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin. Kim bunu yaparsa, artık onun Allah nezdinde hiçbir değeri yoktur. Ancak kâfirlerden gelebilecek bir tehlikeden sakınmanız başkadır. Allah, kendisine karşı (gelmekten) sizi sakındırıyor. Dönüş yalnız Allah'adır.” (Al-i İmrân, 3/28) “(Resûlüm!) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir. De ki: Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin. Eğer yüz çevirirlerse bilsinler ki Allah kâfirleri sevmez” (Al-i İmrân, 3/31-32).

“Sana bu ilim geldikten sonra seninle bu konuda çekişenlere de ki: Geliniz, sizler ve bizler de dahil olmak üzere, siz kendi çocuklarınızı biz de kendi çocuklarımızı, siz kendi kadınlarınızı, biz de kendi kadınlarımızı çağıralım, sonra da dua edelim de Allah'tan yalancılar üzerine lânet dileyelim.”(Al-i İmrân, 3/61) “(Resûlüm!) de ki: Ey ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz: Allah'tan başkasına tapmayalım. O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâhlaştırmayalım. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, işte o zaman: Şahit olun ki biz müslümanlarız! deyiniz” (Al-i İmrân, 3/64).

“Yani, bizim kabul ettiğimiz ve sizin de kendi kitaplarınızın öğretileri ile desteklendiği ve tasdik edildiği için “yanlış” diye reddedemediğiniz inancımızda bize katılın?” (Mevdudi, 1996:267).

“Kim, İslam'dan başka bir din ararsa, bilsin ki kendisinden (böyle bir din) asla kabul edilmeyecek ve o, ahirette ziyan edenlerden olacaktır” (Al-i İmrân, 3/85).

“İslâm, Müşriklerin, putperestlerin itikadlarını düzeltmek için geldiği gibi aynı zamanda kitap ehlinin de itikad ve inançlarını düzeltmek için gelmiştir. İkisini de aynı şekilde tashih etmek için inmiştir. Aynı zamanda İslâm onların tümünü İslâm'a çağırmaktadır. Çünkü din, sadece İslâm'dır. Allah (c.c.), hiçbir insandan başka din asla kabul etmemektedir. Müslüman, dinsizleri, puta tapanları dine davet etmekle yükümlü olduğu gibi, aynı şekilde kitap ehlini de İslâm'a davetle mükelleftir. İslâm aynı zamanda, ne onlardan ve ne berikilerden hiçbirini zorla ve güç kullanarak İslâm'a sokmalarını istemez. Çünkü inançları, zor kullanılmak suretiyle kalplere ve vicdanlara yerleşemezler. Kaldı ki dinde zorlama yasaklanmıştır. Çünkü bunun kalpte bir varlığı yoktur” (El-Kahtani,1992:129).

“De ki: Ey ehl-i kitap! (Gerçeği) görüp bildiğiniz halde niçin Allah'ın yolunu eğri göstermeye yeltenerek müminleri Allah yolundan çevirmeye kalkışıyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir".Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden bir guruba uyarmanız imanınızdan sonra sizi yeniden inkârcılığa sevk ederler.” (Al-i İmrân, 3/99-100) “Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder; kötülükten men eder ve Allah'a inanırsınız: Ehl-i kitap da inansaydı, elbet bu, kendileri için çok iyi olurdu. (Gerçi) içlerinde iman edenler var; (fakat) çoğu yoldan çıkmışlardır” (Al-i İmrân, 3/110).

“Ey iman edenler! Kendi dışınızdakileri sırdaş edinmeyin. Çünkü onlar size fenalık etmekten asla geri durmazlar, hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Gerçekten, kin ve düşmanlıkları ağızlarından (dökülen sözlerinden) belli olmaktadır. Kalplerinde sakladıkları (düşmanlıkları) ise daha büyüktür. Eğer düşünüp anlıyorsanız, âyetlerimizi size açıklamış bulunuyoruz.” (Al-i İmrân, 3/118) “Ey iman edenler! Eğer kâfirlere uyarmanız, gerisin geriye (eski dininize) döndürürler de, hüsrana uğrayanların durumuna düşersiniz. Oysa sizin mevlânız Allah'tır ve O, yardımcılarının en hayırlısıdır. Oysa sizin mevlânız Allah'tır ve O, yardımcılarının en hayırlısıdır” (Al-i İmrân, 3/149-150).

“Bunlar, Allah'ın (koyduğu) sınırlardır. Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse Allah onu, zemininden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır; orada devamlı kalıcıdır; işte büyük kurtuluş budur. Kim Allah'a ve Peygamberine karşı isyan eder ve sınırlarını aşarsa Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar ve onun için alçaltıcı bir azap vardır.” (Nisa, 4/13-14) “Müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinenler, onların yanında izzet (güç ve şeref) mi arıyorlar? Bilsinler ki bütün izzet yalnızca Allah'a aittir.” (Nisa, 4/139) “Ey iman edenler! Müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin; (bunu yaparak) Allah'a, aleyhinizde apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz?” (Nisa, 4/144).

“Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş, (taş, ağaç vb. ile) vurulup öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanıp ölmüş (hayvanlar ile) canavarların yediği hayvanlar -ölmeden yetişip kestikleriniz müstesna- dikili taşlar (putlar) üzerine boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. Bunlar yoldan çıkmaktır. Bugün kâfirler, sizin dininizden (onu yok etmekten) ümit kesmişlerdir. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim. Kim, gönülden günaha yönelmiş olmamak üzere açlık halinde dara düşerse (haram etlerden yiyebilir). Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir” (Maide, 5/3).

“Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları dost edinmeyin. Zira onlar birbirinin dostudurlar (birbirinin tarafını tutarlar). İçinizden onları dost tutanlar, onlardandır. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğuna yol göstermez” (Maide, 5/51).

“Onlara velâyet yetkisi vermek, onları dostlar ve sırdaşlar edinmek, onların yanında yer almak gibi hususların var olması halinde bu, imansızlığı doğurur. Çünkü lâzım olan şeyin var olmaması halinde, bunun tabii sonucu olarak, olması gereken melzum da ortadan kalkar. Bir yerde Kâfir'in, Yahudi'nin ve Hıristiyan'ın sevgisi hakimse, orada iman barınmaz” (El-Kahtani, 1992:89).

“Bediüzzaman'a göre, Ehl-i Kitâb'ın kendileri ile değil, dini ile dost olmak yasaklanmıştır! Bediüzzaman, Kur'an'da men edilen “Yahudi ve hristiyanlarla dost olmayın (Maide, 5/51) ayet-i kerimesinin tefsirinde, “Delil, katiü'l-metin olduğu gibi katiü'd-delalet olmak gerektir,” diyerek, yahudiler ve hıristiyanlarla diyalog ve dostluk

kurmanın yasak olduğuna dair delilin Kur'an'ın ayetleri gibi sağlam bir metne dayandırılmasına rağmen, kastedilen anlamın kesin olmadığını belirterek, Yahudi ve Hristiyanlarla dost olmaya men değil, tahrif olan Yahudilik dini ile yine tahrif olan Hristiyanlık dinine dost olmaya men olduğunu belirtmektedir. (Şimşek, 2006).

“Şayet bu Ayeti Kerimeyi böyle bir anlam verilmemiş olunursa, yine Bediüzzamanın “Ehl-i kitaptan bir haremın olsa elbette seveceksin!” ifadesinde dediği üzere, Ehl-i Kitab hanımları ile evlenmeye ruhsatı belirten (Maide, 5/5) ayeti ile çelişeceğine vurgu yapmaktadır. Çünkü, hem dost edinmeyin hem de Hanımları ile evlenmenizde bir sakınca olmaz anlayışı, Kur'an'ın siyak ve sibak bütünlüğünü zedelemektedir. Tefsirin devamında, Asr-ı Sadet döneminde, İslam'ın yeni nuzülü ile meydana gelen yeni bir Din'in manevi bir inkılabı sebebiyet verdiğini, bundan dolayı Sahabeyi Kiram bütün kıstaslarını "Din" noktasından yapmaktalar ve bu noktadan muhabbet veya düşmanlık beslerlerdi. Buna istinaden, Asrı Saadet döneminde gayri müslimlere muhabbetinde bir nifak endişesi vardı. Ancak, günümüzde yaşanan inkılabat manevi değil bir nevi medeni ve dünyevi bir inkılabat olduğundan, kıstas olarak medeniyeti nazara almak esastır. Zaten, gayri müslimlerin çoğu da dinlerine bağlı olmadıklarından, onlarla dost olmak, hem medeniyet ve gelişmişlikleri noktasına hem de Dünyevi Barış ve Huzurun temini içindir. Bundan dolayı, Kur'an'daki nehiy bunun kesinlikle kapsamamaktadır!” (Şimşek, 2006).

“Bediüzzaman, değişik ırklardan müteşekkıl bir milletin saadet ve selametinin dostluktan geçtiğini belirterek, bunun ölçüsünü de; “Fakat mütezellilane (alçalarak) dost olmak değil, belki izzet-i milliyeyi muhafaza ederek, müsafaha elini uzatmaktır,” şeklinde koymaktadır. "Hattâ değil Müslümanlarla, belki dindar Hristiyanlarla dahi dost olup adâveti bırakmaya çalışıyorum" demektedir. İnkâr-ı Uluhiyete karşı, Amerika gibi dine önem veren devletlerle Diyalogun olması gerektiğine işaret eden Bediüzzaman, bu ülkelerle İslam Kimliğimizi öne çıkararak Hakiki dostlukların sağlanabileceğine vurgu yapmıştır. (O dönemki Nüfus oranlarına göre) 800 milyonluk Hristiyan Aleminin, 400 milyonluk Müslüman Aleminin Sulh ve selametine şiddetle ihtiyacı olduğunu ve bu vesile ile diğer dinlerinde bu Milletin dostluğunu kazanacağını bildirmiştir. Eskiden Hristiyan devletlerinin ittihad-ı İslâm'a taraftar olmadıklarını,

fakat şimdi komünistlik ve anarşistlik çıktığı için, hem Amerika, hem Avrupa devletleri Kur'ân'a ve ittihad-ı İslâm'a taraftar olmaya mecburdurlar, demiştir" (Şimşek,2006).

"Sonuç olarak, ehl-i kitapla "din" dostluğu değil, "güzel sıfat, faydalı sana, teknoloji ve ahlak-ı hasene " dostluğu, âyetin nehyinin şümülüne girmemektedir. Elbette bir ehl-i kitabın dinine muhabbet duymak, imanın zaafiyetini gösterir. Ama onların meselâ "doğruluk, dürüstlük, emanete sadakat " gibi sıfatlarına sevgi beslenebilir, teknolojileri hoş karşılanabilir, işbirliğine gidilerek istifade edilebilir. Bunlar, Kur'ân'ın kastettiği "dostluk" kavramının içine girmemektedir." (Şimşek,2006)

"Kim Allah'ı, Resûlünü ve iman edenleri dost edinirse (bilsin ki) üstün gelecek olanlar şüphesiz Allah'ın tarafını tutanlardır. Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine Kitap verilenlerden dininizi alay ve oyun konusu edinenleri ve kâfirleri dost edinmeyin. Allah'tan korkun; eğer müminler iseniz" (Maide, 5/56-57).

"Onlardan çoğunun, inkâr edenlerle dostluk ettiklerini görürsün. Nefislerinin onlar için (ahiret hayatları için) önceden hazırladığı şey ne kötüdür: Allah onlara gazap etmiştir ve onlar azap içinde devamlı kalıcıdır! Eğer onlar Allah'a, Peygamber'e ve ona indirilene iman etmiş olsalardı onları (müşrikleri) dost edinmezlerdi; fakat onların çoğu yoldan çıkmışlardır." (Maide, 5/80-81) "Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır. İşte sakınmanız için Allah size bunları emretti." (En'am, 6/153) "Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ediyorlarsa, babalarınızı ve kardeşlerinizi (bile) veli edinmeyin. Sizden kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin kendileridir" (Tevbe, 9/23).

"Mümin erkeklerle mümin kadınlar da birbirlerinin velileridir. Onlar iyiliği emreder, kötülükten alıkorlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve Resûlüne itaat ederler. İşte onlara Allah rahmet edecektir. Şüphesiz Allah azîzdir, hikmet sahibidir." (Tevbe, 9/71) "Allah uğrunda, hakkını vererek cihad edin. O, sizi seçti; din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yükledi; babanız İbrahim'in dininde (de böyleydi). Peygamberin size şahit olması, sizin de insanlara şahit olmanız için, O, gerek daha önce (gelmiş kitaplarda), gerekse bunda (Kur'an'da) size "müslümanlar" adını verdi. Öyle ise namazı kılın; zekâtı verin ve Allah'a sınıksız sarılın. O, sizin mevlânızdır. Ne

güzel mevlâdır, ne güzel yardımcıdır!” (Hac, 22/78).

“Dikkat et, hâlis din yalnız Allah'ındır. O'nu bırakıp kendilerine bir takım dostlar edinenler: Onlara, bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz, derler. Doğrusu Allah, ayrılığa düştükleri şeylerde aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz Allah, yalancı ve inkârcı kimseyi doğru yola iletmez.” (Zümer, 39/3) “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygambere itaat edin. İşlerinizi boşa çıkarmayın” (Muhammed, 47/33).

“Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün. Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelenendirir. Allah onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükâfat vâdetmiştir.” (Fetih, 48/29) “Allah'a ve ahiret gününe inanan bir toplumun -babaları, oğulları, kardeşleri, yahut akrabaları da olsa- Allah'a ve Resûlüne düşman olanlarla dostluk ettiğini göremezsin. İşte onların kalbine Allah, iman yazmış ve katından bir ruh ile onları desteklemiştir. Onları içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokacak, orada ebedî kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır. İşte onlar, Allah'ın tarafında olanlardır. İyi bilin ki, kurtuluşa erecekler de sadece Allah'ın tarafında olanlardır” (Mücadele, 58/22).

“Ey iman edenler! Eğer benim yolumda savaşmak ve rızamı kazanmak için çıkmışsanız, benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanlara sevgi göstererek, gizli muhabbet besleyerek onları dost edinmeyin. Oysa onlar, size gelen gerçeği inkâr etmişlerdir. Rabbiniz Allah'a inandığınızdan dolayı Peygamber'i de sizi de yurdunuzdan çıkarıyorlar. Ben, sizin saklı tuttuğunuzu da, açığa vurduğunuzu da en iyi bilenim. Sizden kim bunu yaparsa (onları dost edinirse) doğru yoldan sapmış olur” (Mümtehine, 60/1).

2.2. Hz. Muhammet ve Dinlerarası Diyalog

İslamiyetin ikinci temel kaynağı olan Hz. Muhammed'in sünneti de dinlerarası diyalogu aydınlatma noktasında önemli açılımlar sağlamaktadır. Şimdi bunlar ele alalım.

“Peygambersiz bir din düşünülemez. Ve din, ancak bir peygamberle temsil edilir. Onun hayatı, yapmış olduğu mücadeleler, insanlarla olan münâsebetleri, tebliğde tâkip ettiği metod, dînî emirlerin uygulanması gibi hususlar, ancak peygamberlerin hayatının doğru bir şekilde tesbit edilmesiyle mümkündür. Son peygamber Hz. Muhammed ve son din de İslâm olduğuna göre, bu dînin peygamberi olan Zât'ın şahsiyetinin sağlam bir şekilde bilinmesi gerekir” (Akgül, 1999:13).

“Allah'ın terbiyesinden geçen peygamberlerin hayatı, realizmle idealizmin harika bir bileşkesidir. Vahye dikkatle bakanlar, bu ideal bileşimi orada açıkça göreceklerdi. İdealleri, peygamberleri realiteden koparmamıştır” (İslamoğlu, 2004:308-309).

“İnsana saygı, insanın hak ve hürriyetlerine saygıyla ve hiçbir fark gözetmeksizin hukukun kaidelerini bütün insanlara eşit olarak tatbik etmekle mümkündür. Hz. Peygamber devrinde 7. asırda hazırlanan Medine Anayasası diyebileceğimiz metin, ilk hak hürriyetler beyannamesi olarak vasıflandırabileceğimiz veda hutbesi ve Kur'an ve hadislerdeki insana ait hak ve hürriyetlerle alakalı beyanlar, günümüzdeki birçok hak ve hürriyetleri tespit ve tayin etmiştir” (Altıkardeş, 2003:228).

“Hz. Peygamberin tebliğ ve davetinin üslup ve muhtevasını belirleyen ilahi irade, onun diliyle insanoğluna pek çok değer ve ahlaki kavram kazandırmıştır. Her tebliğ ve anlayış sahibinde olması gerektiği gibi Hz. Peygamberin de düşünce, inanç, davranış ve ahlaki ilkeleri vardı. Ancak daha da önemlisi belki de başkasında olmayan bir şey vardı ki, o da çok açıkla zamanı ve mekanı kuşatan, fark eden, zamanda ve mekandakileri fark eden, zamanı ve mekanı aşan bir çağrışı seslendirmesiydi. Geçmişten söz ederken içinde yaşanan anı, andan bahsederken geleceği, gelecekte söz ederken bütün zamanları anlamlandıran soyut/somut tasvirler büyüleyici tablo gibiydi. Sanki geçmiş ve geleceğe doğru zaman tüneline yolculuğa çıkan birinin büyük bir daire çizdikten sonra durduğu yere gelmesi gibi bir ifadelendirmeydi.

Soyutla, somut bir arada durmaktaydı. Onun bu kadar esrarlı, çekici kılan, ona ilahi ve beşer üstü rengi veren de muhtemelen bu yöne idi. Herhalde eskimeden hep yeni kalması da onun soyutla/somutu ifadelendirmedeki bu esrareniz gücünden kaynaklanmaktaydı” (Akyüz, 2005:239-240).

“İnsanoğlu manevî ve ahlâkî alanda bugünkü duruma ulaştıran gelişmeler peygamberlerle ve tebliğ ettikleri dinle mümkün olabilmıştır. Peygamberler, çocuklarını büyütüp yetiştiren annelerden daha sıcak bir şefkatle insanlığı yetiştirmişlerdir.” (Tekin, 2004:15) Bu bağlamdan bakıldığı zaman Peygamberler insanlar için ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Hz. Peygamber efendimizin söz ve uygulamalarında diğer din mensuplarıyla nasıl ilişkiye girdi biz Müslümanlar için son derece önemlidir. Çünkü Yüce Allah bizlere; “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygambere itaat edin. İşlerinizi boşa çıkarmayın.” (Muhammed, 47/33) buyurmaktadır” (Tertibi, 2005:562).

“İnsanlığın iftihar Tablosu'nun (s.a.s) hayat-ı seniyyeleri, baştan sona hep af ve müsama yörüngelidir. O (s.a.s), hayatı boyunca kendisine türlü türlü eziyet Ebu Sübyan'a bile af ve müsamaha ile davranmıştır. O kadar ki, Mekke fethedildiği sırada, Ebu Sübyan'ın “Hala kafamda bir sürü şüphe var.” Demesine karşılık, Allah Rasulü (s.a.s), “Kabe'ye sığınan emniyette olduğu gibi, Ebu Sübyan'ın evine sığınanda emniyettedir.” Buyurarak, Ebu Sübyan'ın evini emniyet ve sığınma bakımından Kabe ile beraber zikretmişti. Nebiler Serveri'nin (s.a.s) bu hoşgörülü davranışı; gururu, kendini beğenmişliği ve reislik duyguları tabiatının bir parçası haline gelmiş, 70 yaşındaki Ebu Sübyan için tonlarla altın vermektense daha kıymetli, daha değerli olmuştu.” (Aydüz, 2005:85) Sadece bu örnek bile Hz. Peygamber efendimizin (s.a.v) söz ve davranışlarında bizim için ne kadar mükemmel bir örnek olduğunu göstermesi açısından yeterlidir. “Ebû Hureyre (r.a.)'dan: Rasûlüllah (s.a.v.): “Yahudi ve Hıristiyanlar saçlarının beyazlığını boyamazlar. Siz onlara muhalefet ediniz.” Buyurmuştur. O dönemde halkı adetleri içerisinde Yahudi ve Hıristiyanlar saygınlıklarını belirtmesi için ağaran saçlarını siyaha boyamazdı. Elden geldiğince bu kimselere benzememeyi emreden Hz. Peygamber (s.a.v.) bu konuda da onlara benzememeyi emretmiştir” (Tertibi, 2005:562).

Hız. Peygamber'in kendi dönemindeki çeşitli dinlere mensup Gayrimüslimlerle olan ilişkileri ve onlara nasıl davrandığı hususu genel olarak bakacak olursak.

“Peygamberimiz Müslümanlar arasında yaşayan ve anlaşmalara sadık kalan Ehl-i Kitaba her zaman iyi davranmıştır. Onların can ve malları korunmuş, kendilerine din ve ibâdet serbestliği tanınmıştır. Hatta Medine'ye görüşmelerde bulunmak üzere gelen bir grubun Mescidde âyin yapmalarına bile izin vermiştir” (Çetin, 2006:129).

“Allah Teâlâ, insanoğlunu yarattıktan sonra, onlara doğru yolu gösterecek, rızasına uygun hareketlerde örnek olacak, yaratanına karşı kulluk, yaratılmışlara karşı da insanî vazifelerinin neler olduğunu bildirecek ve öğretecek peygamberler göndermiştir. Çünkü insan, yaratılışı icabı, iyi ve hayırlıyı da, kötü ve çirkini de seçebilecek ve tatbik edebilecek yapıdadır” (Karaçam, 2005:25).

“Peygamberimiz Hz. Muhammed, son peygamberdir ve tüm insanlığa gönderilmiştir. Ondan sonra peygamber gelmeyeceğine göre O, peygamber olarak gönderildiği andan itibaren, dünyanın sonuna kadar gelecek olan tüm insanların peygamberidir. Onun peygamberliği evrenseldir” (Aytekin, 2005:69).

“İslâm, kelime olarak sulh ile münasebattır. Hedefi de insanlığı sulhe kavuşturmaktır. Onun ilk muhatapları hep müşrik Araplardı. Hz. Peygamber, tebliğine başlarken onlara en yakınları için hazırladığı bir yemek ziyafeti vesilesiyle evinde yaptığı davette olsun, arkadan yine dar çerçevede Safa tepesinde yaptığı tebliğde olsun Allah'ı, âhiret hayatını, Âhiret'teki sorumluluğu hatırlatmıştı. Yaptığı tebliği; muhatapları müşrikti ve onlara evinde yemek veriyordu. Hz. Hatice'nin servetinin önemli bu kısmı bu tür ziyafetlerde harcanmıştı. Yani o, baştan beri herkesle diyalog halindeydi. Diyalog olmasa tebliğ olmazdı. Ve elbette diyalogun ve onun sürmesinin en önemli şartı, insanların birbirlerini önce ne iseler o olarak ve kendi konularından kabuldü. Ve o, büyük tepki görüyordu. Alaya alınıyor, işkencelere maruz kalıyordu. Ama, kimse ile münasebetini kesmiyordu. Gelmeyene gidiyor, kovulsa, defalarca reddedilse bile herkesle münasebetini devam ettiriyordu (Canan,2006).

“Peygamber aleyhissalâtu vesselâm sabrediyor ve inananlara da sabır tavsiye ediyordu. İşkence altında ölenler oldu. Mü'minler, gittikçe artan müşrik saldırıları karşısında

hayatta kalabilmek için ana yurtlarını, baba evlerini, mal-mülk bütün varlıklarını terk ederek kuru canlarıyla önce Habeşistan'a, daha sonra Medine'ye hicret etmek zorunda kaldılar. Ancak müşrik Mekkeliler, mü'minleri hem Habeşistan'da hem Medine'de takibe devam ettiler. Hz. Peygamber'in Mekkelilerle yaptığı ilk üç savaşın üçünün de Medine'nin yakın çevresinde cereyan etmesi, Resûlullah'ın her defasında kendini savunmak mecburiyetinde kaldığının en güzel delilidir. Onun bütün maksadı, insanların manen dirilmesi idi. O, savaşmak zorunda kalırken bile öldürmek için değil, diriltmek için savaşıyordu. Yeri gelince, onun Uhud Savaşı'nda düşürüldüğü çukurda yüzüne batan zırhı çıkarır, kırılan dişini avucuna alır ve kanlar içinde iken, arkadaşlarından bazılarının Mekkeliler için beddua bulunması isteğine, ellerini kaldırıp, 'Ya Rabbi, kavmimi affet, çünkü onlar bilmiyorlar!' dediğini anlatırız. Yine yeri gelince, hayatının en acılı iki gününden biri, Uhud'dan daha acılı bir günü olarak zikrettiği Taif ziyareti dönüşü o hazin münacatı karşısında Hz. Cebrail'in gelip, 'Ya Muhammed (s.a.s.)! İstersen Dağlar Meleği'ne emredeyim, şu dağı Taiflilerin başına geçirsin!' demesine, hiç tereddüt etmeden, 'Hayır! Bu insanların neslinden yüz yıl sonra bile bir mü'min gelecekse, böyle bir şeyin olmasını istemem!' şeklinde mukabele etmesini anlatırız. Bütün bunlar, insanların dirilişi, imanlarının ve âhiretlerinin kurtulması adına onlarla münasebetin, diyalogun devamını, daima insanların hayrını istemenin gereğini anlatan en güzel misaller değil midir?" (Canan,2006).

"Peygamberimiz, dini tebliğ etmek veya müşriklerin baskı ve zulümlerinden kurtulmak için başka putperest kabilelerle ve Ehl-i Kitap denilen Yahudi ve Hıristiyanlarla temaslar, sohbetler, tartışmalar yaptığı, bunun için hem ticaret hem eğlence yeri olan panayırlara bile gittiği bilinmektedir" (Karaman,2005:19).

"Bütün insanlığa peygamber olarak gönderilen Resûlullâh'ın, Ehl-i kitapla olan münâsebetlerini kur'ân âyetlerinden takip ettiğimiz zaman, ilk gözümüze çarpan şeyin, onların tevhid anlayışlarının bozukluğuna dikkatlerin çekilmesi olduğudur. Hz. Adem'le başlayan tevhid düşüncesinde, zaman zaman kaymalar olmuş, her peygamberin ardından dinde bazı tahrifatlar yapılmıştır. Aslında bütün peygamberlerin getirdiği esaslar birdir. Dolayısıyla Resûlullâh'ın getirdiği ve Ehl-i kitabı da dâvet ettiği din de, Hzi Mûsâ ve İsâ'nın getirmiş olduğu dinden başkası değildir. Ne var ki onlar, dinlerini bozmuş, içine çeşitli unsurlar sokuşturmışlardı. İşte Hz. Peygamber de

bunları temizlemek, dini aslına kavuşturmak istiyordu” (Akgül, 1999:298-299).

Ehl-i Kitap dediğimiz Yahudi ve Hıristiyanların da, Hz. Peygambere karşı tutumları müsbet olmamıştır. Resûlullâh’a karşı tavır almışlar, onun peygamberliğini kabul etmemişler, onu yanlış hüküm vermeye zorlamışlar ve ona karşı saygısızca davranmışlardır. Hz. Peygamberin, onlara karşı devamlı yumuşak davranmasına, onlara iyi münâsebetler kurmaya çalışmasına rağmen, onlardan olumlu bir tutum görmemiştir. Özellikle Yahudilerin yola gelmediğini, uslanmadıkları ve her geçen gün iyice çığırta çıktıklarını gören Allah Rasûlü de, sonunda onlara gerekli cezayı vermiş ve yapılması gerekeni yapmıştır. Hıristiyanlardan bazıları bu dâvete sıcak bakmış, Müslümanlığı kabul etmiş; diğer bazıları da kabul etmeyerek, düşmanlık içinde olmuştur. Resûlullâh yalnızca beraber yaşadığı Hıristiyanları değil, aynı zamanda ülkelerde bulunanları da dâvete katmış, onlara elçiler göndererek, İslâm’a girmelerini istemiştir. Bunlardan da bazıları bunu kabul ederek Müslüman olmuş, bazıları da inkârda direnmiştir (Akgül, 1999:318-319).

“Bu konuda İslâm tarihinde ibret alacağımız nice örnekler vardır. Bizzat Allah Resulü’nün (s.a.v) iki uygulamasını nakletmekle yetinelim: Birincisi, Hudeybiye barışıdır. Bu barış, müşriklerle gerçekleştirilmiş ve tarihçilerin ifadesine göre bu barıştan sonra Müslüman olanların sayısı öncekilerin iki katı kadar olmuştur. İkinci örnek, Peygamber Efendimizin Medine’ye teşriflerinden sonra, hem Hıristiyanlarla, hem de Yahudilerle anlaşmalar yapmasıdır. Allah Resulü bu anlaşmalara sadık kalmış, barışı bozanlar karşı taraf olmuştur. Her iki anlaşmanın ortak yanı şudur: Müslümanlar gerek o devirde, gerek ondan sonraki dönemlerde, hak din olan İslâm’ı muhtaçlara tebliğ etmek için daima barıştan yana, diyalogdan, huzurdan, asayişten yana olmuşlar ve bunun meyvesini de almışlardır. Müslüman’a her konuda olduğu gibi bu konuda da büyük görevler düşüyor. Nitekim, dinî ilimlerde gerekli bilgi birikimine sahip, hamiyetli, gayretli ve şefkatli insanlar, İslâm’ın nurunu bütün muhtaç gönüllere ulaştırmak için çaba gösteriyorlar ve her fırsatı en güzel şekilde değerlendirmeye çalışıyorlar. Dinler arası diyalog da bu fırsatlardan birisi olarak görülebilir” (Başar,2006).

“Kur’ân, Hz. Peygambere, konuları ve muhatapları belirlemek suretiyle özelleştirerek

takdim etmek, gerekli-gereksiz her şeyi, her yerde, herkesle konuşmak yerine, münasip olanı öncelemek gibi bir incelik ve edebi zevkle hitap etmeyi öğretmiştir. Herkese söylemek, her şeyi söylemek ve her zaman söylemek sorumluluğunda olan Hz. Peygamber'in, en uygun kimseyi, en uygun konuyu ve en uygun zamanı seçmek gibi bir dikkat ve duyarlılık kazanması, onu daha başarılı kılmıştır. Herkese kendi konularına göre hitap eden Kur'ân, tabiidir ki vahiy kaynaklı iki büyük dinin mensuplarıyla, Yahudi ve Hıristiyanlarla konuşurken bir müşrik ve ateistle konuşur gibi konuşmayacaktı. Zira, deist ve ateist / müşrik değerler manzumesinde ortak paydalar hemen hiç olmadığı gibi, tabii olarak terminolojileri de birbirinde çok farklı, kullanılan dil de apayrı bir dildi" (Akyüz, 2005:328).

"Ehl-i Kitap ile benzer terminolojiye sahip, hatta pek çok konuda İbrahim'i din geleneğe vurgu yapmak suretiyle, ortak kültür mirasının varisleri oldukları yargısıyla hareket eden ve sık sık bu hatırlatmayı yapan Hz. Peygamber, bütün peygamberlere hürmet ve tazimi Müslüman olabilmenin ilk koşulu saymaktadır. İslâm'ın takdim ettiği itikâdi öğretiler bütün dinlerin ortak muhtevası olan değerler manzumesidir. Bütün peygamberlere ve bütün kitaplara iman etme mecburiyeti bu ortak paydanın bir gereği ve aynı zamanda mümin olabilmenin zaruri ilk şartıdır. Bu ve başka pek çok sebeple Hz. Peygamber problemleri ve değerleri farklı olan kitlelerle sonuç almayı kolaylaştıracak ve gereksiz tartışmalardan uzak tutacak somut konuları konuşmuş, onların ilgilerine ve bilgilerine hitap etmiştir" (Akyüz, 2005:329).

"Ana hatlarıyla bir çerçeve çizmek gerekirse, Ehl-i Kitaba tarihten bugüne ne gibi yanlışlıklar yaptıkları ve yapmaya devam ettikleri, bu davranışlarının sonuçları, doğru davranışın neler olduğu ve ne yapmaları gerektiği yönünde tavsiyeler iletilmiştir. Ayrıca onlara karşı nasıl davranılması konusuna dair somut önerilerle diyalog kurulmuş, bu diyalog canlı tutulmuş ve geliştirilmeye çaba sarf edilmiştir. Dün de bugün de vahiy merkezli bu iki dine mensup insanlarla aynı dünyayı paylaşan, kapı ve sınır komşuluğu bulunan müslümanların tutum ve davranışlarına ilke ve netlik kazandırılmıştır. Hz. Peygamber, Ehl-i Kitaba, inandıklarını söyledikleri Hz. Musa. Hz. İsa, güzide, afife annesi Hz. Meryem ve diğerleri hakkında açık, net ve müşahhas duygu ve düşüncelerini iletmek suretiyle, farklı inançlara mensup olsalar da uyum ve ahengin zeminini bulmayı önermiştir. Hatta kendi iddialarıyla uyuşmayan tavır ve

davranışlarından dolayı eleştirilmiş, eğer samimi iseler yeniden düşünüp gözden geçirdikten sonra açıklamaya davet edilmişlerdir” (Akyüz, 2005:330).

“Kur’ân’ın, dolayısıyla Hz. Peygamber’in ilk muhatapları Mekkeli müşrikler ve onların tavır, davranış, kanaat ve inanışlarıdır. Bu tespit Hz. Peygamber’in tebliğ ve davetinin serüvenini, muhteva ve mahiyetini kavramak açısından ihmal edilemez özelliktedir. Hatta üslup farklılaşmalarının bile ayırt edici ölçüsü olarak mahiyetteki bu ilke, Hz. Peygamber’in diyaloglarının ve tebliğ sürecinin tarihi seyrinin ve serüveninin adım adım kronolojik olarak dikkatle izlenmesiyle açığa kavuşturulabilir. Örneğin, Kur’ân’ın hitabında -özellikle nübüvvetin ilk yıllarında- öncelikli ve ağırlıklı konuyu şirk ve ona mesned teşkil eden telakkilerin oluşturması, muhataplarının kimliğinden ve onların mücadele sürecinde ortaya koyduğu ve sahiplendiği değerler sisteminin eleştirisinden ve karşılıklı tavır ve münasebetlerden kaynaklanmaktadır. İlk yıllarda muhatap kitle / müşriklerin zikredilen anonim bir adla anılmak yerine tek tek değerler sisteminin eleştirisi yapılmaktadır. Daha sonra herkes sahiplendiği değerlerle, Müslüman, müşrik, münkir, Yahudi, Hıristiyan gibi kolektif isimlerle anılmaya başlamıştır. İslâm ifade edilen isim ve kavramların muhtevasını ve içeriğini doldurmuş ve herkese ne söylemek istediğini açıkça belirtmiş ve onlarla kendi belirlediği ilkelerle reaksiyoner tarzda diyalog kurmuştur. Ama asla ahlakilikten ve kaliteden ödün vermemiş ve kendi belirlediği, “Biz resulleri, sadece müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kâfir olanlar ise, hakkı bâtila dayanarak ortadan kaldırmak için bâtil yolla mücadele verirler. Onlar âyetlerimizi ve uyarıldıkları şeyleri alaya almışlardır.” (Kehf,18/56); “Sen, kötülüğü en güzel bir tutumla sav. Biz onların yakıştırmakta oldukları şeyi çok iyi bilmekteyiz.” (Mü’minun,23/96) prensibine sonuna kadar bağlı kalmıştır. Safların belirginleşmesiyle ortaya çıkan bu hitap biçimleri, tebliğin ciddiyet ve fikir düzeyini gösteren kavramlardır” (Akyüz, 2005:345-346).

İslam Dini Müslümanlara göre; Yüce Allah’ın yeryüzüne indirdiği en son, en mükemmel ve evrensel son dindir. Böyle bir dinin sadece kendisine inananları muhatap alması düşünülemez. Böyle bir düşüncenin yersiz olduğunu aklı başında herkes kabul eder. Tarihe altın harflerle ismini yazdıran birçok Sahabe daha önce değişik dinlere mensup idi. Bunlar bile bizlere İslam’ın evrensel olduğunu açıkça gösterir. İslam her zaman ve her çağda diğer din mensuplarını muhatap almış ve

almaya da devam edecektir. Bu bağlamda Hz. Peygamberimizin Gayrimüslimlerle diyalogu bizler için çok önemlidir. Hz. Peygamberimizin Gayrimüslimlerle diyalogu üç alt başlık altında ele alınacaktır.

Hz. Muhammet'in Hıristiyanlarla diyalogu diğer mensuplarıyla olan diyalogundan çok farklı değildir. "İslâm'ın Hıristiyanlarla karşılaşması, ilk devirlerine kadar uzanır. Hz. Muhammet, henüz dokuz yaşında bir çocuk iken, amcası Ebu Talip ile Bizans (Hıristiyan) topraklarında bulunan Suriye'ye giden bir ticaret kervanına katılmış ve Bursa kasabasında, rahip Bahira ile karşılaşmıştı. Daha sonraları O'nun genç yaşında Hz. Hatice adına ticaret ile uğraştığı sıralarda yine Bursa kasabasında Nastura isimli bir Hıristiyan rahiple olumlu bir karşılaşmasından da bahsedilmektedir. Bundan başka Hz. Muhammet'in Mekke'de Ehl-i Kitab'a mensup kölelerle, hatta demircilik yapan Hıristiyan biriyle çok yakın dostluklar kurduğunu ve bu insanlara karşı oldukça olumlu yaklaştığını görmekteyiz; hatta İslâm kaynaklarında Mekke döneminde Hz. Muhammed'in, vahiy almadığı konularda Mekke'li müşriklere muhalefet ederek, Ehl-i Kitab'ın davranışlarına uygun hareket ettiği nakledilmektedir. İbn Hişam, Hz. Muhammed (A.S.) henüz Mekke'deyken bir grup Habeşli Hıristiyan'ın kendisini merak edip ziyarete geldiğini naklederek, Kur'ân-Kerim'i dinleyip ağladıklarını ve sonunda Müslüman olduklarını anlatır" (Alıcı, 2005:344).

"Peygamberimiz, Allah Rasulü sıfatıyla tebliğe başladığı zaman, ilk defa Mekke'de bazı Hıristiyanlarla karşılaşmıştı. Hatta, kendisine vahiy gelmeye başladığı ilk günlerinde Hz. Hatice'yi ve Peygamber Efendimizi teselli eden Varaka b. Nevfel de İncil'in el yazmalarına sahip olan bir Hıristiyan'dı. Allah Rasulü (s.a.a) Mekke'de, vahiy almadığı konularda Mekkeli müşriklere muhalefet ederek, Ehl-i Kitab'ın davranışlarına uygun hareket etmiştir. İslâmiyet'in beşiği olan Mekke'de daha başlangıçtan itibaren Allah Resûlü'nün (s.a.s) Hıristiyanlarla münasebeti, dostane hudutlar içinde başlamıştı. Henüz risâletten üç yıl gibi kısa bir zaman sonra, Bizans'ın İran'a mağlubiyeti, Mekke'de Müslümanları üzmüştü. Çünkü Ehl-i Kitap olan Bizans, Mecusi İran'a mağlup olmamalıdır. Nitekim Yüce Allah da kitap ehli Rumların galip geleceği tesellisini bildiren vahyini göndermişti. "Elif. Lâm. Mîm. Rumlar, yenildi. Arapların bulunduğu bölgeye en yakın bir yerde onlar, Halbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Onların bu yenilgilerinden

önce de sonra da emir Allah'ındır. O gün müminler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir. Allah, dilediğine yardım eder,galip kılar. O, mutlak güç sahibidir, çok esirgeyicidir.”(Rum,30/1-5) Peygamberimizin Hicret'ten önce ilk ilgi duyduğu ve Müslümanların hicret etmelerini arzu ettiği Hıristiyan ülke, Habeşistan olmuştur. Allah Resûlü, Mekke müşriklerinin amansız işkencelerine ve tazyikleri karşısında Mekkeli Müslümanların Habeşistan'a hicretlerini arzu etmiş ve bu hislerini şu ifadelerle belirtmişti. “İsterseniz ve elinizden gelirse, Habeşistan'a iltica ediniz. Zira orada hüküm süren kralın topraklarında kimseye zulüm edilmez. Orası doğru ve emin bir yerdir, Allah âsân edinceye kadar orada kalın” (Aydüz, 2005:88-89).

“Habeşlilerin çoğu samimi Hıristiyanlardı; hepsi vaftiz edilmişlerdi, hepsi bir tek Allah'a inanıyor ve damarlarında kutsal şarap ve ekmeğin ayininde yediklerinin kanını taşıyorlardı. Bu nedenle onlar, kutsal ve putperest arasındaki ayrıma karşı duyarlıydılar ve Amr gibi bir adamın , putperestliğin kirliliği ile kirlenmiş olduğunun farkındaydılar. Bu yüzden, Müminler Necâşi'nin taht odasını doldurduğunda, onlardaki kutsal samimiyet ve enginliğin farkına vararak şaşırıyorlardı, en çok da Necâşi, bu durum karşısında etkilenirdi” (Lings, 2006:88).

“Böylece tarihteki Müslümanların ilk Müslüman-Hıristiyan karşılaşmasını Habeşistan gibi “yabancı” topraklarda “yabancıların himayesinde Necâşi'nin huzurunda” gerçekleştirdiklerini görmekteyiz. Bu karşılaşma, oldukça sıcak bir atmosferde gerçekleşmiş; ev sahibi olmanın rahatlığıyla Hıristiyanlar, soru soran tarafı, Müslümanlar ise Âyetlerle destekledikleri cevaplarla kendilerini anlatan taraf olmuştu. Diyaloğun sonunda Necâşi, bu karşılaşmadan memnun kaldığını Müslümanlara kendi ülkesinde barınma imkanı tanıyarak göstermişti” (Alıcı, 2005:345).

“Peygamberimiz Medine'de devletini kurduktan sonra etraf kabile ve devletlere de açılmaya başlamış ve elçiler göndermiş. Elçilerde dikkat ettiği hususlar; bize göre basit gelen, ama uyulması gereken hususlardı. İsimlerde özellikle dikkat ederdi. Meselâ, isim dikkat çekmez mi? Tabii dikkat çeker. Peygamberimiz de elçilerini gönderirken kılığın kıyafetine yani yüz göz fizyonomisine dikkat ettiği gibi isimlere de dikkat ediyor. Birde gideceği ülkenin insanların örf ve adetleri bilmesine dikkat ediyor. Ve oradaki insanların dilini bilenleri tercih ediyor. Yani elçiyi seçerken; ismine, o ülkenin

insanlarının dilini örfünü adetini bilmesine dikkat ediyor ve öyle gönderiyor” (Toptaş, 2001:145).

“Hz. Muhammet h. 6 yıldan itibaren çeşitli hükümdarlara İslam’a davet mektupları göndermiştir. Bunlar arasında Hıristiyan hükümdarlar da vardır. Habeşistan kralı Necaşi, Bizans imparatoru Herakliyus ve Mısır hükümdarı Mukavkıs Hıristiyandırlar. Bunlardan Necaşi ve Mukavkıs’a yapılanlar sırf bir çağrı düzeyinde kalmış, ilişkiler daha çok Bizans imparatorluğuyla olmuştur” (Bostancı, 2001:59).

“Rasulullah, ülkenin çeşitli bölgelerinde bulunan kabile şeflerine, zekât ve vergi (cizye) toplayıcılarına ve kendi temsilcilerine zekâtla ilgili düzenleme ve kuralları, Kur'an'ın emirlerini, mal ve toprakların bağış belgelerini ve farklı nitelikteki diğer düzenlemeleri ihtiva eden pek çok mektup yazdı; ancak onun en önemli mektupları Arap Yarımadası çevresindeki sekiz devlet başkanı ve kralına yazdıklarıdır, ki bu mektupları ashabından sekiz kişiyle gönderdi. Bu mektuplar Hicret'in 6. yılında, Hudeybiye Antlaşmasından sonra yazılıp, İslâm'ı kabul etmeleri için davet niteliği taşıyorlardı. Mektuplar "besmele" (Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla) ile başlıyor, ardından "Allanın Rasulü Muhammed'den" ibaresi geliyor, mektubun yazıldığı kimsenin ismi yer alıyordu. Kısaca mesaj verildikten sonra her mektup, hemen hemen şu şekilde sona eriyordu: “İslâm'ı kabul edersen selâmet bulursun, şayet Allah'ın bu mesajından yüz çevirirsen bütün tebaanın günahı senin üzerine olacaktır!”ve mektubun sonunda "Allah Rasulü Muhammed" mührü bulunuyordu” (Rahman,1996:464).

Habeşistan Kralı Necâşi Asham'a İlk Mektup:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, Allah'ın Rasulü Muhammed'den Habeş Kralı Necaşi'ye selâm, hidayete tâbi olanlara olsun. Ben sana olan nimetinden dolayı kendisinden başka ilah olmayan Allah'a hamdederim. O, Melik'tir, Kuddüs'tür, Selâm'dır, Mü'min'dir, Müheymin'dir. Ben Şehadet ederim ki, Meryem oğlu İsa Ruhullahtır. O'nun kelimesidir. O'nu iffetli ve her tür dünya kirinden ve fitnesinden temizlenmiş olan Meryem'e göndermiştir ki o da İsa'ya hamile kalmıştır. Allah onu tıpkı Adem'i kendi eliyle ve kendi nefsi ile yarattığı gibi kendi ruhundan ve nefsinden

yaratmıştır. Ben seni, eşi-ortağı olmayan Allah'a itaat etmeye, bana uymaya ve bana gelene inanmaya çağırıyorum, çünkü Allah'ın Rasûlüyüm, seni ve askerlerini Yüce olan Allah'a davet ediyorum. Tebliğ ve ihtar görevimi tamamladım, öyleyse nasihatlanmı kabul ediniz. Selâm, hidayete tâbi olan kimselere olsun. Muhammed Rasûlullah (Mühür)" (Rahman,1996:465).

Rum İmparatoru Hirakl:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, Allah'ın kulu ve Rasulü Muhammed'den Rum Kralı Hirakl'e. Bundan sonra, Ben seni İslam'ı kabul etmeye davet ediyorum. İslamı kabul et, selâmet bulursun. Müslüman ol ki, Allah ecrini iki katversin. Şayet yüz çevirirsen bütün tebeanın günahısenin üzerinedir. "Ey ehl-i kitab, hepiniz bizimle sizin aranızda müsavi (ve âdil) bir kelimeye gelin. Şöyle diyerek: Allah'dan başkasına tapmayalım, O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi Rabler (diye) tanımayalım.' Buna rağmen eğer yine yüz çevirirlerse (o halde) deyin ki: 'Şâhid olun, biz muhakkak müslümanlarız.'" Muhammed Rasulullah (Mühür)" (Rahman,1996:467).

Pers kralı Kistrâ:

"Rahman ve Rahim Olan Allah'ın adıyla, Allah'ın Rasûlü Muhammed'den Pers Kralı Kistrâ'ya Selam hidayete tâbi olan, Allah'a ve Rasulüne inanan; ve Allah'tan başka ilah olmadığına, O'nun eşi-ortağı bulunmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şehadet edenlerin üzerine olsun. Sizi Allah'ın mesajına davet ediyorum, çünkü tüm insanlara Allah'ın Rasûlü olarak gönderildim, ta ki yaşam sahiplerini uyarayım, inanmayanlar üzerine üstünlük kurayım. İslam'ı kabul et ki güven (selamet) bulasın. Yüz çevirirsen Pers halkının günahları senin üzerine olacaktır. Muhammed Rasûlullah (Mühür)" (Rahman,1996:470).

"Hz. Muhammet'in Yahudilerle diyalogu ise Medine döneminde başlamıştır. "Kur'an nazil olmaya başladığında Mekke'de bir tek Yahudi yoktu. Lakin Mekkeliler Yahudiliği sureta da olsa biliyorlardı. Müşriklerin ve Yahudilerin inançlarında kimi ortak noktalar bulunuyordu. Hz. İbrahim ve ondan kalan kimi gelenekler bu ortak noktaların başında geliyordu. Kim bilir belki de bu yüzden olacak, Kur'an'ın

İsrailoğullarının kıssasını en ayrıntılı bir biçimde anlatan suresi, Mekke'de ilk nazil olan surelerdendir. 135 ayetten 90'nın İsrailoğulları kıssasına ayrıldığı Tâhâ suresi, Hz. Ömer'in Müslüman olmasına sebep olduğuna göre, İslam'ın ilk beş yılında, ilk nazil olan surelerden biri olması gerekmektedir. Daha İslam'ın ilk yıllarında indirilen bu ayetlerde verilen mesaj gerçekten dikkat çekicidir. Çünkü İsrailoğulları'ndan sonra vahyi yeryüzünde tatbik edip adaleti gerçekleştirme emaneti kendilerine verilen Müslümanların dikkati, daha işin başında kendilerinden önce yaşamış tarihi bir tecrübeye çekilmektedir" (İslamoğlu, 2004:103).

"Resûlüllah (s.a.s.), Medine'ye hicretinin ilk aylarında Yahudilerden destek görme ümidini taşıyordu ve bunu devam ettirmek istemişti. Kazanma ümidiyle, onları memnun etmeye yönelik bir kısım jestlerde de bulunmuştur. Medine'de namaz kılarken 17-18 ay kadar Kudüs'te Beytü'l-Makdis'i kible edinme, âdaba müteallik bazı hususlarda Ehl-i Kitap olmaları hasebiyle Yahudilere uyma, 'Ben, kardeşim Musa'nın sünnetine uymaya daha lâykım.' diyerek Aşure Orucu'nu tutma (Buhari, 'Savm', 69, Müslim, 'Siyâm', 127, Bak. Kütübü Sitte Tercüme ve Şerhi 9: 460-65), bilhassa Yahudilerle ilgili meselelerde Kur'ân yerine Tevrat'ın hakemliğine başvurma, Yahudilere hoşlanacakları tabirlerle hitap etme ve onlara hitap ederken Allah'ın üzerlerindeki nimetlerini hatırlatma (Vesâik, s.92-93, 15. vesika), bunlardan bazılarıdır" (Canan,2006).

"Medine Sözleşmesi'nin Yahudilerle ilgili olan ikinci bölümünde şöyle bir madde yer almaktadır: " Bu sahifede gösterilen kimseler arasında zuhurundan korkulan bütün öldürme yahut anlaşmazlık olayları Rasullullah Muhammed'e götürülecektir. Allah bu sahifedeki hükümleri koruyan ve titizlikle riayet edenler üzerindedir." (Md. 42) Sözleşme metninde açıkça görüldüğü gibi halledilmeyen ihtilafli meselelerin "Rasullullah Muhammed"e götürülmesi şartı getirilmekte, dolayısıyla bu, O'nun vereceği hükme kayıtsız şartsız razı olma anlamını taşımaktadır" (İslamoğlu, 2004:120).

"Pek çok müellif Medine Vesikasının bir tür anayasa olduğu değerlendirmesinde bulunmaktadır. Buna göre: Medine şehir devletini oluşturan toplulukları, bunların birbiriyle ve yapancılarla olan münasebetlerini, bu toplumların idarî ve adlî yapılarını,

fertlerin sahip oldukları dini ve vicdan hürriyetini belirli esaslara bağlayan bu metin, şekil açısından bugünkü anayasalardan bir hayli farklı olsa da maddi açıdan bir anayasa mahiyetindedir. Bundan dolayı özellikle batı kaynaklarında “Medine Anayasası” olarak adlandırılmaktadır. Hamidullah, Vesikayı yeryüzünün ilk yazılı anayasası olarak nitelendirir” (Bostancı, 2001:36).

Hz. Muhammet’in Müşriklerle ve diğer gayrimüslimlerle diyaloguna gelince; “Peygamberimiz de Mekke insanına ilk defa tebliğ ettiği şey: Allah’ın varlığı ve birliğini kabul etmeleri idi. O’nun her yerde hazır ve nazır olduğunu ve kendisinin de O Allah’ın (c.c.) elçisi olduğunu kabul etmelerini istiyordu” (Toptaş, 2001:151).

“Hz. Peygamber’in risâlet vazifesi boyunca en çok mücadele etmek zorunda kaldığı grup müşrikler olmuştur. Bilindiği üzere Hz. Peygamber müşrik bir kavme peygamber olarak gönderilmiş, 13 yıl kadar kendi şehrinde müşrik kabilesine karşı mücadelesini sürdürmüştü, bilahare başka bir şehre; Medine’ye hicret etmek zorunda kalmıştır. Medine’de de müşrik unsur mevcuttu. Fakat bunlar hiçbir zaman Mekke müşrikleri gibi Hz. Peygamber’e karşı bir mücadele içinde olmamıştır”(Bostancı, 2001:64).

“Efendimiz (s.a.v.) müşriklerle diyalog kurarak İslâm’ı tebliğ ediyor. Fakat diyalogu sadece İslâm’ı tebliğ etmek için kurmuyor. Diyalogu: “Öteki ile konuşmak, görüşmek, birlikte bir şey yapmak, bir işi kotarmayı düşünmek, onunla müzakere yapmak, temas kurmak, iletişim kurmak” anlamında kullanıyor. İşte Peygamberimizin bu manada ilk diyalog kurduğu insanlar, bu putperest insanlardır. Şunun altını bir daha çizelim: Evet; tebliğ için, panayırlara da gidiyordu. Panayırlar aslında hem ticaret, hem eğlence yerleridir. Ama orada eğlence vardır, orada gayr-ı meşru manzaralar davardır. Yani İslâm’ın değerleri ile ders düşen manzaralar ve durumlar, eylemler ve olaylar vardır. Ama buna rağmen peygamberimizin oraya gittiği sabit. Orada uzak yerlerden gelen insanlarla temas kurduğu, tanıştığı, onlara İslâm’dan söz ettiğini biliyoruz. Ama diyalog sadece dini tebliğ için yapılmaz. Amacımız tebliğdir, ama tebliğ edebilmek için tebliğ edecek bir Müslüman grubunun, yeryüzünün herhangi bir yerinde yerleşip, yaşama imkanı bulması gerekir. Doğru mu, değil mi?” (Karaman, 2005:54-55).

“Şimdi Papazlardan önce, müşriklerle oturup kalkmıştır. Devamlı onlarla, Ebu Cehil’le

meselâ Efendimiz kaç defa görüşmüştür, gayet tabii gitmiştir. Hatta dua da etmiştir: “Ya Rabbi şu ikisinden biriyle (ya Ömer veya Ebu Cehil ile) bu dini destekle!” Tabii gitmiştir. Gitmeden olur mu? Onlar da gelmiştir, o da gitmiştir. Devamlı temas içindedirler. İki de bir onlara seslenir ve çağırır, “ey ahali gelin falan yere...” Meselâ bir tepeye” (Karaman, 2005:56-57).

“Allah Teala’nın varlığını, birliğini, ilahlığında, otoritesinde, mülkinde, tasarruflarında, ortağı, eşi ve benzeri olmadığını, kabul ve iman ile, o’nun varlığına ve birliğine iman gereği esaslara iman etmenin adıdır tevhit. Müslüman’ın amentüsünün, inandığı iman esaslarının adıdır tevhit. İhlâs suresinde tevhit, efradını cami, ağyarını mani olarak anlatılmaktadır. “De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur” (İhlâs, 112/1-4)” (Tekin, 2004:42).

“Tevhid, “teklemek, birlemek, bütünlemek” anlamlarına gelir. Tevhid, hakikati bütünlemenin en genel adıdır. Bunun zıddı “şirk”tir. Şirk, hakikati parçalamanın öteki adıdır. Eğer parçalanan iman ise, bu “akidevi şirk”tir. Eğer parçalana toplum ise, bu “sosyal şirk”tir. Adına “tefrika” denir. Tersî “vahdet”tir. Vahdet ise tevhidin toplumsal tezahürüdür” (İslamoğlu, 2004:277).

“Kur’an’da Allah’ın varlığını inkar üzerinde fazla durulmaz. Çünkü bu hususta beşeriyetin çoğunluğu aşağı yukarı ittifak halindedir. Pek az marazi ruhlar bu kahir çoğunluktan istisna teşkil ederler. Nitekim denizde boğulma, uçaktan düşme gibi bir helakle karşılaşınca fitratlarında meknuz bir Allah’a inançların, derhal engelsiz ortaya çıkmaktadır. İnsanların çoğu Allah’ın birliğinde şaşırılmış ve şirke düşmüşlerdir. Allah’ın bir veya birkaç sıfatına yaratılmışlardan ortaklar tutmuşlardır. Yani Allah’tan başka hakiki müessir kuvvetler kabul ederek Allah’tan kendisini müstağni göreceklerini zannetmişlerdi. Kulluk edilmeye layık tek varlık Allah olduğu halde canlı ve cansız ve ölü, Allah’tan başka varlıklara en büyük tazim en büyük saygı, bağlılık ve en büyük sevgilerini arz ederek yani kısaca kulluk ederek, onları, ulûhiyette Allah’a ortak tutmaktadırlar. İşte bu şirkdir. Beşeriyetin büyük çoğunluğu buna mübtela olduğu için, kur’an-ı Kerim Şirk üzerinde çok durur. Aslında şirk izah ettiğimiz husus iken, Allah’ın varlığına kadar her türlü inkara da şirk denilmektedir. “Derken onun serveti kuşatılıp yok edildi. Böylece, bağı uğruna yaptığı masraflardan

ötürü ellerini oğuşturup kaldı. Bağıın çardakları yere çökmüştü. "Ah, diyordu, keşke ben Rabbime hiçbir ortak koşmamış olsaydım!" (Kehf, 18/42) Müşriklik ise en büyük zalimlikdir (Ulutürk, 1993:27-28). Bu ve benzeri ayetler şirki açıkça ortaya koymaktadır. Aynı zamanda şirkte gerçek dinden sapmanın değişik bir şeklidir. Onun için peygamberler tarih boyunca şirk ve müşriklerle devamlı mücadele içinde olmuşlardır. Bunun en güzel örneğini Peygamberimizin hayatında görüyoruz.

"Hz. Peygamberin ilişkide bulunduğu diğer bir grup daha vardır ki, onlarda Medine'de ortaya çıkan münâfik olarak isimlendirilen kimselerdir. Bunlar, inanmadıkları halde, Resûlullâh'a gelerek, inandıklarını söylemişler ve her zaman için ikili oynamışlardır. Müslümanları parçalamak için hilelere baş vurmuşlar, savaşlarda iki yüzlülük yapmışlar ve Hz. Peygamberin hanımına çirkin iftirâda bulunmuşlardır. Ancak Hz. Peygamber, çeşitli hikmetlere mebnî olarak onları teşhir etmemiş, onlara Müslüman muâmelesi yapmış ve onları İslâm toplumunun dışına itmemiştir. Daha sonra onlara karşı da cihâd emri gelmiştir" (Akgül,1999:309).

"Bir kimse irtidat ettiğinde İslam dışına çıktığından gayri Müslim olarak nitelendirilmesi gerekir. Hz. Peygamber döneminde bazı ferdî ve toplu irtidat olayları olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de irtidatla alakalı değerlendirilen bazı ayetler mevcuttur. Ancak onların büyük çoğunluğu dinden dönenlerin ahiretteki cezalarından bahsetmektedir. Bazı ayetler dünyevî cezalardan bahsedilmekteyse de bu cezaların mahiyeti konusunda bir yer almamaktadır" (Bostancı, 2001:69).

"İslam cinsi, dini, vatani, dili... ne olursa olsun insana hürmet eder. İslam'da insan hayatına verilen değer oldukça büyüktür. Kur'an-ı Kerim ve hadislerde haksız yere bir insanın canına kıymanın büyük bir günah olduğu belirtilmiş ayrıca dünyevî ve uhrevî cezalar öngörülmüştür. Hatta Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle bir insanı öldürmek bütün insanlığı öldürme olarak nitelendirilmiştir. "İşte bu yüzdendir ki İsrailoğulları'na şöyle yazmıştık: Kim, bir cana veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim bir canı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur. Peygamberlerimiz onlara apaçık deliller getirdiler; ama bundan sonra da onlardan çoğu yine yeryüzünde aşırı gitmektedirler."

(Maide,5/32) İnsan hayatına verilen bu önemin kapsamına gayri Müslimlerin de girdiği konusunda bir tereddüt söz konusu değildir (Bostancı, 2001:97).

2.3. İslâm Tarihinde Dinlerarası Diyalog

İslâm Tarihine baktığımız zaman diğer din mensuplarıyla olan ilişkiler çok boyutlu olarak devam etmiştir. Daha İslâm'ın ilk dönemlerinde günümüze kadar her dönemde değer din mensuplarıyla Müslümanlar arasında ilişkiler olmuştur. “Allah Rasûlü ve onun ashâbı, gönüllere girmek için her fırsatı kullandılar; yaptıkları toplantılarla, verdikleri ziyafetlerle insanlara yakın oldular ve daha sonra da davalarını anlattılar. Ayaklarına gelinmesini hiç beklemediler, hep muhtaçların ayağına onlar gittiler. Efendimiz (Sallallahu aleyhi ve selem) ve sahabe-i kiram öyle yaptığı gibi onları takip eden dönemlerde Raşit Halifeler, Tâbiîn ve Tebe-i Tâbiîn asrında yaşayanlar da aynı şekilde davrandılar. Fetihlerde bile, Müslümanlar kilise ve havraları yıkmadılar, azınlıkların haklarına asla dokunmadılar, hiçbir zaman vicdan hürriyetine kısıtlama getirmediler, düşünce hürriyetini tehdit altına almadılar. Selahaddin Eyyûbîler, Alparslanlar, Kılıçarslanlar ve daha sonra Fatihler, Yavuzlar, Kanuniler hep böyle davrandılar. Sıyanet kanatlarını açıp yeryüzünde Allah'ın halifesi olarak herkesi himaye ettiler ve onlar varken kimseye zarar gelmesine meydan vermediler. Güçleri yettiği sürece, din, dil ve ırk ayrımı yapmadan herkesi korudu ve kolladılar” (Gülen, 2005:231-232).

“İlk dönemlerinden itibaren İslam tarihini, İslam idaresi altındaki Hıristiyan ve Yahudilerin konumunu ve bu toplumların Müslümanlarla ilişkilerini tarafsız bir gözle inceleyen herkes, açık bir gerçeğe karşılaşacaktır: Kitap Ehli, İslam idaresi altında her zaman huzur ve güvenlik içinde yaşamıştır. Hatta kimi zaman farklı dinlerden veya mezheplerden idarelerin altında zulüm gören Hıristiyanlar ve Yahudiler, İslam topraklarına sığınmışlar ve aradıkları güveni Müslüman ülkelerde bulmuşlardır. Kitap Ehli'nin İslam topraklarında bu derece rahat ve huzurlu bir yaşam sürebilmelerinin en önemli nedeni ise, Müslümanların Kitap Ehli'ne karşı tavır ve tutumlarını Kur'an ahlakına göre belirlemiş olmalarıdır. Hz. Muhammed (sav) döneminden başlayarak, İslam topraklarında her zaman için tam anlamıyla bir din özgürlüğü hakim olmuştur. Yahudilerin ve Hıristiyanların inançları, ibadetleri, kiliseleri, sinagogları, din eğitimi veren okulları Müslümanların güvencesi altına alınmıştır. Havralar ve kiliselerin

korunacağına dair garantiler, Peygamberimiz (sav) döneminden başlamak üzere, Kitap Ehli ile yapılan sözleşmelerde yer alan önemli hükümlerdir. Ayrıca ilk dönemlerde yapılan anlaşmalarda, Müslümanların yolculukları sırasında güzergahları üzerinde bulunan manastırlarda kalmalarına müsaade edilmesine dair maddeler de bulunmaktadır. Bu da, Müslümanların Kitap Ehli ile ilişkilerini karşılıklı saygı zemini üzerinde geliştirmeye, onlarla diyalog halinde olmaya özen gösterdiklerine bir işarettir. Buna dayanarak pek çok Müslüman'ın, gerek konaklamak gerekse yemek ihtiyaçlarını gidermek için yolculukları ve fetihleri sırasında manastırları ziyaret ettikleri, hatta kimi zaman edebi sohbetler için manastırları tercih ettikleri tarihi kaynaklarda anlatılmaktadır” (Adam, 2006).

“İslam tarihinde elbette Peygamberimizin, Sahabilerin, halifelerin ve Müslüman alimlerin hıristiyan, yahudi, mecusu vs. gibi din mensupları ile diyalogları olmuştur. Ancak bu diyaloglarda İslam'ın özellikle “tevhid” noktasında kendilerine yönelttiği eleştiriler gizlenmediği gibi, İslam'ın bütünsel anlamından ve “tebliğ” faaliyetinden asla taviz verilmemiştir” (Özşahin, 2006).

Dört Halife döneminde dinlerarası diyaloga baktığımız zaman, bu dönemde İslam ülkesinin sınırları çok hızlı bir şekilde genişlemekte olduğunu görürüz. Bunun sonucunda diğer din mensuplarıyla ilişkiler kaçınılmazdır. Bu konuyla ilgili birkaç örnek verecek olursak: “Kudüs'ün fethi üzerine barış anlaşmasını imzalamak için bu şehre gelen Hz. Ömer, halka, her türlü teminâtı vermiştir. Patrik Sofranyus'un namazını büyük kıyâme (Ba's) Kilisesi'nde kılması teklifi üzerine Hz. Ömer, ileride camiye çevrilir düşüncesiyle reddetmiştir (Aydüz, 2005.142).

“Kendileriyle anlaşma yapılmış olan kitap ehline zimmî statüsünün uygulanması dışında Hz. Ömer, kendi döneminde gerçekleştirilen fetihlere bağlı olarak, savaş yoluyla ele geçirilmiş olan bölge insanlarını esir statüsüne değil, zimmî statüsüne tâbi kılmış ve gayrimüslimlere büyük bir insanıyetperverlik göstermiştir. Dolayısıyla da gerek anlaşma yoluyla gerekse savaş yoluyla ele geçirilmiş olan bu insanlar, zimmî statüsüne alınmışlardır” (Aydüz, 2005.149).

Emeviler döneminde de dinlerarası diyalog devam etmiştir. “Halife el-Velid b.

Abdülmelik tarafından Dımeşk Mescidi'nin genişletilmesi gayesiyle yıkılan Yohanna Kilisesiyle ilgili hatalı bir uygulama, Halife mer b. Abdlazz düzeltilmeye çalışılmıştır. O, Kiliseyi iade etmek üzere, -her ne kadar hıristiyanlar buna rıza göstermeseler de- caminin yıkılma kararını vererek hukuka ve anlaşmalara riyetin önemli bir örneğini sergilemiştir” (Aydüz, 2005.142).

“Abbasiler döneminde dinlerarası diyalog çalışmaları farklı bir boyut kazanmıştır diyebiliriz. “Abbasilerin iktidara gelişiyle Müslümanlar; Mezopotamya, Mısır, Asur-Babil, Grek ve Hint medeniyetlerinin fikri ve ilmi mahsullerinden istifade etmeye yönelmişlerdir. Müslümanların kendi evrensel medeniyetlerini kurarken, daha önceki medeniyetlerin tecrübelerinden esaslı bir şekilde faydalanabilme amacına yönelik olarak Abbasiler tarafından Bağdat'ta Beytü'l-Hikme kurulmuştur. Daha nce İşkenderiye ve Cundişapur'da olduğu gibi burada da çoğunlukla tercüme ve yüksek seviyeli ilmi ve fikri araştırmalar yapılmıştır. Bu kurum sayesinde, kadim medeniyetlerin tecrübe ve birikimleri, İşlm dünyasına taşınabilmiştir. Böylece Beytü'l-Hikme, yaşanan tarihî sürecin ve insanlığın mevcut birikiminden faydalanma düşüncesini kurumlaşmış vechesi olarak ortaya çıkmıştır” (Demirci, 1996:18).

“Halife Mansur'un, devletin sınırları içinde bulunup, unutulmaya yüz tutmuş ilimlerin, korunabilmiş kitaplarını toplatması ve bu kitapların tercümesini emretmesi, limleri, edipleri sarayında barındırarak, onlara cömertçe davranması, özellikle tıp, astronomi, mantık ve matematik ile ilgili çalışmaları teşvik etmesi büyük fikri bir hareketi başlatmış, bu sayede onun zamanında (754-774) Beytü'l-Hikme'nin ilk nüvesi oluşturulmuştur. Yine Halife Mansur, Cundişapur medresesinin ünlü hocalarını Bağdat'a getirterek tıp ile ilgili çalışmalar yaptırmış, ayrıca sarayında Hintli, İrani, Süryani, Ermeni, Nastri...vb. değişik milliyete mensup bilginleri de barındırmıştır” (Demirci, 1996:37).

Burada özellikle atalarımız olan Selçuklular ve Osmanlılar döneminde dinlerarası diyalog çalışmaları bakacak olursak; “Selçuklu hükümdarı Alparslan 1071'de Anadolu'yu ebedi vatan toprağı yapınca bu topraklarda daha önce görülen yağma, çapulculuk ve başboşluğun yerini hürriyet, adalet ve güvenlik almıştır. Öyle ki Anadolu Hıristiyanları Selçukluların gelişinden önceki hayatları konusunda yeni

yönetime pek çok şikayette buldukları bilinmektedir. Bu durumu batılılar bile kabul ve itiraf etmektedir” (Alıcı, 2005:348).

“Bilindiği gibi İslâm, insan sağlığına önem veren, hastalanmamak için gereken tedbirlere başvurulmasını, hastalık anında da tedavi edilmesini emreden bir dindir. Bu bakımdan Müslümanlar, hastalara yardım etmek ve onları ızdıraplarından kurtarmak için ellerinden gelen çabayı sarfetmekten geri durmadılar. Bunun için vakıf hastahaneler kurdular. Bu hastahanelere gelenlerin din, dil ve ırklarına bakmadan onlara tıbbî yardımda bulunmayı bir vazife telakki ettiler. Keza topraklarında yaşayan, fakat Müslüman olmayan tabipler için de aynı anlayışı gösterdiler. Onları her sahada ve hatta hükümdarlarının özel doktorları olarak değerlendirmekten çekinmediler. Onlarla Müslüman olan tabipler arasında bir fark gözetmediler. Nitekim XIII. asırda yaşayan İbn Ebi Usaybia (1203-1270), yazdığı "Uyunu'l-Enba' fi Tabakati'l Etibba" adlı eserinde Müslüman hükümdarların yanında çalışmış pek çok Hıristiyan tabibin isim ve biyografilerini verir. Bu tabipler herhangi bir baskıya maruz kalmadan mesleklerini icra ettikleri gibi büyük bir saygıya da layık görülüyorlardı. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, XIV. asrın başlarında Selçuklu-Bizans sınırlarında ortaya çıkan küçük bir beylikti. Bu Beylik, kuruluşundan kısa bir müddet sonra büyüyerek tarihin akışını değiştirecek derecede kudretli bir devlet haline geldi. Yeni bir din ve kültürün taşıyıcısı olarak, bölgeye İslâm-Türk damgası vurmasının sebepleri üzerinde münakaşalar hâlâ devam etmektedir. Tarihçiler, bunu henüz izah edilememiş bir mesele olarak görmektedirler” (Kazıcı,2001:47-48).

“İslâm medeniyeti içindeki yerlerini aldıkları andan itibaren, hareket ve davranışlarını bu dinin emir ve prensiplerine uydurmaya çalışan Müslüman Türkler, bu sayede müsamaha denilen hoşgörünün de sahibi oldular. Müslüman Türklerin, İslâmî emirlerden kaynaklanan bu davranışları, onları, başka dindeki insanların hareketlerine karşı daha soğukkanlı ve toleranslı olmaya sevketmiştir. Nitekim, dinî gayretkeşliğin sonucu olarak ortaya çıkan Haçlı Seferleri'nden bahsederken Claude Cahen "Haçlı Seferleri'nden bu yana, Selçuklular'ın dindeki tutumu, Avrupa'da yanlış bazı yorumlara yol açmıştır. Bu nedenle burada Selçuklular'm Müslüman olmayanlara ve özellikle Hıristiyanlara karşı İslâm dininin önde gelen ve köklü özelliği olan hoşgörüyü hiç değiştirmeden uygulamış olduklarını belirtmekte yarar görüyorum." diyerek, Haçlıların

her türlü kötü hareketlerine karşı, Selçuklular'ın insanca müsamahayı elden bırakmadıklarını belirtmek ister” (Kazıcı, 2001:53-54).

Osmanlılar dönemini dinlerarası diyalog konusunda bizlere evrensel boyutta örnekler göze çapmaktadır. Günümüz modern dünyasının bu örnekleri çok iyi analiz yapması gerekmektedir. “İslâm Tarihi, başkalarını zorla Müslüman yapmak gibi bir olaya sayfalarında yer vermemiştir. Hatta arada sırada böyle bir şeye teşebbüs etmek isteyen bazı hükümdarlar, bizzat Müslüman din adamları tarafından bu işten alıkonulmuşlardır. Ayrıca, bunun, İslâmî bir hareket olmadığı da kendilerine hatırlatılmıştır. Nitekim Osmanlı diyarında asırlarca Müslümanlarla gayr-i müslimlerin bir arada ve barış içinde yaşamaları İslâmî anlayışın bir sonucu olmuştur. Galip devlet olan Osmanlı eğer İslâm'dan aldığı anlayışla müsamahakâr davranmasaydı, bugün birçok milletin ve özellikle Balkan devletlerinin isimleri ile dinî kimliklerini sadece tarih kitaplarında görebilirdik” (Kazıcı, 2001:47).

“Üç kıta üzerinde 10-50 derece Kuzey elemleri ile 10-60 derece Doğu boylamları arasında uzanan Osmanlı Devleti, saha ve genişlik itibariyle bir kıta görünümünde olmasına; çeşitli tabiat ve iklim şartlarıyla; tebaasının (vatandaşının) din, dil, mezhep, ırk gibi çok farklı bünyelere sahip bulunmasına rağmen onları, dünya devletlerinden çok azına nasib olmuş bir adaletle idare edebilmişti. Osmanlı Devleti'nde gayr-i müslimlerin coğrafi dağılışı için iki ayrı tablo çizmek gerekir. Bunlardan biri, gayr-i müslimlerin din ve mezhep bakımından coğrafi dağılışı, diğeri de etnik bakımdan coğrafi dağılıştır. Birinci grup için şöyle bir tablo çizilebilir: 1-Hıristiyanlar. a)Katolikler; -Latinler (âyin ve ibâdetlerini Latince yapan Avrupa milletleri), -Katolik Ermeniler, -Katolik, -Gürcüler, -Katolik Süryaniler, -Kildaniler, -Maruniler, -Kiptiler, -Katolik Rumlar. b) Katolik Olmayanlar; -Ortodokslar (Pavlakî, Thondrakî, Selikian ve Bogomiller), -Gregoryanlar, -Nasturiler, -Yakubî Süryanîler, -Melkitler, -Mandeiler. 2.Musevîler; a) Rabbanîler, b) Karaîler, c) Saminler. 3. Sabîler. Osmanlı Devleti'ndeki gayr-i müslimlerin din ve mezhep bakımından coğrafi dağılışlarının tafsilatına girmeden onların, etnik bakımdan olan coğrafi dağılışlarını da sadece isim olarak vermek istiyoruz. Buna göre: 1. Rumlar, 2. Yunanlılar, 3. Bulgarlar, 4. Pomaklar, 5. Sırpalar, 6. Hırvatlar, 7. Karadağlılar, 8. Bosnalılar, 9. Arnavutlar, 10. Romenler, 11. Türkler (Gagauzlar)Gürcüler,17. Süryanîyer, 18.Kildanîler, 19. Araplar

(Marunî, Melkit vs.), 20. Gürcüler, 17. Süryanîyer, 18.Kildanîler, 19. Araplar (Marunî, Melkit vs.), 20. Yahudiler, 21. Kiptiler, 22. Habeşler. Verdiğimiz bu tablolardan da anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti, gerek din, gerek mezheb ve gerekse ırk bakımından birbirlerinden farklı pek çok unsuru idare ediyordu. Özellikle ulaşım bakımından günümüzle mukayese edilemeyecek derecede imkansızlıklar içinde bulunan o asırların dünyasında, bunca farklı sosyal ve kültürel yapıya sahip insanı idare etmek ve bir arada insanca yaşamalarını temin etmek, zannedildiği kadar kolay değildir” (Kazıcı, 2001:50-52).

“İslâm'dan aldıkları ilhamla Osmanlılar, idareleri altında bulunan gayr-i müslimlere karşı hoşgörülü davranmayı devletin esaslı prensiplerinden biri haline getirmişlerdir. Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul'un fethinden sonra Ortodoks Patrikliği'ne verdiği serbesti-yet ve ayinlerindeki hürriyeti hemen hemen herkes bilmektedir. Bu sebeple bunun üzerinde fazla durmak istemedik. Ancak başka bir arşiv belgesi, Fâtih'in bu serbesti yeti ne kadar genişlettiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Buna göre Fâtih, İstanbul'u fethettikten sonra "etraf u eknaftan" pek çok elçi gelip bu fethi ' kutlamışlardı. Bu arada Kudüs'teki Rumların Patriği Atanasyos da bazı rahipleri ile gelip Fâtih'ten kendilerine serbestiyet vermesini istemiştir. Bunun üzerine Fâtih Sultan Mehmed, hiç kimsenin bunların ayinlerine, kiliselerine ve diğer ziyaretgâhlarına karışmayacağına dair onlara bir ferman vermişti. Her ne kadar bu dönemde Kudüs, Memlûk idaresinde ise de Kudüs Patrikliği, İstanbul'daki Patriklige bağlı olduğundan onlar da Fâtih'ten yardım talebinde bulunmuşlardı” (Kazıcı, 2001:52-53).

“Osmanlılar, idareleri altında bulunan milletlerin iç yapılarına (din, "örf, adet ve gelenek) müdahale etmezlerdi. Bu yüzden, azınlıkların muhtariyeti, günümüz dünya ülkelerindeki muhtariyetten daha fazla idi. Kiliseleri bakımlı ve mükemmeldi. Herhangi bir sebepten dolayı yıkılan veya bir-bölümü çöken kiliselerini onarıp tamir etmek hakkına sahip bulunuyorlardı. Bu sebeptendir ki bugün İstanbul'da pek çok kilise bulunmaktadır. Bu, sadece İstanbul için değil bütün bir Osmanlı ülkesi için geçerlidir. Herkes kendi dinin icaplarını en ufak bir engelle karşılaşmadan yerine getirebiliyordu. Şark Ortodoks Mezhebi'ndeki Hıristiyanların can ve mal güvenliği emniyet altında idi. Onlar tamamiyle Patrik'e bağlı idiler. O, piskoposları azl edebiliyor, suç işleyen Hıristiyanları cezalandırabiliyordu. Nitekim 14 Cemaziyelahir 1016 (6 Ekim 1607)

tarıhli İstanbul, Galata, Haslar ve Üsküdar kadılarına yazılan bir hükümden bu husus açık bir şekilde anlaşılmaktadır.³² Keza 17 Cemaziyelahir 1222 (22 Ağustos 1807) tarihli bir arşiv belgesi³³ Turi Sina keşiş ve rahiplerinden bahs ederek bunların, dındaşlarından sadaka toplayabilmek için memleketi dolaşabileceklerini kendilerinden bâc, haraç vs.gibi vergilerin alınmayacağını gerek kadı, gerek mirmiran, gerek mütesellim ve gerekse diğeri yetkililerin bunlara herhangi bir şekilde müdahalede bulunamayacakları belirtilir” (Kazıcı, 2001:57).

“Osmanlılar'ın takip ettiği siyaset, idaresi altında bulunan farklı din, mezhep ve ırklara mensup insanları sömürmek değil, aksine onlara hizmet etmektir. Bugün, Avrupa kıtasında bağımsız birer devlet olan Osmanlı idaresindeki birçok ülkeye yapılan hizmet, küçümsenmeyecek kadar büyüktür. Bu ülkelere götürülen hizmetlerin çok daha büyüklerinin İslâm ülkelerine yapıldığı, halen yaşamakta olan Osmanlı dönemine ait tarihî eserlerden ve konu ile ilgili belgelerden anlaşılmaktadır. Bu sözlerimiz, Philip K. Hitti tarafından şu ifadelerle doğrulanmaktadır: "İdareci Türkler (Osmanlılar), Arap ülkelerini sömürme ve koloni haline getirme gibi herhangi bir emperyalist düşünce ve teşebbüse asla sahip olmamışlardır." Zaten Osmanlı böyle bir düşünceye sahip olamazdı. Zira onun anlayışına göre inanılan Kitab (Kur'an) ve kendisine bu Kitab gönderilen peygamber, Arab'ın Acem'den, Acem'in de Arab'tan üstün olmadığını söylüyordu. Bu anlayış sebebiyledir ki Osmanlı, kendi ırkından olmayan dındaşını "Ey insanlar! Muhakkak ki sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık ve şubelere, kabilelere ayırdık ki, birbirinizi tanıyasınız..." âyetine göre düşünür ve bu düşünceye göre muamele ederdi. Bu anlayışın bir sonucudur ki Osmanlı, Mekke ve Medine fakirlerine yardım etmek için Anadolu'da vakıflar, imaretler ve sebiller kurma gayretine düşmüştür. Arşivlerimizdeki Haremeyn Evkafı ile ilgili binlerce vesika, bu gerçeğin tarihî şahidi olarak günümüze gelmiş bulunmaktadır” (Kazıcı, 2001:64).

2.4. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinlerarası Diyalog

Türkiye de dini konusunda resmi sorumlu olan diyanet işleri başkanlığının dinlerarası diyalog konusundaki çalışmalarını ayrı bir öneme sahiptir. “Diyanet İşleri Başkanlığı da 1972'den itibaren konuya aktif katılmayı uygun bulmuş ve Başkanlık içinde “Dinlerarası Diyalog ve Araştırmalar Merkezi” kurmuştur. 23-27 Kasım 1998'de II. Din

Şurasının bölümlerinden birini bu tarihi konuya ayırmış, Hz. İsa'nın 2000. doğum yıldönümü kutlamalarına " Hoşgörü Yılı" ismi altında katılmayı uygun bulmuştur. İstanbul'da, Tarsus'ta ve İzmir'de bilimsel ve tanıtıcı toplantılar düzenlenmiştir. 10-11 Mayıs 2000 Tarsus toplantısına ülke içindeki çeşitli dinlerin cemaat temsilcileri davet edilmiş, toplantıya Katolik, Ortodoks ve diğer Hıristiyan mezheplerinin temsilcileri yanında Hahambaşılık da katılmıştır. Toplantının ortak sonuç bildirisi merasimle imzalanmış; diyalog ve gayesi ile ilgili düşünceler aşağıdaki gibi vurgulanmıştır: "dinler arası sorunların çözüm yolu her dinin doğru anlatılması yanında, diğer dinlerin de objektif öğretilmesinden geçmektedir. Biz dini temsilciler olarak bu alanda üzerimize görevlerin düştüğü bilinci içerisinde yanlışlıkların giderilmesi için müşterek çaba harcama kararlılığında olduğumuzu vurgulamak isteriz" (Aydüz, 2005:211).

"Diyanet İşleri Başkanlığı, "Dinler Arası Barış Olmadan Dünya Barışı Bir Hayaldir" şeklinde sloganlaştırdığı dinler arası diyalog çalışmalarını çeşitli etkinliklerle büyük bir hızla sürdürmektedir. Ülkemizde bazı çevreler diyalog çalışmalarıyla ilgili birtakım endişeler ileri sürseler de; dünyada gelinen nokta diyalogu bir seçenek değil, bir zorunluluk olarak önümüze koymaktadır. Barış ve sevgi dini olan İslâmiyet'in mükemmelliği ortadadır. Böylesine mükemmel bir din ve mensupları açısından karşılıklı diyalog çalışmalarının endişe edilecek bir yönü olmamalıdır." (Diyanet Aylık,2000) "16 Haziran 2000 Cuma günü, önceden belirlenmiş olan programa göre, saat 11.00'de Diyanet İşleri Başkanımız Mehmet Nuri YILMAZ ile Papa II. Jean Paul arasındaki görüşme gerçekleşmiştir. Birçok basın organında da tarihi buluşma olarak nitelendirilen bu görüşmenin ilk bölümü, iki din adamının baş başa görüşmesi şeklinde olmuş, ikinci bölümde de Başkanımız birlikte olduğu heyeti Papa'ya takdim etmiştir" (Diyanet Aylık,2000).

"Ben diyalogdan, farklı olduğumuzun farkına varmak ve farklılıkları abartmadan ve bunları fazla sorun etmeden kendimizi geliştirebilmeyi, bu ortamda en iyi ve güzeli yakalamayı, ötekiyle de barış içinde bir arada yaşama isteğini anlıyorum. Akıp giden zaman içinde, her bir bireyin kendine özgü çevresi, bilgi kaynakları, özellikleri ve iç dünyasının olduğu bir zeminde farklılığa karşı durabilir miyiz? Öyleyse farklılıkları var oluşun doğasında aramak gerekir. Belki farklılıklarımız olmasaydı Yüce Yaratıcıyı bilemeyecektik, kendimizin ve hayatın güzelliklerinin farkına varamayacaktık. Bu

sebeple farklılıkları yok etmeyi, onlara şekil vermeyi, onları belli bir forma sokmayı diyaloga aykırı, hatta doğal gidişe aykırı görüyorum. Esas olan, farklılığımızın farkına vararak birbirimizi sevmek ve iyilikte yarışmaktır” (Bardakoğlu, 2006).

BÖLÜM 3: DİNİ GRUPLAR AÇISINDAN DİNLERARASI DİYALOG

3.1. Dinlerarası Diyalogu Destekleyen Dini Gruplar

Ülkemizde dinlerarası diyalogu destekleyen dini gruplara göre; günümüzde dinlerarası diyalog kaçınılmaz bir gerçekliktir. Biz Müslümanlarda en iyi şekilde bu durumdan yararlanmalıyız.

“Dinlerarası diyalogu destekleyenlere göre dinlerarası diyalog Müslümanlar için olmazsa olmazlardandır. Dinlerarası diyalog günümüz dünyasında gereklidir. “Diyalog zorunludur, kendi duvarlarımızın içine hapsolarak tebliğ başta olmak üzere İslam’ın çağdaş temsilini gerçekleştiremezsiniz, oyunlara müdahale edemezsiniz, ama oyuna gelmemek, pirinç peşinde iken eldeki bulguru da kaybetmemek için azami titizliği göstermeniz de ayrı bir vecîbedir” (Karaman, 2006).

“Dolayısıyla Hıristiyanlarla ve diğer inanç bağlularıyla (aynı şekilde ateistler ve benzeri kimselerle) diyalog kurmak, onlara ve inançlarına saygı göstermek, onları anlamaya çalışmak, İslam’ın da öngördüğü barış ve huzur ortamının tesis edilmesi için zorunludur. Hıristiyanlar ya da başkalarıyla eşit şartlarda diyalog toplantılarını yürütecek yetkin/aydın kişilerin yetiştirilmesi, diyalogu misyonerliğin bir yolu olarak gören ve düzenledikleri diyalog toplantılarında bu gayeye yönelik sonuçlar elde etmeye çalışan kilisenin çabalarını boşa çıkaracaktır” (Gündüz ve Aydın, 2004:43-44).

“Burada bir parantez açarak şu hususun da altını çizmek istiyoruz. Diyalogun yeni bir misyonerlik vasıtası olduğunu söyleyerek ondan vazgeçilmesi gerektiğini hiçbir şekilde ima etmek dahi istemiyoruz. Çünkü küreselleşen dünyamızda diyalog, şiddet ve zorlama metotlarına karşın akıllı ve uygar bir şekilde çatışmaları çözümleme yoludur” (Gündüz ve Aydın, 2004:95).

“Halka, özellikle de çocuklarla gençlere milli ve manevi değerlerimizin öğretilmesi konusundaki eksiklikler giderilmelidir. Her kötülüğün temelini cehalet ve bilgisizlik /aymazlık olduğu hatırdadır. İslam’ı terör, anarşi, savaş, gericilik ve yobazlıkla özdeşleştiren yaklaşımlara karşı çıkılmalı; kelime anlamı itibarıyla adı

“barış ve esenlik” olan bu din, bu özelliğiyle genç zihinlere kazınmalıdır ” (Gündüz ve Aydın, 2004:121).

Kendilerini meşveret cemaati olarak tanımlayan dini grubun ileri gelenlerinde birisi olan Şadi Eren ile yapmış olduğumuz görüşmede; Şadi Eren, Dinlerarası diyalogla ilgili şunları söylemiştir: “ Bizim cemaate göre diyalog tebliğ amaçlı yapılmalıdır. Bunu dünyadaki gelişmeler bunu zorunlu kılmaktadır. Bu diyalogdan amaç dini tebliğ olmalıdır. Bu diyalog çalışması sonucu İslam’ı yanlış anlayanların ve İslam’ın yanlış anlaşılmasının önüne geçilebilir. Bu diyalog sayesinde yabancı ülkelerde dinimiz daha iyi anlaşılmaya başlamıştır. Bizim cemaatimiz genel olarak bu şekilde düşünmektedir” (Kişisel Görüşme: 2006).

Dinlerarası diyalogu destekleyenlerin başında Bedüzzaman’ın geldiğini söyleyenler vardır. “Diyalog anlayışında Hıristiyan cephe kadar olmasa da, Müslüman tarafta, S. Nursî’nin önemli bir konuma sahip olduğu pek bilinmez. Gerçekte, bugün olup bitenlerin altında, günün şartlarından, modernlik ve küresellikten, siyasî, iktisadî, kültürel yeni biçim alışlarda, şucu bucu cemaatlerden önce -ki bunların rolünü inkâr etmiyoruz- S. Nursî’nin büyük rolü olmuştur” (Sezen, 2006:76).

“Bediüzzaman, Hıristiyanlarla uzlaşma ve dostluk inşası yönünde kendi kişisel gayretlerini de ortaya koyarak 1950’de, Roma’ya, Papa XII. Pius’a, Risale-i Nur Külliyyatı’nı göndermiş ve cevaben, 22 Şubat 1951’de, şahsî bir teşekkür mektubu almıştır. Bu olay, İkinci Vatikan Konsülünde Katolik Kilisesinin Müslümanlara duyduğu saygı ve hürmeti ilan ve de İslâm’ın gerçekten bir selamet ve necat yolu olduğunu beyan etmesinden yalnızca on yıl önce vuku bulmuştur. Said Nursî, aynı şekilde, 1953’te, Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında mütecaviz dinsizliğe karşı işbirliği temini için, İstanbul’da Patrik Athenagoras’ı ziyaret etmiştir. Bediüzzaman, "Bir Müslüman bir Yahudi veya Hıristiyan’ı sevebilir mi?" sorusunu gündeme getirir ve cevaben, Müslüman bir erkeğin Kitap Ehli bir kadınla evlenebilmesi örneğini verir. "Ehl-i Kitaptan bir harem olsa, elbette seveceksin." Onun Hıristiyanlarla dost olunabileceği tezi, şeriatın bir Müslüman erkeğe bir Yahudi veya Hıristiyan kadınla evlenmesine izin verdiği gerçeğine dayanmaktadır -ki, insan eşini sever, sevmesi de gerekir” (Adam,2006).

“Bediüzzaman keramet gösteriyor gibi, “İsevi Müslümanlar” tabirini kullanarak dikkat çekmiş, aynı zamanda bir jest yapmış. Bu tabir Müslümanmış da diyalog faaliyetlerinden dolayı Hıristiyanlık sempatzanı olmuş ya da Hıristiyanlaşmış insanlar demek değildir; aksine Hıristiyan olduğu halde dinimiz hakkındaki önyargılardan kurtulmuş, Efendimizi peygamber olarak Kur’an-ı da Allah kelamı olarak kabul etmiş kişiler demektir. Size böyle insanlardan yüzlercesini gösterebilirim” (Gündem, 2005:204).

“Yaşanan olaylar, dinlerarası diyalogun dinini gereği gibi öğrenmiş olanlar açısından bir problem teşkil etmeyeceğini, aksine materyalizm ve ateizm gibi Yaratıcıdan insanları koparmayı hedefleyen yıkıcı cereyanlara, dünyayı derinden yaralayan anarşi ve ahlâksızlık gibi hastalıklara karşı ortak çözümler geliştirilebileceğine işaret ediyor. Bu anlamda Risâle-i Nur’un ortak payda olarak herkes tarafından kabul edilmesi kaderin çarpıcı bir cilvesi. Bunu Hazret-i İsa ve Mehdi arasında yaşanacak olaylara işaretler çerçevesinde değerlendirilmemesi ancak olaylara zaman ve mekânın aşırı derecede sınırlılığı içinde bakmanın neticesi olabilir. Dünya gittikçe küresel bir yapı olma yolunda ilerliyor. Bu doğrultuda ilerleyen bir dünyada diyalog kaçınılmaz hale gelecektir. Bu sebeple olması ya da olmaması konusunda tartışılması doğru olmayan ancak nasıl olması gerektiği konusunda farklı tezler geliştirilmesi gereken bir konu olmalıdır. İnsanlık tüm dinlerin ortak üretimi olan bir kavramdır ve özünde nübüvvet kaynaklı olarak gelişmiştir. Bu alana doğru ve semavî kaynaklı ortak katkıların sonucu insanî değerlerin ön planda tutulduğu barış içinde bir dünya olacak gibidir. Bu, hadislerle işaret edilen Hazret-i İsa’nın İslâm dini ile Mehdi aracılığı ile buluşması ve hakikî insanlığı temsil eden İslâm’ın yeryüzünde hakim konuma gelmesi anlamına gelecektir. Bir Hıristiyan teoloğun Bediüzzaman’ın doğru İslâm’ı anlatan fikirlerini dünyaya aktarma arzusunun gerisinde bundan başka hangi anlam olabilir?” (Yalman, 2006).

Son yıllarda dinlerarası diyalog denildiği zaman ilk akla gelen kişilerin başında şüphesiz Fethullah Gülen gelir. Fethullah Gülen, ülkemizde nurcular olarak bilinen dini grubun lideri durumundadır. Dinlerarası diyalog çalışmalarının baş aktörlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Ülke sınırlarını aşan bir dini grubun lideri konumunda olması sebebiyle dinlerarası diyalog çalışmalarını desteklemekte ve yararlı olacağına

inanmaktadır. Fethullah Gülen bu konudaki görüşleri şöyledir. Benim anlayışına göre, dünyadaki kavgaların, gürültülerin patırtıların gerisinde ekonomi kadar ideolojik farklılıklar da yer almaktadır. İdeoloji ve düşüncelerden dolayı insanlar savaşmışlar. Kendinden olmayan düşünce hep karalanmıştır. Oysa tanımamaktan geliyor bu tahripkar tavır. Sayın Fethullah Gülen'in bu diyalog arayışlarını çok önemli buluyorum. Bir de bunun uluslararası alana taşınması, Müslümanlık açısından da çok önemli. Diyalog arayışı bize çok yabancıydı. Yâni bir Müslüman'ın bir Hıristiyan'la, Yahudi'yle diyaloga girmesi çok yabancıydı. 1992'de Birinci Din Şurası'na katıldım, diğer din ve mezheplerle diyalog lâfını nihai bildiriye sokabilmek için çalıştık. Hıristiyan misyonerler gelir bizi Hıristiyan yapar, zehirli fikirlerini bize aktarır, şeklinde yorumları çok duyduk. Gelsinler aktarsınlar, güçlü olan neden korkuyor ki? Fethullah Hocaefendi'nin böyle bir kaygısı yok. İnanmış bir Müslüman olarak da diyalog kapılarını o açıyor herkese. Eğer kendini güçlü hissediyor, düşüncene, inancına itimat ediyorsan, senden farklı olanla gireceğin her diyalog zenginlik demektir. Bu türlü hareket ve çabalar topluma moral verdi, kutuplaşmaları törpüledi (Gündem,1998).

“Sosyal bilimci bir analiz, hem diyalog ve hoşgörü hareketini, hem de Gülen'in teşvikiyle farklı coğrafyalarda açılan eğitim kurumlarını, moderniteyi sorgulayan bir girişim olarak yorumlayabilir. Kısmen doğruluk içerse de böyle bir analiz, Gülen'in teşvik ettiği eğitim ve diyalog hareketi hakkında dar ufuklu bir yorum ortaya koyar. Evet, modernite özellikle iki alanda büyük tahripler yaptı. Biri insan, diğeri de eğitim. Zaten Batı'da da modernite bu açılardan sorgulanıyor. Diğer taraftan modernitenin getirdiği belki en kapsamlı olgu küreselleşmedir. O da iki açıdan insanlık adına ciddi tehdit oluşturuyor; ilk olarak maddeciliği, egoizmi, aşırı bireyciliği ve çıkar güdülerini yaygınlaştırıyor. İkinci olarak da her açıdan kapsamlı imha araçları ve silahlarını kullanmayı kolaylaştırıyor. Bu da son on yıldır ciddi olarak tartışılan medeniyetler çatışması ve teorilerini cesaretlendiriyor. Bu gelişmeler her yerde sorgulanıp, tartışılıyor şüphesiz. Ancak müsbet anlamda ve geniş kapsamlı bir hareket olarak eyleme dönüştürülemiyor. İşte M. Fethullah Gülen belki de bu genişlikte ilk defa bir diyalog hareketi başlatmıştır. Ve ısrarla suların ısınmakta olduğuna, iyi ve karşılıklı saygı temelinde aciliyetle ilişkiler geliştirilmezse, insanlığı büyük bir yıkım beklediğine dikkat çekmektedir. Bir kısım çevreler kasıtlı veya değil, medeniyetler

arası küresel bir çatışmayı sürekli dillerine dolamaktadırlar. Huntington kitabını yazınca büyük bir tartışma başlattı. Dünyanın değişik coğrafyalarına mensup binlerce düşünür, entelektüel ve sosyal bilimci tarafından şiddetle eleştirildi. Bazılarınca çatışma yandaşlarına ve yıkıcı güce sahip olanlara çanak tutmakla suçlandı. Öyle ya da böyle medeniyetler arası çatışma miti, son onlu yıllara damgasını vuran en kapsamlı ve köklü küresel bir tartışma idi. Yankıları ve uluslararası siyasal ilişkilerdeki etkileri hâlâ sürüyor. Böyle kapıda acil bir tehdit bağlamında okunduğunda, şüphesiz Gülen'in başlattığı dinler ve medeniyetler arası diyalogun önemi daha da büyümektedir. Ama uzun vâdede diyalogun etkileri daha geniş bir kitlesel dalgalanmaya neden olacaktır. Elbette diyalog hareketi ve dinamikleri tartışmasız ortodoksi ilkeler sunmuyor. Bunlar farklı kesimlerce ve farklı bilimsel, kültürel ve ideolojik temellere sahip bilim ve düşünce adamları tarafından tartışılacaktır. Zaten her toplantı belli hakikatleri tartışan hararetli bir ilişki temeli sunmaktadır. Ama sonuçta herkes, diyalog ve hoşgörünün ortak duygular temelinde, gelecekte yaşanabilir bir toplum ve insan modeli üzerinde yoğunlaşmaya çalışıyor. Sosyal bilimci bir tavır, ister olayı bir modernite sorgulaması olarak, isterse geniş, esnek ve yumuşak dokulu sosyal bir proje olarak alsın, sonuçta bu, insanlık adına olumlu bir girişimdir” (Ergene, 2006).

“Fethullah Gülen, hem Türkiye içinde hoşgörü ve diyalog teşebbüsü adına, hem de dinler mensupları arasındaki diyalogun ilk ayağı olarak, Fener Rum Patriği Bartholomeos’la bir araya geldi. Bu bir araya gelişin yankıları şüphesiz büyük olacaktır; ve öyle de oldu. Gülen- Bartholomeos görüşmesi, Fethullah Gülen’in dinler mensupları arasında diyalogla ilgili olarak yaptığı diğer görüşmeler gibi, Türkiye adına daha başka çok büyük kazançlara aday bir teşebbüstü. Gülen’in dinler mensupları arasındaki diyalog temas ve görüşmeleri, Türkiye’de olsun, diğer İslâm coğrafyasında olsun sıkışan, sürekli hücumla maruz kalan, kendisine biçilen imaj, bağlılarının yanlış temsilleriyle âdeta desteklenen, olduğundan çok farklı gösterilip tanıtılan İslâm için de önemli bir açılım menfezi olma potansiyeline sahipti. Bu şekilde İslâm, tamamen sivil, yüzünü karartan yönetimlerin dışında, ayrıca kamuoyunda ciddi saygınlığı olan bir insanla, hatta tarihî sınırlarının dışında bir açılma imkânına kavuşacaktı” (Ünal, 2002:383-384).

“Fethullah Gülen, Fener Patriği Bartholomeos’tan sonra, Türkiye’de ve 1997 yazında A.B.D.’de Musevî cemaati dînî liderleri ve ileri gelenleri, Türkiye’ye ziyarette bulunan İsrail Safered Hahambaşısı Eliyahu Bakshi Doron, Ermeni ve kadim Süryani Cemaatlerinin dînî liderleri, yine 1997 yazında A.B.D.’de Amerika Katolik Üniversitesi Doğu Hıristiyanlık Araştırmaları Bölümü Başkanı Prof. Dr. Sidney Griffith, New York Roma Katolik Arşidükü ve New York Paşpikoposu Kardinal O’Connor ve yardımcı Alex ile de görüşmelerde ve fikir alışverişinde bulundu. Dinler mensupları arasındaki diyalog hareketinde Fethullah Gülen, en önemli buluşmayı Papa 2. John Paul’le gerçekleştirdi. Temelleri, daha çok A.B.D.deki Kardinal O’Connor görüşmesiyle atılan, gerçekleşmesinde Vatikan’ın Anakra büyükelçisi Pier Luigi Celata ve İstanbul temsilcisi Georges Marovitch’in önemli katkılarının bulunduğu, Türkiye Cumhuriyeti devlet yetkilerinin bilgileri, hatta izinleri dahilinde, Türkiye’nin Vatikan Büyükelçisi Altan Güven’in önemli destekleriyle ve bizzat Papa’nın daveti üzere 9 şubat 1998 günü Vatikan’da gerçekleşen bu buluşmada karşılıklı saygı ve iyi dilek teatilerinden sonra gülen, papa’ya şu Tekliflerde bulundu: 1.Hıristiyanlığın 3’üncü 1000 yılına girecek olması dolayısıyla, o yıl Efes, Antakya, Tarsus ve Kudüs gibi kutsal yerlere müşterek ziyaretlerde bulunma; 2. Kudüs’ün Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudilerin, hiçbir kısıtlama, hatta vize dahi olmaksızın serbestçe ziyaret edebilecekleri uluslar arası bir bölge ilan etme; 3. Üç büyük din mensuplarının işbirliğiyle ilki A.B.D.’de olmak üzere, muhtelif başkentlerde konferanslar düzenleme; 4. Harran’da üç büyük dinin ihtiyaçlarını temin edecek bağımsız bir üniversite kurma ve İslâm ve Hıristiyan dünyasıyla öğrenci değişimi sağlama” (Ünal, 2002:386-387).

“Hoca Efendi'den Papa'ya Mektup; "Pek muhterem Papa cenapları, Üç büyük dinin doğum yeri olarak bilinen toprakların, dünyayı daha iyi yaşanabilir bir mekan kılma yolundaki kutsal misyonumuzu tam manasıyla bilen halkından size en içten selamları getirdik. Yoğun gündeminizde bize zaman ayırarak sizinle müşerref olmayı bahşettiğiniz için zat-ı alilerinize en derin kalbi teşekkürlerimizi sunarız. Papa 6. Paul Cenapları tarafından başlatılan ve devam etmekte olan Dinlerarası Diyalog İçin Papalık Konseyi (PCID) misyonunun bir parçası olmak üzere burada bulunuyoruz. Bu misyonun tahakkuk edişini görmeyi arzu ediyoruz. En aciz bir şekilde hatta biraz cüretle, bu pek kıymetli hizmetinizi icra etme yolunda en mütevazı yardımlarımızı sunmak için size geldik. İslam yanlış anlaşılabilir bir din olmuştur ve bunda en çok

suçlanacak olan Müslümanlardır. Uygun bir yerdeki vakitli bir gayret, bu yanlış anlamının büyük oranda azalmasına katkı sağlayabilir. Müslüman dünyası, İslam'ın asırlarla ölçülen yanlış algılanmasını silip atacak bir diyalog imkanını bağrına basacaktır. Beşeriyet, çelişen görüşler ortaya koydukları gerekçesiyle, zaman zaman bilim adına dini, din adına da bilimi inkar etmiştir. Bilginin tamamı Allah'a aittir ve din Allah'tandır. O halde bu ikisi nasıl çelişebilir? İnsanlar arasında anlayışı ve hoşgörüyü artırmaya yönelik dinlerarası diyaloga yönelik ortak gayretlerimiz çok iş görebilir. Kendi memleketimizde şimdiye kadar çeşitli Hıristiyan mezheplerinin liderleriyle diyalog içinde olduk. Bu naçiz gayretlerin boşa çıkmadığını acizane ifade etmek isteriz. Amacımız; bu üç büyük dinin inananları arasında hoşgörü ve anlayış yoluyla bir kardeşlik tesis etmektir. Bizler bir araya gelmek suretiyle sözde medeniyetler çatışmasının gerçekleşmesini görmek isteyen yolunu şaşırılmış ve şüpheli kimselere karşı dalgakıranlar gibi, isterseniz bariyerler gibi deyin, karşı durabiliriz. Geçen yıl bazı ünlü uluslararası bilim adamlarının katıldığı medeniyetler arası barış ve diyalog konulu bir sempozyum düzenledik. Bu gayretin başarısından aldığımız teşvikle bu tür etkinlikleri tekrarlamak istiyoruz. Halihazırda üç büyük dinin bağlıları arasındaki bağları güçlendirmeye yönelik olarak dinlerarası diyalog konusunda Vatikan'ın da temsil edileceğini ümit ettiğimiz bir konferans düzenleme sürecinde bulunuyoruz. Yeni fikirlerimiz varmış iddiasında bulunmuyoruz. Yine müsamahanıza sığınarak, bu misyonun hedeflerine yakından hizmet etmek için üstlenmek istediğimiz birkaç teklifte bulunmayı arzu ediyoruz. Hıristiyanlığın üçüncü bin yılına girişi münasebetiyle yapılacak kutlamalar vesilesiyle Ortadoğu'daki Antakya, Tarsus, Efes ve Kudüs gibi bazı kutsal yerlere müşterek ziyaretleri içeren birçok etkinlik önermek istiyoruz. Bunu Sayın Cumhurbaşkanımız Demirel'in, cenaplarınızın ülkemizi ziyaretine ve mezkur kutsal mekanları göstermeye davetini tekrarlamak için bir fırsat addediyoruz. Anadolu halkı size misafirperverliğini göstermeyi ve şevkle selamlamayı hararetle beklemektedir. Filistinli liderlerle diyalog kurmak suretiyle Kudüs'ü birlikte ziyaret etmemize davetiye çıkarabiliriz. Bu ziyaret bu mübarek şehri Hıristiyanlar, Yahudiler ve Müslümanların, hiçbir kısıtlama, hatta vize dahi olmaksızın serbestçe ziyaret edebileceği uluslararası bir bölge olarak ilan etme gayretlerine yönelik dev bir adım teşkil edebilir. Üç büyük dinden liderlerin işbirliği ile ilki Washington DC'de olmak üzere muhtelif dünya başkentlerinde bir konferanslar serisinin gerçekleştirilmesini

teklif ediyoruz. İkinci serinin zamanı için Hz. İsa'nın doğumunun 2000. yıldönümü ideal olabilir. Bir öğrenci değişim programı da çok faydalı olacaktır. İnançlı genç insanların birlikte eğitim görmesi birbirlerine yakınlıklarını artıracaktır. Öğrenci değişim programı çerçevesinde üç büyük dinin babası olduğu ikrar edilen Hazreti İbrahim'in doğum yeri olarak bilinen Urfa şehrindeki Harran'da bir ilahiyat okulu kurulabilir. Bu, ya Harran Üniversitesi'ndeki programların genişletilmesi suretiyle ya da üç dinin ihtiyaçlarını da temin edecek şumullü bir müfredata sahip bağımsız bir üniversite şeklinde gerçekleştirilebilir. Önerilen programlar, aşırı büyük işler gibi algılanabilir; ama bunlar erişilmez değildir. Dünyada iki tip insan vardır. Bazıları kendilerini topluma adapte etmeye çalışır. Diğer bazıları ise topluma uymaktansa toplumu kendi değerlerine adapte etmek ister. Toplum, bütün ilerlemeleri bu ikinci tip insanlara borçludur. Onları yarattığı için Rabb'e şükürler olsun. (M. Fethullah Gülen/Rabb'in aciz kulu/9 Şubat 1998)” (Gülen,1998).

“Günümüzde bazıları, bütün dinlerin ortak noktalarını ortaya koyup bundan bir din meydana getirelim ve insanları onun etrafında toplayalım düşünce ve çabası içindedir. İlim dünyasının, hiç de yabancı olmadığı bu düşünce ve faaliyetlere karşı uyanık olunması gerektiği kanaatindeyim. Zira, bu sözde düşünce, en azından ateizm kadar, özellikle İslâm dinine zarar verebilecek mahiyettedir. Buna göre bir anlamda orijinalite yapma, popülerite kazanma gibi sâiklerle ortaya atılan bu düşüncelere isabetli cevap verebilme, İslâm'ın evrensel esaslarına göre hareket etmekle mümkündür. Bu cümleden olarak, Hıristiyan ve Yahudilerle diyaloga geçmek, onlara karşı olan tutumlarımızda sert davranmama gibi hususları sayabiliriz. Şimdilerde, Hıristiyan dünyasının da bizimle böyle bir temasa geçme çabası içinde bulunduğu söylenebilir. Böyle bir çabada onların niyetleri ne olursa olsun, zahirî durumdan hareketle bu fırsat mutlaka değerlendirilmelidir diye düşünüyorum. Tarihî hâdiseleri, tarihsellik çukuru içine gömerek, hiç mevzu bahis etmeden, onları kendilerini tarif ettiği konumları içinde kabullenmek suretiyle, belki de tarih boyunca gerçekleşmeyen ortak değerler etrafında bir birleşme gerçekleşebilir. Yeter ki biz, bize düşeni, belli yol ve yöntem içinde yapabilelim (Gülen, 2001:126-127).

“Fethullah Hoca merkezli oluşum, birbiriyle inanç, düşünce, misyon itibarıyla hiç de buluşmayan çevrelerin müştereken taarruzuna maruz kalmaktadır. Burada bir gariplik

olduğu açıktır. Öyle ki, bugüne kadar hiçbir İslami hassasiyeti bulunmayan, aksine hemen her İslami oluşumu boğmayı ana misyon olarak seçen muhitler, İslam adına yargılarda bulunmaya kalkıyorlarsa ve sırf bir oluşumu boğmak için bizimle el ele tutuşma noktasına geliyorlarsa, kimlerle el ele tutuştuğumuza ve ellerimizin kirlenip kirlenmediğine dikkat etmemiz gerekiyor” (Taşgetiren, 2006).

“Bizim diyalog ve hoşgörü hareketimiz tamamen Türk milletine aittir ve Türkiye orijinlidir; diyalog faaliyetlerini kendi maksatları doğrultusunda yapanlara eklenmiş değil, aksine onlar yapıyorsa biz neden yapmayalım, kendimizi ifade yollarını neden aramayalım mülâhazalarından doğmuştur. Başkalarının dümen suyunda olmak, onlara bağlı hareket etmek felç eder, diyet ödeme mecburiyetinde bırakır. Diyalog ve hoşgörü konusu benim insani yönümden kaynaklanıyor olsa, o zaman kalıcılık vaaz etmez; endişe duyanlar da endişelerinde haklı olurlar. Ama ben dini kaynaklardan hareket ediyorum; başımız dinimize bağlı olduğu için, din devam ettiği sürece, o da devam eder, gider” (Gündem, 2005:199).

“Efendim, Mahmut Efendi'nin Fethullah Gülen aleyhine en ufak bir beyanına şahit olmadım! Bu hem Diyalog öncesi için geçerlidir, hem de Diyalog sonrası. Diyalog yapanlarla diyaloga karşı çıkanlar arasında bir “diyalog kopukluğu” var, bir takım endişeler var! Buna taraftar olanlar ile karşı çıkanlar arasında bir diyalog eksikliği var. Bu diyalog sağlanabilirse, taraftarlar bunu nasıl yaptıklarını, karşı çıkanlara anlatabilseler karşı çıkanlarda hangi noktalarda karşı çıktıklarını anlatsalar mesele çözülecek kanaatindeyim. Her iki tarafında halis niyetle olduklarını düşünüyorum. Şu bilinmelidir ki; her müslüman genel olarak kafirleri, ama özellikle Ehl-i kitabı İslam'a çağırmaları vacibtir. Kur'an Ayetlerinin birçoğuna baktığımızda " ya eyyuhennasu" – “ey insanlar” ifadesi ile genele bir ifade var dolayısıyla müslüman, genele davet yapmalı, ancak özellikle Ehl-i Kitabı İslam'a çağırması vacibtir. Yine Kur'anı Kerimde "Kul " – “söyle” şeklinde başlayan Ayetlere baktığımızda, “kim söyleyecek?” diye düşünürsek, başta sevgili Peygamberimiz söyleyecek! (Rabbim şefaatine nail eylesin). Peki günümüzde kim yapacak bu vazifeyi? tabi ki, başta müslümanların ileri gelenleri olmak üzere tüm Müslümanlar. Sonuç olarak diyebiliriz ki; Kur'anı Kerimde geçen “Ehl-i Kitab” hitabından İslama daveti anlıyoruz! Bu davet İslamı en iyi şekilde, en iyi uslubla, güzellikle ikna edip, onların isteyerek İslam'a girmelerini sağlayarak olur ki;

buda ancak diyalogla olabilir.Bizler bu daveti en iyi şekilde yapmakla mesuluz! Biz eğer bu daveti yapmamıza rağmen, karşıdakiler icabet etmese bile bizler en azından görevimizi yapmış ve mesuliyetten kurtulmuş oluruz” (Talu, 2006).

Son olarak Türk okulları olarak bilinen okulların dinlerarası diyalogla ilgisi gelince; bu konu ile ilgili Emin Şimşek ile internet üzerinde yapmış olduğum mesajlaşmada kendilerinden Türk okulları diye bilinen ve Fethullah Gülen ile bağlantılı olduğu söylenen okullarla dinlerarası diyalogun bir ilişkisi olup olmadığını sordum. “Emin Şimşek; Kesinlikle Dinlerarası diyalog ile Türk Okulları olarak bilinen okullar arasında her hangi bir bağlantısı olmadığı söyledi. Bana bu soruyu sormamın anlamsız olduğunu söyledi. Çünkü okullar 1990 yılında açılmıştır, oysaki dinlerarası diyalog çalışmaları 1964 yıllarında başlamıştır (Kişisel Görüşme: 2006).

“Eğitim kurumlarıyla dünyaya açılma, diğer kültür ve dinlerle temas zorunluluğunu getirmiştir. Temas içerisinde dinler ve kültürler arası diyalog ister istemez zorunlu hale gelmiştir. Diyalog olgusu kurulan eğitim kurumları açısından da kaçınılmaz bir olgudur. Diyalog’un maiyetini irdelemeden, dünyaya yayılan Türk Okullarının konumunu tam anlamıyla açıklığa kavuşamaz. Bilindiği gibi diyalogla ilgili çeşitli görüşler ve çeşitli eleştiriler gündemdedir. Türk okulları, Abant Platformu ve Kültürler Arası Diyalog Platformu, bir anlamda aynı yapısal bünye içerisinde kardeş etkinliklerdir” (Ateş ve diğ.,2006:125).

3.2. Diyalogun Desteklenme Sebepleri

Dinlerarası diyalogu destekleyenlerin; dinlerarası diyalogu destekleme sebeplerine gelince; artık günümüzde onlara göre dinlerarası diyalog gereklidir. Modern bir çağda yaşayıp da farklı dinlerle ilişkiden uzak kalmak artık çok zordur.

Dinlerarası diyalogu destekleyenlerin; dinlerarası diyalogu destekleme sebepleri pek çoktur. “Diyalog zorunludur, kendi duvarlarınızın içine hapsolarak tebliğ başta olmak üzere İslam'ın çağdaş temsilini gerçekleştiremezsiniz, oyunlara müdahale edemezsiniz, ama oyuna gelmemek, pirinç peşinde iken eldeki bulguru da kaybetmemek için azami titizliği göstermeniz de ayrı bir vecîbedir” (Karaman, 2006).

“Dolayısıyla Hıristiyanlarla ve diğer inanç bağılılarıyla (aynı şekilde ateistler ve benzeri kimselerle) diyalog kurmak, onlara ve inançlarına saygı göstermek, onları anlamaya çalışmak, İslam’ın da öngördüğü barış ve huzur ortamının tesis edilmesi için zorunludur. Hıristiyanlar ya da başkalarıyla eşit şartlarda diyalog toplantılarını yürütecek yetkin/aydın kişilerin yetiştirilmesi, diyalogu misyonerliğin bir yolu olarak gören ve düzenledikleri diyalog toplantılarında bu gayeye yönelik sonuçlar elde etmeye çalışan kilisenin çabalarını boşa çıkaracaktır” (Gündüz ve Aydın, 2004:43-44).

“Burada bir parantez açarak şu hususun da altını çizmek istiyoruz. Diyalogun yeni bir misyonerlik vasıtası olduğunu söyleyerek ondan vazgeçilmesi gerektiğini hiçbir şekilde ima etmek dahi istemiyoruz. Çünkü küreselleşen dünyamızda diyalog, şiddet ve zorlama metotlarına karşın akıllı ve uygar bir şekilde çatışmaları çözümleme yoludur” (Gündüz ve Aydın, 2004:95).

“Halka, özellikle de çocuklarla gençlere milli ve manevi değerlerimizin öğretilmesi konusundaki eksiklikler giderilmelidir. Her kötülüğün temelini cehalet ve bilgisizlik /aymazlık olduğu hatırdta tutulmalıdır. İslam’ı terör, anarşi, savaş, gericilik ve yobazlıkla özdeşleştiren yaklaşımlara karşı çıkılmalı; kelime anlamı itibarıyla adı “barış ve esenlik” olan bu din, bu özelliğiyle genç zihinlere kazınmalıdır” (Gündüz ve Aydın, 2004:121).

“Dinlerarası diyalog karşıtı olan bazı kimseler, yapılan işin faydasız olduğunu, bazıları ise zararlı olduğunu söyleseler bile, diyalog görüşmelerinin gözle görülür faydaları ve meyveleri vardır. Bunların bir kısmı geçmişte görülmüş bir kısmı ise günümüzde görülmektedir. Öyle ümit ediyoruz ki, ileri ki günlerde artarak devam edecektir. Şimdi diyalogun bazı fayda ve meyvelerini maddeler halinde zikrederim:1. Farklı din mensupları arasında doğrudan iletişimi sağlar. 2. Diyalog iki taraf arasında anlama ve anlaşılmayı gerçekleştirir. 3. Milletler arasında barışın gelişmesine katkı sağlar. 4. Toplumlar arası yardımlaşmayı ve birlikte yaşamaya katkı sağlar. 5. Değişik inanç sahibi insanlarla birebir görüşmeyi sağlar ve onların ana kaynaklarıyla doğrudan bağlantı kurar. 5. Dinlerarası diyalog çalışmaları neticesinde çok kimse Hz. Muhammed de Allah’ın son peygamberidir demeye başlamıştır. 6. Diyalog, gerilimleri azaltır, barış ve uzlaşmaya zemin hazırlar. Değişik din mensupları diyaloga girerek

gelişir ve birbirlerini zenginleştirirler. Çünkü her birinin diğerinden öğreneceği şeyler bulunabilir. 7. Yanlış tanıma, yanlış anlama, yanlış görme kaygıları en aza indirilir. 8. Diyalog görüşmeleri neticesinde; samimi bir şekilde, fert ve toplumların mutluluklarını engelleyen problemlerin tespit ve çözüm arayışlarının insanlığa yarar getireceğinde şüphe yoktur. 9. Dinlerarası Diyalog ile, savaşların, zulümlerin sona erdirilmesi ve ihtiyaç sahiplerine yardım gibi konularda birlikte çalışılabilir. 10. Sanat ve kültürel konularda ortak düşünce ve duygular geliştirilebilir. 11. Dinlerarası Diyalog aynı zamanda, dindarlar arasındaki hoşgörüyü de belirginleştirir. 12. İnsanlar birbirlerine olumlu ifadelerle hitap ederler. 13. Farklı din alimlerinin dinimizi objektif bir şekilde değerlendirmelerini sağlar. 14. Diyalog neticesinde; karşılıklı peşin hükümlerden ve dinlerin prensiplerini karşılıklı olarak yanlış tanıma ve tanıtmaktan kurtulma, öbür dine yaşama ve uygulama hakkı tanımayı sağlar. 15. yanlış anlamalar ortadan kaldırılır. 16. Aleyhte propagandalar önlenmiş olur (Aydüz, 2005:23-28).

3.2.1. Din Karşısı Akımlar Karşısında Ortak Cephe Oluşturmak

Günümüzde giderek dine karşı olan cerayanların seslerinin daha gür çıkmasından dolayı, dinlerarası diyalogu destekleyenler göre bunu önlemenin yolu ortak hareket etmektir. Böylece din mensuplarının gücü daha fazla hissedilmiş olacaktır.

“Bediüzzaman’a göre, imansızlığın altından anarşistlik çıkar, üstünden de diktatörlük doğar. Bu sebeple insanlığın en büyük belâsı, “imandan uzaklık”tır. Allah’ı bulan bütün güzellikleri bulmuş, kaybeden ise insanlığa dair her şeyi kaybetmiş olur. Kâinat çapındaki bu iman davası, tek tek her insanın en önemli meselesidir. Çünkü ebedî saadet yolu imanla, ebedî felâket yolu da imansızlıkla açılacaktır. İmansızlığın çok yayıldığı asrımızda, imanlara vesile olmak için herkesle el ele ve gönül gönüle vermek gerekir. Önce bütün Mü’minlerle gerçek kardeşlik bağlarını kurmak, sonra da “Hıristiyanların dindar ruhanîleriyle dahi anlaşmazlık konularını geçici olarak bir tarafa bırakıp imansızlığa karşı birlikte mücadele etmek gerekir. Papaya kitabını bunun için gönderir. Patrikle bu yüzden konuşur ve ona dinin hakikatini hatırlatır. kur’an’ı ve Efendimizi (a.s.m.) doğru anlatan yabancı yazarlara bu sebeple dua eder; tebliğde eksik bıraktığımız yerlere onların sesi, yazısı ulaşır da sorumluluğumuz azalır diye. Bu

yüzdende tebliğde (dini duyurmada) sınır tanımaz. İman, her insana ulaştırılmalıdır. Çünkü iman, nimetlerin nimetidir, bütün güzelliklerin kaynağıdır. Onsuz olmak, “olmamak”tır” (Vakkasoğlu, 2005:59-60).

3.2.2. Dünya Barışına Katkı Sağlamak

Bilgi çağı denilen bu çağda da hala savaşların olması ve gerçek anlamda bir dünya barışının olmaması nedeni ile dinlerarası diyalogu destekleyen dini gruplar; dinlerarası diyalog çalışmaları sayesinde de dünya barışına katkı sağlanabileceğini savunuyorlar. “Diyalog iki taraf arasındaki barışa vurgu yapar; çünkü dinlerarasında barış olmadan milletler arasında barış olmaz. Aynı şekilde dinler arasında diyalog olmadan da dinler arasında barış meydana gelmez. Dinler, kendi üyelerinin şimdi ve gelecekteki hayatlarını garanti altına almak için öteki dinlere karşı daha dikkatli olmak, küresel bir sevgi, barış ve adalet ruhunu desteklemek ve teşvik etmek zorundadırlar. Diyalog, taraflar arasında böylece insancıl olmayı sağlayarak bunu gerçekleştirebilir. Diyalog ortamında katılımcılar, aralarındaki farklı ve ortak noktaları barış, sevgi, hoşgörü, eşitlik, güven, samimiyet ve hürriyet ortamında ifade edebilmeyi; dinlemeyi, anlamayı ve öğrenmeyi başarmış, aynı zamanda karşılıklı yardımlaşmayı hatta aynı toplumda birlikte yaşamayı gerçekleştirmiş olacaklardır” (Aydüz, 2005:24). “Diyalog, gerilimleri azaltır, barış ve uzlaşmaya zemin hazırlar. Gerçek barışa ancak diyalog yoluyla erişebilir. Değişik din mensupları diyaloga girerek gelişir ve birbirlerini zenginleştirirler. Çünkü her birinin diğerinden öğreneceği şeyler bulunabilir” (Aydüz, 2005:25).

“Dinlerarası Diyalog ile, savaşların, zulümlerin sona erdirilmesi ve ihtiyaç sahiplerine yardım gibi konularda birlikte çalışılabilir. Bütün din mensuplarının birlikte çalışmalarıyla bu tür problemlerin üstesinden gelinir. Diyalog görüşmeleri neticesinde; sıradan, halkın ve insanların birbirini “barbar” gibi çeşitli yakışsız sıfatlarla adlandırdığı kesimlerin/tarafların liderlerinin bir araya gelip kucaklaşmaları, sarılmaları, öpüşmeleri; bu taraflara barış mesajıdır, dostluk mesajıdır, kavga etmeyin mesajıdır. Evet bundan daha güzel bir şey olamaz” (Aydüz, 2005:26).

“Dinlerarası diyalog barış sürecine katkı bağlamında önemli bir çalışmadır. Din ve inanç biçimlerinin savaşa neden olmaları dönemine artık bir son vermek gerekir. Dinlerarası diyalog, dinler arasındaki ortak özellikleri, ortak inançları vurgulamak suretiyle birleştirici bir işlevi yerine getirebilir. Dinlerarası diyalog İslâm’a, Türkiye’ye ve evrensel barışa hizmettir” (Ateş ve diğ., 2005:143).

3.2.3. İslâm’ı Daha Güzel Tanıtılabilmek

Dinlerarası diyalogu destekleyenlere göre; İslâm dini diğer din mensuplarına gereği gibi tanıtılmamıştır. Bunun için İslâm’ın diğer din mensuplarına objektif olarak tanıtılması için dinlerarası diyalogu bir fırsat olarak bilmeli ve ondan yararlanmalıdır. Böylece İslâm hakkındaki yanlış ve yanlı anlamaların önüne geçilebilir.

“Müslümanlar, diğer din mensuplarıyla diyaloga girerek, Müslümanlar aleyhindeki yanlış imajları silebilir ve kendilerini öteki din mensuplarına daha doğru ve daha yakından anlatma fırsatını yakalamış olabilirler” (Aydüz, 2005:231). “Çağımızın çoğulcu ortamlarında bir müslüman’ın diğer din mensuplarıyla karşılaşmaması veya karşı karşıya bile onları göz ardı etmesi düşünülemez. Günümüzde artık diğer din mensuplarıyla her yerde karşılaşmaktadır. Bu karşılaşmalar sonunda Müslüman diğer din mensuplarının, İslâm hakkındaki bilgilerinin ne derece sağlıklı olduğunu öğrenebilirler. Böylece onlarla diyaloga devam ederek, çoğulcu ortamları bu insanlarla daha doğru Müslüman imajı sunabilir veya önceki bilgileri düzeltme ve geliştirme imkânı bulabilirler. Yine böyle bir ortama alışmak zorunda olan Müslümanlar, diğer din mensuplarıyla mevcut sosyo-kültürel problemleri veya birlikte yaşamaya engel ihtilafları körükleyen konuları tespit edebilir, hatta çözümü mümkün olmayanları karşılıklı saygıya dayalı olarak anlamaya çalışabilirler. Mesela Müslümanlar, diğer din mensuplarıyla diyaloga girerek, manevî hayatı, ahlakî ve sosyal değerleri materyalizm ve ateizmin tehditlerine karşı koruma işini ortak bir gayretle üstlenebilir” (Aydüz, 2005:233-234).

“Diyalog görüşmeleri sonucunda elde edilen olumlu ilerlemelerden birisi de, Batılı İslâm uzmanlarının hakperestliğidir. Örneğin son zamanlarda Batılı İslâm uzmanlarının İslâmiyet hakkında yazdıkları kitaplarda, önceleri olduğu gibi, İslâm’ı

çarpıtmak yanlış anlatmak ve kötölemek için bahaneler aramak yerine, Müslümanların inanç ve tasavvurlarını tasvir etmek, inananları oldukları gibi yansıtmak, anlatmak eğilimler kendini göstermektedir. Objektiflik oranında eskiye göre bazı olumlu ilerlemeler de göze çarpmaktadır” (Aydüz, 2005:26).

3.3. Dinlerarası Diyaloga Karşı Çıkan Dini Gruplar

“Araştırmalarımıza göre, küresel ölçekte uygulamaya konulan, iman ve din konularında bireylerin zihninde yol açtığı kargaşa ve teşevvüşten dolayı, "kaosun jeopolitiğini" oluşturan en önemli etmenlerden birisi de, İslam dünyası özelinde yeni bir yöntem olarak "Dinlerarası Diyalog" şeklinde organize edilen, Batı medeniyeti ve Hıristiyanlık karşısında tek alternatif olan İslamı, kadim kültür ve geleneğimizi dönüştürmeyi ve yeniden inşa etmeyi amaç edinen, özellikle Anglo-Sakson kökenli fanatik Mesahi hareketlerin yönlendirdiği, Protestanlık ve Vatikan kaynaklı, esasen sömürgeciliğin keşif kolu olmaktan başka hiç bir anlam taşımayan kolonyalist karakterli misyonerlik projelerdir. Bu proje günümüz dünyasında özellikle İslam ülkelerinde kaosun sofistike ve çok kurnazca planlanmış şeklidir. Zira Hz. Muhammed getirmiş olduğu son vahiy diniyle, insanlığın din nokta-i nazarında girdiği derin kaosu ve bunalımı İslam'ın aydınlığı ile çözerken, Kaosun mimarları Kur'an vahyine rağmen sözde Müslüman aydın ve alimleri de işin içine katarak tarihte eşine rastlanmamış bir şekilde Müslümanların dini konularda kaotik bir ortama girmelerine zemin hazırlamaktadırlar. Tarihte eşi görülmemiş dedik çünkü eskiden misyonerlik faaliyetleri tek taraflı olarak Hıristiyanlar tarafından, yahut çeşitli hilelerle Hıristiyanlaştırılmış işbirlikçi bireyler tarafından yapılırken, şimdi diyalog maskesi altında ilk defa Müslüman kimlikli birey ve cemaatler de birbirimizi tanıma, barışı sağlama, daha iyi dindar olma kültürlerimizi yeniden keşfetme gibi saf ve iyi niyetli söylemlerin şemsiyesi altında bu sürece dahil edilerek Hıristiyan ve Yahudiliğin Müslümanlar nezdinde Kur'an ve sahih sünnetin yönelttiği uyarıların aksine, eleştirisiz bir şekilde meşruiyeti pekiştirilerek Müslüman kitlelerin zihinlerinde büyük bir teşevvüş ve kaos yaratılmaktadır. Örneğin Cammon Wealth üniversitesi öğretim üyesi olan ve aynı zamanda Amerika'daki dinlerarası diyalogun önde gelen isimlerinden sayılan Afrika kökenli Amina Wadud'un İslam geleneğinde hiç yaşanmamış bir şekilde erkeklere Cuma namazında imamlık yapması ve yine bu diyalogcu çevrelerin

Kur'an ayetiyle (Cuma, 9- 10) hangi gün kılınacağı belirlenmiş, sabit olan Cuma namazını Pazar gününe taşımak istemeleri, dinlerarası diyalogdaki kaosu, teşevvüşü ve İslam'ı Batının ön gördüğü şekilde dönüştürerek bir nevi Hıristiyanlaştırma-Protestanlaştırma niyetlerini olanca çıplaklığı ile açığa vurmuştur. Çünkü Protestanların sıkça baş vurduğu invisible Church (Görünmez Kilise) kavramı gereğince Müslümanları Hıristiyanlaştırmanın en etkin yöntemi ilk etapta onları bizzat İncil'e, ya da İsa Mesih'in Tanrılığine çağırmak değildir. Onlara Batı hayat tarzını ve kültürünü benimseterek, farkında olmadan Hıristiyanların hayat tarzlarını, geleneksel kutsal gün ve gecelerini kendi kültürleri gibi uygulamaya koymalarını sağlamaktır. Elbette bu yöntem uygulamaya konulurken, bütün bu yapılanların Batı'nın kokuşmuş değerleri olduğu söylenmez. Ustaca bir manüplasyonla gelenek, kültür ve tarihsel kökenlerinden koparılan topluma, bütün bu yapılanların çağdaşlığın, ilericiliğin, modernliğin, hatta medeni olmanın bir gereği olduğu, aksi taktirde gelişip büyümenin mümkün olmadığı söylenir.. İşin ilginç tarafı diyalogcu hiçbir Müslüman Batının aydınlanmadığı, modernliği ve çağdaşlığı dünyayı ne hale getirdi? Niye kadın papaz yok,? Onlar neden ayin yönetemiyor,? Niçin kadından Piskopos, Kardinal, Papa seçilemiyor,? Niçin Yahudi kadınlar Hahamlık yapamıyor?, Niçin Batılılar kendi tarihsel ve toplumsal kimliğini oluşturan Greko-Romen ve Judeo- Christian değerlerden vazgeçmiyor?" diye bir soru sormayı, aklının ucundan bile geçirmemektedirler. Zira bizim diyalogcuların ne de olsa Hıristiyanlığı, Avrupa'yı yeniden inşa etme ve dönüştürme projeleri yok. İslam tarihine baktığımız zaman görülecektir ki, Müslüman toplumlar kendi dışındaki toplumların kültür ve dinleri ile barış ortamında iletişime geçtikleri gibi, yöneticiler, aydınlar, ilim adamları hatta Peygamberimiz, Sahabiler, Halifeler bile insani düzeyde sosyo-politik, ticari ve askeri alanlarda diyalogdan kaçınmamışlardır. Zaten bu sosyal bir varlık olarak tezahür eden insan olmanın kaçınılmaz bir gereğidir. Örneğin Peygamberimizin Habeşli Hıristiyanlarla, Varaka bin Nevfel gibi gayri Müslim din adamları ve Yahudi kabileleri olan Beni Kaynuka, Kurayza ve Nadir oğulları ile, hatta Müşriklerle Allah'ın peygamberlere gönderdiği vahyin son ve ekmel şekli olan İslam'ın tevhidi özünden, izzet ve şerefinden asla ödün vermeden ve yine onların sapıklık ve dalalette oldukları gerçeğini gizlemeden bir takım diyaloglar ve anlaşmalar yaptığı bilinmektedir. Öyle ki, efendimiz bugünkü bazı diyalogcuların yaptığı gibi bırakın Papa'nın misyonuna tabi

olmayı, haşa el etek öpmeyi, askeri, siyasi ve ekonomik düzlemde en zayıf olduğu dönemlerde bile tebliğ faaliyetinden asla vazgeçmemiştir” (Özşahin, 2005:199-201).

“Bütün bunlara rağmen dinlerarası diyalog toplantılarında Hıristiyanlığın düştüğü bu zelim durumdan hiç bahsedilmemesi, yine Batı toplumu Hıristiyanlıktan umut kestiği halde bu toplantılarda, İslam dünyasına Hıristiyanlığın ve İsa-Masih'in bir kurtarıcı olarak sunulması, İslam'ın vahyi doğasının dönüştürülerek aksiyonsuz bir mistik yapıya indirgenmek istenmesi, tamamen misyonerlik faaliyetlerine zemin hazırlayan entelektüel yapının oluşmasına yardımcı olmaktadır. Zira diyalogun "guruları" sayılan Papa 23. John ve 6. Paul'ün de itiraf ettiği gibi diyalogdan kasıt mutlaka Hıristiyan imanının ifşası (Proclamation) esas olmalıdır. Ayrıca diyaloga katılan Müslüman kimlikli katılımcıların savunmacı (apologie) ve özür dileyici bir tarzda sürekli İslam'ın barışçıl yanlarına vurgu yaparak, onun gerektiğinde emrettiği gaza ve cihat kültürünü yokmuş gibi göstermeleri, İslam'ı pagan kökenli modernite ve Batı kültürü ile bağdaştırmaya çalışmaları, Batı ve ABD'nin inşa etmek istediği "ılımlı İslam" daha doğrusu can damarları kesilmiş, argo bir tabirle hadımlaştırılmış, metroseksüel erkek konumuna indirgenmiş bir İslam anlayışına hizmet ettiklerinin en büyük delilidir” (Özşahin, 2005:231).

“Dinlerarası Diyalog şeklinde organize edilen Vatikan ve Protestan kaynaklı projenin de esasen Hıristiyanlaştırma kendi değerlerimize yabancılaştırma sömürgeleştirme faaliyetlerinin sofistike bir şekli olduğu bilinmelidir. Aynı zamanda iyi tahkik edildiğinde küreselleşme, globalleşme, ve Yeni Dünya Düzeni gibi söylem ve projelerin gerçekte ABD, İsrail ve Anglo-Sakson kökenli cephe tarafından dünyanın yeni Roma'sı olmak için üretilen sistematik planlar olduğu anlaşılacaktır. Ve postmodern söylemin üçüncü dünya ülkelerinde kendilerini ayakta tutan kadim gelenekleri ve kültürleri çoğulculuk şemsiyesi altında bölüp parçalamak için bir enstrüman olarak kullanıldığı unutulmamalıdır. Misyonerlik ve dinlerarası diyalog gibi Batı emperyalizmine hizmet eden faaliyetlerle mücadele edebilmek için iyi bir İslami eğitim ve öğretimin yanında, hem Hıristiyanlığı, hem Yahudiliği, hem de dünyada yaşayan Budizm, Hinduizm gibi dinleri ve onların yayılma metodlarını çok iyi bilen, en azından papaz, pastör, piskopos, ve kardinal düzeyindeki misyonerlerle tartışabilecek, mücadele edebilecek, ilahiyatçı ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi

hocalarının yetiştirilmesine önem verilmelidir. Zira; küresel bir köye dönüşen dünyada, sadece polisiye tedbirlerle misyonerlik ve bölücü faaliyetlerle mücadele edilemez. Her hangi bir fikir, din, doktrin ve benzeri akımlarla mücadele etmenin en etkin biçimi onları inkar etmek yahut yasaklamak değil, onların dayandığı temel argümanları tüm incelikleriyle bilmekten geçmektedir. Zira düşmanın dayandığı, ona güç ve kuvvet veren temel paradigmayı çözemeyenler ne ile savaştıklarını dahi anlayamazlar. Radikal İslam, Fundamentalist İslam, Siyasal İslam, Militan İslam, Folk İslam, Light İslam, Sosyal Demokrat İslam, velhasıl Modern ve Postmodern İslam gibi indirgemeci, bölücü, çözücü İslam'ın doğasını değiştirmeyen dönüştürmeye ve yeniden inşa ederek, imajını sabote etmeye yönelik kavramsallaştırmalara ve anlamlandırmalara pirim verilmemelidir. Zira bütün bu kavramlar ve anlamlar çerçevesi Batının dinsel ve siyasal serüveninde anlamlı kavramlardır. Bu mefhumlar Batı'nın Kilise, kral, feodalite, reformasyon, devlet, siyaset, dini fanatizm, dinsel katliamlar ve Hıristiyanlığın toplumla olan ilişkileri açısından önem arz etmektedir. Batı kültür ve medeniyetine ait olan kavram ve anlam çerçeveleri ile düşünmek ve İslam'ı anlamlandırmaya çalışmak ayağı ağrıyan bir bireyin başının ağrıdığını zannederek epilepsi korkusuyla doktora muayene olmak istemesi gibi absürtlük ve o derece yabancılaşma (alinasyon) içeren bir yaklaşımdır. Bu kavramları İslam kelimesinin yanına eklemek bal kelimesinin yanına zehir kelimesi eklemekle eş bir anlam taşır. Zehir nasıl insanlar için son derece şifa olan balın imajını bozarak onu tehlikeli hale getirecekse yukarıda sözünü ettiğimiz bu kavramlar da alemlere esenlik ve rahmet olarak gönderilen İslam'ı insanlar nezdinde o derece tehlikeli ve korkunç hale getirecektir. Zira yüce Kur'an'da İslam salt olarak İslam olarak geçer. O da barış, esenlik ve her şeyden önce İslam olmak, Müslüman olmak bağlamında, bireyin tüm varoluşuyla Allah'a teslimiyeti anlamını içerir. Ve bu dinin adını bizzat Allah kendisi koymuştur. Bundan dolayı İslam kelimesinin yanına bir takım kavramlar eklemenin sadece Müslümanların zihnini karıştırmaya, onları kategorize etmeye, ayrıştırmaya, bölük pörçük bir hale getirmeye ve hakeza emperyalistlerin amacına hizmet etmeye yaradığı anlaşılmalıdır. Hatta İslam'ı çeşitli şekillerde indirgemeci yaklaşımlarla kategorik ayrımlara tabi tutmak, Müslüman halkları ayrıştırmak merhum Şeriatî'nin deyimi ile Dine Karşı Dini savaştırmanın sofistike bir şeklidir. Bu oyunu İslam coğrafyasında uygulamaya koymak için özellikle Şii Sünni, Vehhabi, ve İslam'ın diğer

mezhep ve tarikatları arasında çatışmanın sosyo-politik ve ekonomik koşulların oluşturulmak istenmektedir. Bu oyunlara gelmemek için tüm Müslümanların, ictihad farklılıklarından ve farklı coğrafi kültürlerden dolayı oluşan mezheplerin ve akımların İslam dairesi içerisinde kaldığı sürece meşru olduğu şeklindeki temel ilkeyi içselleştirmeleri gerekmektedir. Medeniyetimizin parlak dönemlerinde olduğu gibi, ilim hikmet, irfan, meşveret, yardımlaşma, kültür, sanat, medrese dendiği zaman, akla camilerin merkezini oluşturduğu bir anlayış ve yapılanma gelmeli. Zihinleri ve muhayyileleri dönüştürülmüş, geleneğimizden koparılan insanımız, bağırsak faaliyetleri kendisini sıkıştırdığı zaman camileri hatırlamamalıdır. Modern dönemlerde camiler yüklenen bu anlam ve imaj ortadan kaldırılmalıdır” (Özşahin,2005:254-256).

Haydar Baş'ın Fethullah Gülen'e yazdığı mektup: "Muhterem Kardeşim Fethullah Efendi, Allah'a hamd, Resulüne salât-ü selamdan sonra mektubuma başlarken zat-i âlinize ve camianıza selam ve muhabbetlerimi sunarım. Malumunuzdur ki, mü'minlerin birbirlerini sevmeleri, sırat-ı müstakim üzere bulunmaları, varsa noksanlarını telafi edip birbirlerine yardımcı olmaları, hakkı tavsiye etmeleri ve gerektiğinde "emri bi'l ma'rûf-nehyi ani'l münker" yapmaları Hakk'ın emri gereğidir ve bir vecibedir. "Müminler ancak kardeşir" ve "kardeşler, birbirini yıkayan iki el gibidirler. " Kardeşin kardeş üzerinde hem hakkı, hem de sorumluluğu vardır. Eğer bir mü'min kaderin şevkiyle bir camianın sorumluluğunu taşıyorsa bu sorumluluk, bu vebal daha da artmakta ve önem kazanmaktadır. Sevgili Peygamberimiz, "Hepiniz çobansınız ve güttüğünüzden mes'ulsünüz" buyurmaktadır. Bu sebeptendir ki, birbirimizi lüzum görülen hususlarda aydınlatmak, istişare etmek, varsa bir yanlıştan sakındırmak, üzerimize bir borç olduğu gibi, kardeşlik hukukunun da bir gereğidir. Öte yandan zat-i âliniz ve arkadaşlarınızın ülkemizde ve dünyada yaptığı hayırlı hizmetleri takdirle karşılıyor ve hayırla anıyoruz. Bu cümleden olarak bu mektubu, hem bir istişare maksadıyla, hem de bir mükellefiyetin gereğini yerine getirmek üzere yazıyorum. Zat-i âliniz ve hizmet camianızla ilgili olarak kamuoyunda tartışılan, medya yoluyla aleniyet kazanan ve aşağıda bir kısmına temas edeceğim hususlarda, inancımız, yolumuz İslam adına ciddi endişelerim hasıl olmuştur. Belki de meseleler, intikal ettiği gibi değildir, -ki öyle olmasını çok temenni ederim -fakat değil mi ki hadiseler bir noktaya gelmiştir ve tartışılmaktadır; o halde ciddiyet kazanmıştır. Eğer meseleler saptırılıp, kamuoyuna yanlış izlenim veriliyorsa, basın yoluyla tezkibinin çok isabetli olacağı kanaatindeyim.

Yaşadığımız devrin şartlarının zorluğunu ve vahametini kabul etmekle beraber, mü'minlerin (hele de hizmette öncü olup bir camiayı temsil ediyorlarsa) usûl ve metod açısından basiret ve firasetle yürümeleleri, ancak Hakk'ın hududunu da korumaları bir zorunluluktur. Mevzuat ve hukuka ters düşmeden, devlet ve millet bütünlüğünü koruyarak -zira bu devlet, bu millet bizimdir- müsamaha hudutlarını sonuna kadar zorlamalı, fakat asla tavize yaklaşılmalıdır. Buna hakkımız olmadığı gibi, Hakk'a ancak hak ölçülerin korunması suretiyle hizmet edilebileceği, diğer gayretlerin ise hizmet değil, bir vebal olacağı bilinmelidir. Bu ölçüler içerisinde, zat-i âlinizi incitmeden maksadımı anlatabilmek ümidiyle, bizi endişeye sevk eden hususlara ana hatlarıyla temas edeceğim.

1- Bir müddet evvel basına yansıyan bir beyanatınızda başörtüsüne "teferruat" demişsiniz. Bu söz, islam'ı tahrif etmeyi meslek edinenler tarafından ele alınarak neredeyse tesettürün lüzumsuzluğuna hükmedildi. Belki maksadınız bu değildi, fakat olaylar sonuçlarıyla ölçülür.

Çok iyi bilirsiniz ki tesettür, başörtüsü bir vecibedir, farzdır. Ayetlerle sabittir. Ayette başörtüsü, "hamr" kelimesiyle anlatılır. Bir manası başı, diğer bir manası da göğsü örtmek hakkındadır. Ma 'lumunuzdur ki, lafızların kelime manası esas alındığında mesele sapar ve saptırılır. Zira bu kelimenin elliye yakın manası vardır. Bir manası da içkidir. Sadece kelime manasından yola çıkarak kalkıp da ayette geçen 'hamr' kelimesini içki anlamıyla kabul edersek "içkiyi örtmek" gibi bir şey ortaya çıkar ki, bu mantıksızlıktır.

O halde mefhumları, lafızların kelime manasıyla uğraşıp saptırmadan, ıstılahı mana üzerinde durmak, ayetlerin nüzul sebeplerine inmek ve tarihî tatbikatı da dikkate almak esas olmalıdır. Nitekim tesettür ayeti indikten sonra, mü'minlerin annesi Hazreti Zeynep validemiz, evinden hiç dışarı çıkmamıştır. Yine biliriz ki, bir farzı basite almak, helali haram, haramı helal kabul etmek, itikadı açıdan pek vahim sonuçlar doğurur. Neden Allah'ın emirlerini tartışma konusu yapmaya sebep oluyoruz? Bu bir mecburiyet midir? Mecburiyet ise nereden kaynaklanmaktadır?

2- Yine günümüzde Kur 'an-ı Kerim 'i tahrif planları yapan çevreler ve bunların avukatlığına soyunan İslam muhalifleri var. 'Yeniden yapılanma' adı altında İslâm'ı, reformcu bir mantıkla tahrife kalkışmaktadırlar. Sanki Resûlullah (s.a.v), Kur'an-ı Kerim'i anlayamamış da, 14 asır sonra bu hilkat garibeleri anlamış... Bunlara göre "Hadis-i şerifler uydurmadır. İcma, kıyas, mezhep ve meşrep gibi kavramlar yoktur. Müctehid imamlar komisyoncu, Müslümanlar yobaz; İslam 1400 yıldan beri hiç anlaşılmamıştır... " Bunlara göre, 'Mezhepler haklı' demek küfür; ama lafzı da mu'cize olan Kur 'un-ı Kerim 'i Türkçeleştirmek uğruna, mezhep imamlarının fetvaları pek muteberdir ve asıldır.

Bu kadar vahim dalâlet, sapıklık ve tezat içinde yüzenlere binbir zahmetlerle kurduğunuz TV kanalınızda zehirli fikirlerini yayma fırsatı veriyorsunuz. Bundan daha da vahimi, sözünü ettiğimiz şahıs ve şahıslara plaket vermek suretiyle ödüllendiriyorsunuz; bunun adı tolerans, müsamaha oluyor. Böylece hem bu gibiler özendiriliyor, hem de büyük kitleler bu yapılanların meşru olduğu zannına kapılıyor. Buna razı olacağınıza asla inanmıyorum.

3- Basında ve kamuoyunda müşahade ettiğimiz daha büyük bir yanlış ise, Hıristiyan din öncüleriyle yakınlıklar kurulması, karşılıklı dostluk mesajları gönderilmesi ve bu yolda birlik-beraberlik, işbirliği, iyi niyet havasının verilmek istenmesidir.

Hatta son günlerde çıkan bir haberden takip ettiğimize göre bir iftar sofrasında bir Hıristiyan temsilciye dua ettiriliyor. Temsilci duasında teknik bir şekilde Allah Resulü 'nü tanımadığını ifade ediyor. "Ortak yanımız Allah-u Ekber 'dir. Allah-u Ekber diyelim " diyor. Şimdi soruyorum; "Muhammed'ür Rasûlullah" demeden, gerçek manada Allah-u Ekber demek nasıl mümkün olur? Belli ki bu demagojidir. Bu şahıs, muharref incil'e dayalı teslis inancını taşıyan ve Kur 'an-ı Kerim 'de şirk olduğu ifade edilen Hıristiyanlığı cazip ve meşru göstermek maksadındadır. Güya iki din arasında ortak bir taraf bulunuyor ve bu basın yoluyla kamuoyuna arzediliyor. Halbuki küfür olan Hıristiyanlık ile yegâne hakkın kendisi olan İslam 'in hiçbir ortak yanı yoktur. Küfür ile hak, karanlık ile aydınlık nasıl ortak cihet taşıyabilir?

Kaldı ki küfürde olanların duası makbul olmadığı gibi, böyle bir duayı meşru ve faziletli saymak da itikadı açıdan tehlikelidir. Bilindiği gibi itikadı konular son derece büyük bir önemi haizdir. Küçük bir aç farkı, vahim neticeler doğurabilir. Sizden sadır olan küçük bir aç farkı, topluma genişleyerek yansır. Hıristiyanlarla tesis edilmiş gibi görünen samimiyet bağı, muhabbet havası ola ki, gençliğe "Hıristiyan da olunabilir" kanaatini verirse, bu hatanın tamiri mümkün olamaz. Kimse de bu vebali kaldıramaz. Bütün bunlar sizin malumunuzdur. Çok iyi biliniz ki, kelime-i tevhid ancak nübüvvetle tamamlanır. Allah Resulünü inkar edenler, "Allah-u Ekber " kelimesinde nasıl samimi olabilirler?

Biz Hıristiyan veya diğer din mensuplarıyla görüşülmesin, irtibat kurulmasın demiyoruz. Ancak onlarla olan ilgi ve irtibat, Hakk'ı katletmemek ve açıkça söylemek şartıyla meşrudur. Yani tebliğ esastır. Nitekim Allah Resülünün o devrin Hıristiyanlarıyla olan görüşme ve münasebetleri, tam bir tebliğ örneği ve hakkın beyanı şeklinde cereyan etmiştir. Kur'an-ı Kerim 'de Al-i İmran suresinin ilk seksen ayetini ve Meryem suresini ibretle inceleyiniz! İstirham ederim. Bakınız ilgili ayetler; Al-i İmran (1-8,18-32, 35-37, 42-51, 53-61, 62-64, 79-80, 85-86) ve Meryem (21-25).

Bakınız, şu ayet Hıristiyanlar hakkında inmiştir; "De ki: Allah 'a ve Rasülüne itaat ediniz. Eğer yüz çevirirlerse muhakkak ki, Allah kafirleri sevmez" (Al-i İmran -32). "Andolsun 'Allah için üçüncüsüdür' diyenler kafir olmuşlardır" (Maide-73). "Müminler, müminleri bırakıp kafirleri dost edinmesinler. " (Al-i İmran -28). Kaldı ki haham ve papazlarla işbirliği ihtiyacı nereden çıkmaktadır? Kimin için, neye ve kime karşı bir ve beraber olunacaktır? Ancak ilhad fikri ve ateizm öldüğüne göre bu taviz, bu tahribat, bu zillet nedendir? Bu tutum insanlara Hıristiyanlığı normal ve meşru kabul etme hissiyatını verir ki, gençliğimiz, teknolojik üstünlüğü elinde tutan Hıristiyan dünyasına, Hıristiyanlık dinine meylederlerse bu vebali kim taşıyabilir?

Nitekim bütün şehirlerimizde ve özellikle İstanbul, İzmir, Ankara, Eskişehir ve Adana gibi vilayetlerde gençlere İncil okutma faaliyetine başlanmıştır. Ve bilmekteyiz ki, asırlardır süren Hıristiyanlaştırma ve misyonerlik faaliyetleri, özellikle günümüzde daha da organizeli ve sinsi bir şekilde hız kazanmıştır. Hâlâ tarihî haçlı taassubunda

İstanbul, İzmir ve hatta Anadolu "kurtarılmayı bekleyen işgal edilmiş topraklar" olarak algılanıyor ve öğretiliyor.

İspanya 'yi düşünün ki, 800 yıl yaşayan bir İslam medeniyetinden bugün bir iz bile bulamazsınız. Ehl-i küfrün hesabının ileriye dönük ve intikam dolu olduğunu asla unutmamalıyız. Sekiz asır Endülüs Müslümanlarının yaşadığı İspanya 'da bir tek Müslüman bırakılmamış, hepsi katledilmiştir. Halbuki İstanbul'un fethinin üstünden 545 yıl geçmiştir. Sırplar, Bosna 'da katliam yaparken 'Hedefimiz İstanbul-Anadolu, hatta Horasan' diyorlardı; unutmayalım. Haçlı taassubunun doğurduğu kin, tarih boyunca hızından hiç bir şey kaybetmeden yaşatılmaktadır.

Son günlerde manevi ve dinî değerler üzerinde çıkarılan tartışmalar sebepsiz değildir. Bu, uluslar arası organizeli bir güç tarafından planlanmakta, bu hususta yerli uşaklar kullanılmaktadır, iyi bilelim ki hedef sadece dinimiz değil, devletimiz ve hatta vatanımızdır. Bir baskı ve yılgınlık hali sergilenmesi de anlamlı değildir. Zira zat-i âliniz hukuk dışı bir iş yapmıyorsunuz ki, korkup endişe edeceksiniz. Yaptığımız millete ve vatana hizmettir. Kaldı ki siz, ne bir siyasi lidersiz, ne de İslam namına seçilmiş bir temsilcisiniz. Her iki halde de böyle badirelere düşmenin anlamı yoktur. Nitekim biz, devlet ve millet kucaklaşmasıyla milli bütünlüğü temine çalışıyor, mevzuat ve hukukun üstünlüğünü hayata geçirmeye gayret ediyoruz. Biz, bu tartışma, istişare veya uyarıyı nefsanî bir hesapla ve de kötü örnek teşkil edecek şekilde kamuoyu önünde yapmıyoruz. 'Kol kırılır yen içinde...' denildiği gibi, bu bizim kardeşlik ve inanç beraberliğinden kaynaklanan görevimizdir.

Samimiyet, ihlas ve vefanıza inandığım kardeşim olarak, bu açık ve samimi düşünce ve uyarılarımı, edille-i şer'iyye ölçüleri ve hassas inancınız ve vicdanınızla kâmil anlamıyla değerlendirip, bir nefis muhasebesi yapacağınıza inanıyor, bu vesileyle tekrar kalbî muhabbetlerimi arz ediyorum. Allah'tan Sıratı Müstakim üzere daim bulunmanızı niyaz ediyorum "Prof. Dr. Haydar Baş (1998)" (Karabacak,2005:16-22).

"İddia edilen ve dinlerin birbirlerine yaklaştırılması, dinlerin birbirlerine olan düşmanlıklarının son bulması gibi hareketlerin gerisinde Müslümanların belirgin özelliklerini kaybetmeleri amaçlanmaktadır. Bu bulanık davet içerisinde Müslüman'ın

şahsiyetinin erimesi amaçlanmaktadır” (El-Kahtani,1992:123).

“Dinler arası diyalog iki gerekçe ile yapılabilir. Bu iki gerekçenin zahirî ve bâtinî boyutları olabilir. Arka plandaki gerekçesi, Hıristiyan ve Yahudî âlemi ile yakınlık kurarak, onların Müslüman olmalarını sağlamak olabilir. Kalpleri ve niyetleri bilen Allah'tır. Niyetlerin hâlis ve samimi olduğunu düşünerek, dinler arası diyaloga öncülük edenlere şu soruyu sormaya mecburuz: Üç beş papaz, haham Müslüman olacak diye (!) yüz binlerce Müslümanın İslâm dininden uzaklaşmasına zemin hazırladığının farkında mısınız? Muhatapları bu sorunun cevabını vermek durumundadır. Görünüşte hangi haklı sebebe dayandırmaya çalışılırsa çalışılsın, dinler arası diyalogun haklılığını hiçbir tez ortaya koyamaz ” (Karaca, 2006).

3.4. Diyaloga Karşı Çıkış Sebepleri

Dinlerarası diyaloga karşı çıkan dini gruplara göre; dinlerarası diyalog diye bir şey asla olmaz ve olmamalıdır. İslâm'i gelenekte diğer din mensuplarıyla iletişimin nasıl olacağı açıktır. Roma'yı yeniden keşfetmeye gerek yoktur.

Sosyoloji ve Dinler Tarihi uzmanı Prof. Dr. Şinasi Gündüz'ün ilmi tespitleriyle “misyonerliğin olmazsa olmaz aracı olan dinlerarası diyalog” da “çok yüzlülük –çok köşelilik vazgeçilmez bir esası olduğunu belirtiyor. Bu bağlamda dinlerarası diyalogu destekleyenleri takiiyecilik yapmakla ve çok yüzlülüğü hayat tarzı haline getirmiş olmakla suçluyor. Camide başı sağ –önyana eğik Müslüman gibi, kilisede rahip gibi, havrada haham gibi davranmak, adeta “Papalık misyonunun bir parçası olma”nın dışı vuran şekilleridir. “Müslüman rahip” diye manşetlere taşınan bazı yerli “diyalog öncüleri”nin bir zamanlar kürsülerden aşağıya sel olup taşan “gözyaşları”nı, ilmin verileri ışığında işte bu “Pavlus yöntemi”nin benzer bir izdüşümü olarak görmek, hangi düzeyde sosyolojik bir gerçektir; onu akademisyenlerimizin ortaya koyması icab eder. İlginçtir ki, Müslüman kılıklı kimi diyalog öncüleri, kartelin “Müslüman Rahip” nitelemesini baş tacı ederek içselleştirmişler, aynıyla kendi mevkutelerinde aktarmak suretiyle “Papalık misyonunun bir parçası olmayı” deklare ettikleri gibi sahiplenmişlerdir Hatta “diyalogcu ekâbir”den hiçbir akl-ı selim, “hem Müslüman,

hem de Rahip” nasıl olunur diye bir “kayd-ı ihtirazî”de dahi bulunmamış, muhalefet şerhi dahi düşmemişlerdir” (Gündüz,2007).

“Resûlullah dinlerarası diyalog yapmadı. Her mü'minin beşerî noktada tek gerçek lideri, önderi ve ışığı olan Kâinatın Efendisi bu konuda ne yaptı? Bize neyi miras bıraktı? Resûlullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem Efendimizin, dinler arası diyalog noktasında hiçbir faaliyeti olmadığı gibi, bu hareketi önerecek bir söz de ondan sadır olmamıştır. Bu konuda Resûlullah'a atfedilen ve dinler arası diyaloga zemin teşkil ettirmeye çalışılan mübarek mektuplar vardır. Onun yazdığı mektuplar vardır. Ama bu mektuplar, bir diyalog çağrısı değil; davet mektuplarıdır. Dinler arası diyalog yerine, "dinlere tebliğ", "dinlere davet" sözleri kullanılsa ve bu sözlerin de içerikleri doldurulsa, amaç hâsıl olur. Fakat ne yazık, görünen o ki, dinler arası diyalog faaliyetlerinde Hıristiyan ve Yahudî din âlimlerinin ve dinlerinin reklam ve tanıtımları yapılarak, İslâm topraklarında onlara meşrutiyet sağlanmaktadır. Resûlullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem Efendimiz, hayatının hiçbir döneminde böyle bir diyaloga girmiş değildir. Bırakın diyalogu, Allah ve Resûlü, Yahudî ve Hıristiyanları dost edinmeyi bile yasaklamıştır” (Karaca,2006).

“Misyonerlik, Hıristiyanlığı yayma amacıyla değil sömürme amacıyla yapmaktadır. Yayılmaya çalışılan Hıristiyanlığın insanlığa vereceği bir şey yoktur. Bunu herkes bilmektedir. Bunu herkes bilmektedir. Ama o bir araç olarak kullanılmaktadır. İnsanların böyle bir mistik organizasyonun kanatları altında tutmak ve büyük çoğunlukları yönlendirmek, bugün dünyanın en büyük çıkar organizasyonudur. Mesela, Afrika'nın bâkir topraklarını, ormanlarını, zengin doğal kaynaklarını sömürmek için göstermelik hizmetler yapmaya çalışmışlar, onları kendilerine bağlamış fakat onlara hiçbir zaman gerçekleri arama ve öğrenme imkânları tanımamışlardır. Nobel barış ödülü sahibi, Güney Afrikalı Rahip Desmond Tutu diyor ki: “Misyonerler Afrika'ya geldiklerinde, topraklar bizde İncil onlardaydı. Sonra bize; “hadi gözlerinizi kapatıp dua edelim... Gözlerimizi açtığımızda gördük ki, İncil bizde toprak ise onların.” Yani onlar oralara sadece sömürü için gitmişler ve Hıristiyanlığı da onlara yaklaşma aracı olarak kullanmışlar” (Aytekin,2006:165-167)

Müslim Karabacak şu nedenlerde dolayı Dinlerarası Diyaloga karşı çıktıklarını söylüyor. 1. Bu faaliyetlerin asıl amacı Hz. Muhammed'i devre dışı bırakmaktır. 2. Konu ile ilgili ayetlerin doğru anlaşılması gerekir. Ayetler tarihsel sayılamaz. 3. Müslüman'ın görevi tebliğ ve davet olduğu. 4. Konu ile ilgili ayetleri Hz. Peygamberimizin anladığı gibi anlamamız gerektiği. 5. Mübadele asla bir diyalog olamaz olduğu. 6. Diyalogun asıl gayesi Hz. Peygamberimizi unutturmak olduğu. 7. İslâm'ın ölçü azlık ve çokluk olmadığı. 8. Medine Sözleşmesinin Dinlerarası diyalogla hiçbir ilgisinin olmadığı (Karabacak,2005).

Mehmet Oruç ise dinlerarası diyaloga genel olarak şu nedenlerden dolayı karşı çıktığını belirtiyor. "1. Farklı dine inana insanların birbirilerinin dini törenlerinde ya da ibadetlerinde ne işi vardır? Diyalog için yer ve zaman sıkıntısı mı var diye soruyor? 2. Diyalogu başlatan kim? 3. Diyalog misyonerliğin bir parçası olması. 4. Diyalogun birinci şartının "benim dinim son dindir" demek olduğu. 5. Dini kavramları yumuşatma eğilimlerinde dolayı. Mesela; İlimli Müslüman, Light İslam. 6. Ayetlerin yorumlarının yanlış yapılması. 7. Hz. Muhammed'in diyalog toplantılarında geçmemesi. 8. Allah için sevmek ve Allah için nefret etmek anlayışının değişmesi. 9. Cihad anlayışına ters olması. 10. Dinleri birleştirme faaliyeti olması. 11. Vatikan'ın İslam düşmanlığının devam ediyor olması. 12. İbrahim'i dinler masalı. 13. İpin kimin elinde olduğunun önemli olması. 14. Çifte dinli olma. İnsan aynı anda iki din sahibi olamaz. 15. Misyonerlerin para ile insanları kandırarak dinlerinden döndürmesi. 16. Asıl hedefin Anadolu olması. 17. İstismar yapılması. 18. Müslümanları Hıristiyanlaştırılması. 19. Tarihsellik oyunları. 20. Dini yozlaştırma çalışmalarının yapılması. 21. İslam ve Reform yan yana asla gelemez. 22. Yeni bir din kurma çalışmalarının yapılması. 23. Geçmişin karalanmaya çalışılması. 24. Suçlunun yanlış yerde aranması. Suç dinde değil bizim Müslümanlığımızda (Oruç, 2004).

Yümni Sezen bugünkü dinlerarası diyaloga karşı çıkmasının sebeplerini özetle şöyle belirtiyor. "1. Din bir sır cemiyeti değildir. 2. Misyonerliğin yeni bir versiyonu olması. 3. Tebliğ ile diyalogun karıştırılması. 4. Yanlış kavramlar kullanılması. Mesela Dinlerarası Diyalog, Dinler Bahçesi, Üç Büyük Din, Müslüman İsevi. 5. Dinlerarası diyalogun esas maksatlarından biriside Müslümanlaşmayı önlemek olması. 6. Hıristiyanların yeni metot arayışları. 7. Diyalogun sadece satır aralarında kalması. 8.

Kur'an'dan diyalogla ilgili verilen örnekler yanlış olması. 9. İslâm Dini zaten tebliğ ve davet ile diğer insanlara ulaşıyor olması. 10. Eğer diyalog olacaksa dünyadaki bütün dinleri kapsamaması gerektiği. 11. İslâm'ın metodu, tebliğ ve davetin, herkes olduğu yerde dursun, saygılı olun, üslubu olmadığı. 12. Hıristiyanlarla dinî anlamda ve temel konularda hiçbir ortak noktamız kalmamış olması. 13.Hz. Peygamberin hiçbir zaman taviz vermemiş olması ve bizlerin onu örnek almamız gereği. 14. İslâm'ın mesajının evrensel olması. 15. Bugün dinlerarası diyaloga örnek olarak verilen durumların. İslâm'ın tebliğ ve davet metodu gereği olması. 16. Dost kavramının yanlış yorumlanması. 17. Dinlerin birliği veya eşitliği yanlış anlaşılmalara neden olması. 18. Sevgi kavramının doğru anlaşılması gereği. 19. Çoğulculuk kavramının doğru anlaşılması. 20. Türkiye'deki bazı dini grupların liderlerine diyalogun avukatı unvanının verilmesi. 21. Dinlerarası diyalogda geliştirilen metotların İslâm'ı olmaması. 22. Yeni bir din anlayışının geliştirilmeye çalışılması. 23. Barış ve hoşgörüye Müslümanların değil diğer din mensuplarının ihtiyacı olması. 24. Dinlerarası diyalogun küreselleşmenin bir sonucu olması (Sezen, 2006).

“Başbakan Erdoğan, küresel dünyada söz sahibi aktörlerin kültürlerarası ve dinlerarası diyalog ile demokraside samimi olmadıklarını söyledi. Erdoğan, Türkiye'nin AB'ye üye olmak derdinde olmadığını da belirterek, Medeniyetler İttifakı'nın adresi AB olsun diye üyeliği istediklerini kaydetti” (Erdoğan,2006).

3.4.1. İslamiyete Uygun Olmaması

İslamiyette diğer din mensuplarıyla ilişkilerin ve iletişimin nasıl olması gerektiği çok açık şekilde bellidir. Eğer yeni bir açılım ya da metot getirilecekse bu da tamamen İslâmiyetin öz kaynaklarına uygun olması gerekir.

“Ancak yine tekrar belirtelim ki, İslam açısından medeniyet ve kültürlerin iletişime geçmesinde, ilişki kurmasında, hayır ve iyiliğin yayılması, fitne ve şerrin ortadan kaldırılması için birliktelikler, savaşların çıkmasını önlemek için paktlar oluşturmanın, eşit temsile dayanan ekonomik, siyasal ve sosyal kurumlar tesis etmenin hiçbir sakıncası yoktur. Sakıncalı olan şey, diyalog şemsiyesi altında Allah tarafından korunan, son din ve son vahiy olan İslam dinini çeşitli zorlama yöntem ve yorumlarla,

gerçek doğasından saptırmaya matuf bir takım girişimlerin, tolerans ve hoşgörü kavramları çerçevesinde meşrulaştırılması ve Hıristiyanlık propagandasına zemin hazırlanmasıdır. Hemen belirtelim ki, diyalogun Müslüman tarafının, en azından dünya barışına katkıda bulunma, savaşları önleme, nihilizme, ateizme, fakirliğe, cinsel sapıklığa, insanı çürüten tüm değer yargılarına karşı kilise ile beraber hareket etmek gerekir şeklindeki saf ve temiz yaklaşımları, karşı tarafın samimiyetsizliğinden ve diyalogu mutlaka Hıristiyan misyonunun bir parçası olarak algılamalarından dolayı, dış gerçekliği olmayan, yani realitede uygulama alanı bulamayan iddialardan başka bir anlam taşımayacaktır. Örnek verecek olursak 1965 yılından itibaren süren diyalog toplantılarının, bırakın İslam'ın Hıristiyan dünyadaki şeytanla ve terörizmle eşleştirilen imajını düzeltmesini, bu diyalog toplantılarının Hıristiyan Batı'nın İslam dünyasındaki yapmış olduğu işgalleri, provokasyonları, darbeleri, dökmüş olduğu kanları durdurmada hiçbir etkisi olmadığı gibi, tersine diyalogun resmi olarak yürürlüğe girmesinden itibaren ABD ve Avrupa Ülkelerinde Haçlı söylemini ve Müslüman düşmanlığını merkeze alan yönelişler daha da yaygınlaşmıştır. Kilisenin diyalog kararına rağmen İslam düşmanlığını merkeze alan söylemin yaygınlaşmasında özellikle ABD'de Protestan kökenli kiliseler olan Evangelist ve Anabaptistlerin bizzat destek vermeleri, Peygamberimizi terörist, İslam'ı şerir bir din olarak görmeleri ve yine Avrupa'da Hıristiyan Demokrat partilerini destekleyen Katolik ve Protestan Kiliselerin Türk ve Müslüman düşmanlığını körüklemeleri, hatta Türkiye'de bazı bölücü ve etnik gruplara destek vermeleri (Bkz. The World Cathdlic Report, Mayıs-Haziran 1995) diyalogun dış gerçekliği olmayan barış, hoşgörü ve tolerans şemsiyesi altında Hıristiyanlık propagandasına yönelik girişimlerden sadece birisi olduğu şeklindeki yargımızı doğrulamaktadır. Örneğin kiliselerin desteklediği Alman Hıristiyan Demokratlar ve lideri Angela Merkel açıkça Türklerden ve Müslümanlardan rahatsız olduğunu, Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasına karşı mücadele vereceğini deklere etmektedir. Bu durum kilisenin desteklediği Avrupa'daki diğer Hıristiyan Demokratlar için de farklı değildir. Yani istisnasız; dünya da siyasete bazen Polonya örneğinde olduğu gibi direkt, bazen dolaylı olarak da olsa yön vermeye çalışan Kiliseler İslam ve Müslümanlar söz konusu olduğu zaman kesinlikle menfi bir tavır almaktadırlar, işte bütün bunlar diyalogun tamamen göstermelik olduğunu kanıtlamaktadır. Evet bizim diyalogcular iyi niyetli, temiz ve saf, fakat Cehenneme

giden yolun iyi niyet taşları ile döşendiği unutulmamalıdır. Hakeza Şeytan ayrıntılarda gizlidir” (Özşahin,2005:236-237).

3.4.2. Bir Hıristiyanlık Projesi Olması

Hıristiyan din adamları dinlerarası diyalog projesinin kendilerine ayıt olduğunu çok açık ve net bir şekilde ortaya koymaktadırlar. Gerçek niyetlerinin de kendi dinlerini yaymak olduğunu da belirtmekte bir sakınca görmemektedirler.

“Dinlerarası diyalog ve misyonerlik araştırmalarıyla bilinen Mahmut Aydın, Vatikan’ın oyunlarına karşı Müslümanlar’ın uyanık olmasını isteyerek, “ Dinlerarası diyalog, Dünya kiliseler Birliği ve Katolik Kilisesi’nin yürüttüğü faaliyetler zinciridir ve kiliselerin diyalogudur. Amaçları misyonerliktir. Dinlerarası diyalogu ortaya çıkaran 2. Vatikan Konsili belgesinde İslâmiyet’e yer verilmiyor. Dinlerarası diyalogun bizimle ilgisi yok.” dedi” (Aydın,2006).

“Bizim gördüğümüz kadarıyla katolik dünyasının gerek günah çıkartma işleminde ve gerekse Ortadoğu atağında hıristiyan alemi tarihinden gelen kirlilerden temizleme amacından çok birtakım siyasi amaçlar yatmaktadır. Bunların bazıları çağdaş sömürgeci güçlerle siyonistlerin işbirliğinden kaynaklanan baskılara boyun eğilmesinin getirdiği siyasi hesaplar; bazıları da İslam alemine yönelik misyonerlik faaliyetlerinin önünün açılması amacıyla ilgili siyasi hesaplardır. Anti-semitizmin hata olduğunun itirafı, yahudi soykırımının kabullenilmesi ve bundan dolayı özür dilenmesi, siyonist işgalinin meşrulaştırılması amacıyla imzalanan anlaşmaların "barış" olarak nitelendirilmesi ve bu bakış açısına dayandırılan birtakım çağrılar yapılması birinci kategoriye giren hesaplarla ilgilidir. Haçlı seferlerinin hata olduğunun itiraf edilmesi, Ortadoğu ziyaretinin Ürdün'den başlatılması ve özerk yönetimin kontrolündeki bölgelerin de ziyaret programına alınması vs. de ikinci kategoriye giren amaçlarla ilgilidir. Fakat her iki kategorideki hesapların ortak bir noktada birleştiğini söyleyebiliriz: Çağdaş sömürgeciliğin İslam alemi aleyhine, İslam dünyasındaki uyanış hareketlerinin ve bilinçlenmenin önünü kesme amacına yönelik planlarına hizmet. Bu açıdan baktığımızda Vatikan'ın ve onun Papa'sının zulmün zirveye tırmandığı çağdaş dünyadaki makyavelist devletlerin siyasi hesaplarına alet edildiğini görüyoruz.

Kısacası hadise bir dinler arası diyalog hadisesi değil üzerine böyle bir kılıf geçirilmiş siyasi açılım ve çağdaş sömürgecilige dini bir boyut kazandırma atağıdır. Tabii bu arada Hıristiyanlığın yayılması amacı da güdülmekte, farklı hesapların kesiştiği bir ortak zemin üzerinde yapılan işbirliği söz konusu olmaktadır. Papa'nın dini kimliğinden ve Vatikan kilisesinin etkinliğinden de bu işbirliğinde ve söz konusu amaçlar için yararlanılmaktadır” (Vahdet, 2006).

3.4.3. Diyalogun Misyonerliğe Alet Edilmesi

Günümüz dünyasında misyonerliğin ne demek olduğunu bilmeyen kalmamış gibidir. Hıristiyan din adamlarının belirttiği gibi dinlerarası diyalog; onlara göre misyonerliğin yeni bir versiyonudur.

“ Misyonerlik ve bölücü örgütler üzerinde araştırmalar yapan Tuncer Günay: Misyonerler şimdi taktik değiştirdi. Türkiye'deki misyoner örgütleri taktik değiştirdi. Ortodoks ve Protestanlar birleşti. Bundan sonra Hıristiyan Mezhepler ortak hareket edecek ve karşımıza Birlikte Dua Hareketi olarak Çıkacaklar. Sloganları da; Şimdi tam zamanı... Onların amacı İslâm'ı sulandırmak. Misyonerliğin zehrinin panzehiri İslâm'dır. Bunu bozmak için yeni sulandırma hareketleri başlatıldı. 10 derece kuzey enlemiyle 40 derece kuzey enlemi arasındaki tüm ülkeler Hıristiyanlaştırılacak. Dünya haritasını açıp baktığımızda, 10 ila 40 derece enlemleri üzerinde, az gelişmiş, olarak küçümsedikleri devletler. Bunlarda daha çok; Bangladeş, İran, Türkiye, Pakistan, Irak, Türkî Cumhuriyetler ve Arap Ülkeleri... Türkiye'deki Protestan hareketlerinin bağlı bulunduğu merkezler de iki tanedir. Birisi New York çıkışlı olan Amerikan Bord. Bir de Almanya çıkışlı var. Elimizde ATO tarafından derlenmiş çok önemli bir kaynak mevcut bu kaynakta, ülkemizde misyonerlik faaliyetleri açısından 332 Kilise, 5 kitapevi, 1 Kütüphane, 7 dergi, 49 vakıf, 3 yayınevi, 7 radyo, 1 kırtasiye, 11 manastır, 2 kafe, 1 acenta, birçok şirket, 7 otel, 7 gazete, 2 müze, 44 dernek olduğu belirtiliyor. Bu çalışmaya 10 yılda vardılar. Bundan 15 yıl önce Protestanlaştırdıkları Müslüman sayısı 19 iken, 2004'te bu sayı 2 bin 400'e çıkmış. Alınan yeni karara göre; “her yıl sayı bunun iki katına çıkartılacak” deniliyor” (Günay, 2006).

3.5. Dinlerarası Diyaloga Temkinli Yaklaşan Dini Gruplar

Dinlerarası diyaloga temkinli yaklaşan dini gruplara gelince onlara göre; eğer böyle bir faaliyet yapılacaksa mutlaka Müslümanlar bu durumda ön planda olmaları zaruridir. Yani dinlerarası diyalog çalışmalarında müslümanlar lokomotif olmalılar, asla vagon olmamalılar.

“İnsiyatifin bize ait olmadığı diyalog, AB'ye uyum yasaları gibi bu milleti batağa sürüklemektedir. Güden bir millet olma yerine güdülen bir millet olmanın, dikte edilen, şartları hayata geçirmenin, her zaman tehlikeli olduğu tarihen sabittir. Tarih bilincinden yoksun olanlar, âcizler ve inisiyatifi ellerinden kaçıranlar tarihin tekerrürüne vesile olurlar. Bu milletin, tarihin tekerrüründen doğacak yıkıntıdan en az zararlı çıkmasının tedbirleri de elbette yok değildir. Genel tedbirler 1. Türkiye, diyalog alanı olmaktan çıkarılmalıdır. 2. Türkiye'yi temsilen katılan din adamı hüviyetli şahıslar karşı tarafı temsil edenlerden az olmamalı, dini üniformaları olan sarık ve cüppelerini giymelidirler. 3. Diyalog eşit şartlarda ve eşit zeminlerde olmalıdır. Konuşma içerikleri, en az onların sahip olduğu şartlara göre hazırlanmalıdır. 4. AB'ne girilme teşebbüslerinin yapıldığı bir ortamda, Türkiye'nin ihtiyacının asgari on katı dil bilen din adamı yetiştirilmelidir. 5. Milli ruhla beslenmiş, doyurulmuş ve yetiştirilmiş, devamlı artan bir nesile sahip olmaktır. Karışıma rengimizi vermemiz ve önde olmamızın yolu artan, yetişmiş dindar bir nesilden geçer. 6. Kreşler dahil, bütün çocuk yuvalarında ve kimsesiz çocuklar yurtlarında din eğitimi almış öğretmenler görevlendirilmelidir. Hatta biçki dikiş kursları gibi hanımlarımızın rağbet ettiği yerlerde de din eğitimi formasyonu ile yetişmiş öğretmenlerimiz kadınlarımızı bilgilendirmeli ve güçlü bir donanıma sahip hale getirilmelidir. 7. İmam Hatip Okullarının önü açılmalı, öğrencilerine sağlanan imkanları genişletilmelidir. Kur'an öğrenimindeki yaş sınırı kaldırılmalıdır. 8. Bu AB türküsü içindeki ara nağme, serbest dolaşım gecikmeden sağlanmalıdır. Hıristiyanlaştırmada vize kolaylığı yem olmaktan çıkarılmalıdır. 9. Hıristiyan dünyanın ajan-misyoner saldırısına karşı Anadolu'ya geldiğimiz, Balkanlar'a girdiğimiz günlerdeki gibi, çayı çorbası bol faal tekkeler açmalıyız. Onlar insanımızı tek tek marke ederek Hıristiyanlaştırırken biz, şehirleri, kasabaları köyleri toptan Müslüman edecek mantıklı bir dine sahibiz. 10. Millî-İslâmî vakıfların önündeki engeller kaldırılmalıdır. 11. Birebir ve devletin elindeki medya

kanalıyla millî ruh ve İslâmî bilgiler canlandırılmalı, vakit geçirmeden yurtiçi ve yurtdışı İslâm'ı tebliğ hızlandırılmalıdır. 12. Bütün dünyada, İslâm'a yumruk olabilecek güçleri, İslâm ülkelerini âlet ederek kırmalarının önüne geçilmelidir. Filistin başta olmak üzere, Bugün Filistin'de mücadele edenlerin 4-5 nesil önceki Türkler olduğu unutulmamalıdır. 13. Bütün dünyadaki İslâmî kuruluşlarla birebir sivil-asker temas kurabilecek kadar, içinde bulunduğumuz cendereden çıkmalıyız. 14. Zulme uğrayan milletlerin ve nesillerin yanında yer almayı sağlayacak faaliyetler yapılmalıdır. 15. Müslüman ülkelere yönelik misyoner çalışmalarına son verdirecek ortak tavırlar alınmalıdır. 16. Organize olacak, resmî sayılabilecek bir politika yürüten Hıristiyanların karşısına aynı şartlarda devamlı hazırlıklı çıkılmalı ve faal bir sekreteryaya kurulmalıdır. 17. Yurt dışındaki mühtedi Müslüman kuruluşlar ve Müslüman yabancılara ait kuruluşlarla yakın irtibat ve işbirliği sağlanmalıdır. 18. AB'ye uyum yasaları çerçevesi içinde tanınan gayr-i menkul satın alma hakkı, bina satın alma, toprak kiralama hakkına dönüştürülmelidir. 19. Her ne şart altında olursa olsun, kilise ihyasına izin verilmemelidir. 20. Patrik 800 yıllık düşmanlığını, Türk devletinden istediğini koparabilme taahhüdü karşılığında Papa'yla barışmıştır. Papa-Patrik, Papa-AB münasebeti pertavsız altına tutulmalıdır. 21. Ruhban okulu kesinlikle açılmamalıdır” (Tekin, 2004: 190-194).

SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye de farklı dini gruplar açısından dinlerarası diyalog konusu ele alınmış ve konu günümüz Türkiye'sinde din sosyolojisi bağlamında incelenmeye çalışılmıştır. Son dönemlerde popüler bir konu olan dinlerarası diyalog tartışmaları, İslâm dünyasının kalbi olan ülkemiz için ayrı bir öneme sahiptir. İslâm, Adem peygamberden başlayan ve Hz. Muhammet ile zirve noktasına ulaşan ve gelecekteki tüm insanlara da hitap eden evrensel bir dindir. İslâm, evrensel olmasından dolayı tüm insanlara hitap etmektedir. Bu evrensel olmasının tabii sonucudur.

İlkel ve geleneksel toplumlardan başlayarak günümüz modern toplumlarına kadar din mensupları arasında ilişkiler her zaman olmuştur ve olmaya da devam edecektir. Bu insan olmanın bir gereğidir. Günümüzde tarihsel süreçte farklı dinlere inanan insanlar, kültürler ve medeniyetler arasındaki iletişime moda tabirle diyalog ismi verilmektedir. Globalleşen dünyada, kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşması sonucu küçük bir köy haline gelen dünyada artık toplumlar daha çoğulcu bir yapı arz etmektedir. Bunun sonucu olarak farklı kültürlerin, medeniyetlerin ve dinlerin birbiriyle olan ilişkileri de kaçınılmaz olmaktadır.

Dinlerarası diyalogu destekleyenlere göre Kur'an'ın emrettiği ve Hz. Peygamberimizin ve ondan sonra gelen Müslümanların hayatında tatbik ettiği diğer din mensuplarıyla diyalog, bugünkü Müslümanlarında yapması gereken önemli bir faaliyettir. Dinlerarası diyalogu destekleyenlere göre, diyaloga girdiğimiz kimseler bizim dinimize girmiyorlar diye bu faaliyetlerden vazgeçmemeliyiz. Bu biz insanlar için artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Bundan kaçmanın bir anlamı yoktur. Dinlerarası diyalogu destekleyenlere göre artık günümüzde bu tür diyaloglar kaçınılmazdır. Kur'an'daki ve Peygamberimizin diğer din mensuplarına karşı kullanmış olduğu ifadelerin tüm diğer din mensuplarını kapsamadığını söylüyorlar. Tarihsel süreçte bu konularda bir ittifakın olduğunu söylemek çok zordur.

Genel olarak baktığımızda dinlerarası diyalogu destekleyenlerin en fazla üzerinde durdukları konu; dünyadaki savaş, terör, kaos ve açlık gibi sorunları diyalog yolu ile giderilebileceğidir. Bunu da yapabilmek için farklı dinler inanan insanların bir araya

gelip diyalog yapmalarının şart olduğunu belirtiyorlar. Bu bir araya gelmeler ortak noktalardan hareketle dünyadaki sorunları çözülebileceğine inanıyorlar. Biz Müslümanlar kendi dinimizden hak din olduğundan şüphemiz olmadığına göre böyle bir diyalogdan çekinmemizin bir anlamı olmadığını öne sürüyorlar. Zaten bizim dinimiz evrensel bir din olması bakımından bütün insanlara onu ulaştırma bakımından böyle bir çalışma önemli olduğunu belirtiyorlar. Dinlerarası diyalogu destekleyenler bunu bir tebliğ ve davet olarak gördüklerini belirtmektedirler.

Dinlerarası diyaloga karşı olanlar göre, zaten diğer insanlarla ilişkide bulunmak ve onlara dini tebliğ etme ve dine davet İslam'ın özünde vardır. Bunun için yeniden farklı açılımlar yapmanın bir anlamı olmadığını söylüyorlar. Dinlerarası diyaloga karşı olanlar göre dinlerarası diyalogu desteleyenlerin ayetleri kendi anlayışına göre yorumlamaktadırlar. Bu şekilde bir faaliyet onlara göre kabul edilemez. Hz. Peygamberimizin yapmış olduğu diğer din mensuplarıyla ilgili faaliyetlerde asla dinlerarası diyalog olarak isimlendirilemez. Çünkü bugünkü dinlerarası diyalog kilise patentli bir faaliyettir ve asıl amacı misyonerliktir.

Dinlerarası diyaloga karşı çıkanlara göre; bu tür çalışmaların kesinlikle dinimizin nasslarına aykırı olduğunu söylemektedirler. Bu konu ile ilgili tarihsel sürece baktığımızda dinlerarası diyalog denilen olayların sadece kişilerin sübjektif görüşleri olduğunu söylemektedirler. Yaklaşık 30-40 yıldır devam eden bu çalışmaların dünyada sağlamış olduğu bir başarı olmadığını belirtmektedirler. Özellikle dinlerarası diyalog çalışmalarından sonra ülkemizde ve Müslüman ülkelerde misyonerlik çalışmalarının arttığı gözlenmektedir. Kullanılmakta olan yeni kavramların İslam geleneğine uyduğu söylenemez. Böyle bir çalışmanın somut olarak Müslümanlara sağladığı bir yararın olmadığı açıktır. Dünyada barış ve sevginin sağlanmasını sağladığını söyleyemeyiz.

Türkiye'de bu iki zıt yaklaşımın yanısıra, dinlerarası diyaloga temkinli bakan kesimlerin de var olduğunu görüyoruz. Onlara göre Türkiye asla dinlerarası diyalogun merkezi olmaması gerekir. Böyle bir faaliyette diğer din adamlarının sahip olduğu imkanların hepsine Müslümanlarında sahip olması gereklidir. Tüm Müslümanlar hep birlikte ortak hareket etmelidir. Asla misyonerlere ülkemizde ve Müslüman ülkelerde çalışma imkanı verilmemelidir. Her türlü misyonerlik faaliyetleri engellenmesi

gereklidir. Dinimiz ve milli ve manevi değerlerimiz çok iyi bir şekilde öğretilmelidir. Dinlerarası diyaloga ancak biz Müslümanların belirlediği şartlar altında evet denilebilir. Yani eğer böyle bir faaliyet yapılacaksa mutlaka Müslümanlar bu durumda ön planda olmaları zaruridir. Yani dinlerarası diyalog çalışmalarında müslümanlar lokomotif olmalılar, asla vagon olmamalılar. Kısaca özetleyecek olursak, dinlerarası diyalog çalışmalarında Müslümanlar belirleyici bir konumda olmaları zorunludur. Ancak bu şartlar altında bir diyalogdan söz edilebilir. Son olarak diyebiliriz ki; Türkiye'deki dini gruplar, dinlerarası diyalog konusunda farklı görüşlere sahiptir.

KAYNAKÇA

- ADAM, Hüdaverdi (2006), Bediüzzaman Said Nursi ve Dinler Arası Diyalog, <http://www.gencadam.net/content/view/184/57/27.03.2006>
- AKGÜL, Muhittin (1999), Kur'ân-ı Kerim'de Hazreti Peygamber, Işık Yayınları, İzmir.
- AKDOĞAN, Ali (2002), Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- AKTAY, Yasin ve Emin Köktaş (1998), Din Sosyolojisi, Vadi Yayınları, Konya.
- AKYÜZ, Ali (2005), Yaşayan Kur'ân Hazreti Peygamber, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- ALICI, Mustafa (2005), Müslüman-Hıristiyan Diyalogu Tarihçesi, Çeşitleri, Hedefleri, Problemleri, İz Yayıncılık, İstanbul.
- ALPEREN, Abdullah (2003), Sosyolojik Açıdan Türkiye'de İslam ve Modernleşme Çağımız İslam Dünyasında Modernleşme Hareketleri ve Türkiye'deki Etkileri, Karahan Kitabevi Basın Yayın Dağıtım, Adana.
- ALTIKARDEŞ, İsmet (2003), Din Sosyalleşme ve Hoşgörü, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- ATEŞ, Süleyman (1988), Kur'ân-ı Kerim Tefsiri, Yeni Ufuk Neşriyat, Hürriyet 1995, Cilt:4, İstanbul.
- ATEŞ, Toktamış, Eser Karakaş Ve İlber Ortaylı,(2006), Barış Köprüleri Dünyaya Açılan Türk Okulları, Ufuk Kitap, İstanbul.
- AYDIN, Mahmut (2001), Monologdan Diyaloga, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- AYDIN, Mahmut (2006), "Dinlerarası Diyalog, Vatikan'ın Tuzağı", Anadolu'da Vakit, 27 Mart, S.8.

- AYDIN, Mehmet S. (2001), Sunuş, Editör: Cemal Uşşak, Hazret-i İbrahim'in İzinde Mehmet S. Aydın'ın sunuşuyla, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, S.11, İstanbul.
- AYDÜZ, Davut (2005), Tarih Boyunca Dinlerarası Diyalog, Işık yayınları, İzmir.
- AYTEKİN, Kerim (2005), Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hayatı, Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.
- AYTEKİN, Kerim (2006), Misyonerlere Kanmayın!, Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.
- BARDAKOĞLU, Ali (2006), Diyalog ve Hoşgörü, <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/bildiri.asp?id=99>, 11.04.2006.
- BAYRAKLI, Bayraktar (2001), Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri, Cilt:1, İşaret Yayınları, İstanbul.
- BAŞAR, Alaaddin (2006), Dinler Arası Diyalog, <http://www.nurpenceresi.com/moduller.php?modul=makale&op=1&id=104>, 07.18.2005.
- BOSTANCI, Ahmet (2001), Kamu Hukuku Açısından Hz. Peygamber'in Gayri Müslimlerle İlişkileri, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- BRYANT, Darrol (2001), İbrahim'i İnançlar ve Diyalog İçin Arayışlar, Çev. Kürşat Demirci, Editör: Cemal Uşşak, Hazret-i İbrahim'in İzinde Mehmet S. Aydın'ın sunuşuyla, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, S.259-260, İstanbul.
- BUCAİLLE, Maurice (2001), Müsbet İlim Yönünden Tevrat İnciller ve Kur'an, Çev: Mehmet Ali Sönmez, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, Ankara.
- CANAN, İbrahim (2006), Peygamberimiz'in (sas) Ehl-i Kitap'la Diyalogu, <http://www.gencadam.net/content/view/318/57/>

ÇELİK, Muhammed (1996), Kur'an'ın İknâ Husûsiyetleri, Çağlayan Yayınları, İzmir.

ÇETİN, Abdurrahman (2006), Kutlu Peygamberim Hz. Muhammed (s.a.v.), Ensar Neşriyat, İstanbul.

DEMİRCİ, Mustafa (1996), Beytü'l-Hikme, İnsan yayınları, İstanbul.

Diyanet İşleri Başkanlığı (2006), "Kuran'ı kerim Türkçe Meali"
http://www.kuranikerim.com/m_diyanet_index.htm, 22.03.2006.

DİYANET AYLIK-TEMMUZ2000, [Sayı:115], Başyazı, Tarihte İlk Kez Gerçekleşen Katolik Aleminin Merkezi Vatikan'da Diyanet İşleri Başkanı Ve Papa Buluşması, <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/default.asp>, 10.01.2007.

DÖNMEZER, Sulhi (1984) Sosyoloji, Savaş Yayınları, Ankara.

GÜNDÜZ, Şinasi (2007), Diyalog'ta çok yüzlülük esası,
<http://www.misyonerlik.com/main/index.php?content=read&hid=238>,
12.05.2007

EL-KAHTANİ, Muhammad Bin Said (1992), İslâm'a Göre Dost ve Düşman, Çev. Ali Ünal, Kayıhan Yayınları, İstanbul.

ERDOĞAN, R. Tayip. (2006), "Dünya demokrasi ve dinlerarası diyalogda samimi görünmüyor." Yeni Şafak, 3 Nisan, S.13.

ERGENE, Enes (2006), M. Fethullah Gülen'de Diyalog ve Hoşgörünün Temelleri,
<http://tr.fgulen.com/a.page/hayati/inceleme/fethullah.gulen.hareketinin.analizi/a14947.html>, 30.03.2006.

ERKAL, Mustafa E. (1997), Sosyoloji (Toplumbilimi), Der yayınları, İstanbul.

Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı (2006), Anasayfa, Bir Diyalog Örneği,
<http://www.gyv.org.tr/bpi.asp?caid=71&cid=412>, 25,03,2006.

- GÜLEN, M. Fethullah (1998), Hocaefendi'den Papa'ya Mektup, <http://www.zaman.com.tr/1998/02/10/index.html>, 18.04.2006
- GÜLEN, M. Fethullah (2001), Fasıldan Fasıla 4, Nil Yayınları, İstanbul.
- GÜLEN, M. Fethullah (2005), Ümit Burcu, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, İstanbul.
- GÜNAY, Tuncer (2006), "Misyonerler Şimdi Taktik Değiştirdi", Anadolu'da Vakit, 8 Şubat, S.24.
- GÜNAY, Ünver (2001), Din Sosyolojisi, İnsan Yayınları, İstanbul.
- GÜNDEM, Mehmet (2002), Fethullah Gülen'le 11 Gün, Alfa Yayınları, İstanbul.
- GÜNDÜZ, Şinasi ve Mahmut Aydın (2004), Misyonerlik Hıristiyanlık Misyonerler, Yöntemleri ve Türkiye'ye Yönelik Faaliyetleri, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- GÜNDEM, Mehmet (1998), Niyazi Öktem'le Papa Görüşmesi Üzerine, <http://tr.fgulen.com/a.page/basindan/dizi.yazilar/a162.html>, 24.04.2006.
- İSLAMOĞLU, Mustafa (2004), İsrailoğullarından Ümmet-i Muhammed'e Yahudileşme Temayülü, Denge Yayınları, İstanbul.
- HÖKELEKLİ, Hayati (2001), Din Psikolojisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- KARABACAK, Müslim (2005), Şartlara Uydurulmuş Misyonerlik Dinlerarası Diyalog, İcmal Yayınları, İstanbul.
- KARACA, Mahmut Emin (2006), Dinler Arası Diyalog Tuzağı, <http://www.beyan.com.tr/arsiv/temmuz2004/dosyamahmut.htm>, 27.03.2006.
- KARAÇAM, İsmail (2005), En Büyük Mucize Kur'ân-î Kerim'in İlmî ve Edebî Sırları, İmaj İç ve Dış Ticaret A.Ş., İstanbul.

- KARAMAN, Hayrettin (1999), Mukayeseli İslâm Hukuku, Cilt:1, İz Yayıncılık, İstanbul.
- KARAMAN, Hayrettin (2005), Dinlerarası Diyalog Nedir?, Da Yayıncılık, İstanbul.
- KARAMAN, Hayrettin (2006), Diyalogun Mana ve Maksadı, <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/makaleler/0213.htm>, 27.03.2006.
- KARLIĞA, Bekir (1998), Kültürlerarası Diyalog Sempozyumu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- KAYMAKCAN, Recep (2006), Çokkültürlülük, Eğitim, Kültür ve Din Eğitimi, Dem Yayınları Ensar Neşriyat, İstanbul.
- KAZICI, Ziya (2001), İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi, Kayıhan Yayınları, İstanbul.
- KADER, Hüseyin (2005), Din Sosyolojisi Açısından Dinlerarası İlişkilerde Kur'an Ölçüleri ve Hz. Peygamber Dönemi Dinlerarası İlişkiler, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KILIÇ, Recep (2004), Dini Anlamak Üzere, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- LINGS, Martin (2006), İlk Kaynaklara Göre Hz. Muhammed'in Hayatı, İnsan Yayınları, Çeviren: Nazife ŞİŞMAN, İstanbul.
- MEVDÛDÎ, Ebu'l Al'â (1996), Tefhimu'l Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri, Cilt:1, Çev. Muhammed Han Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, İnsan Yayınları, İstanbul.
- MİTRİ, Tarık (2001), İbrahim'i Gelenek ve Dinlerarası Diyalog: Vaadler ve Belirsizlikler, Çev. Semra Kılıçoğlu, Editör: Cemal Uşşak, Hazret-i İbrahim'in İzinde Mehmet S. Aydın'ın sunuşuyla, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, S.290, İstanbul.

- ORUÇ, Mehmet (2004), Dinlerarası Diyalog tuzağı ve Dinde Reform, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul.
- ÖKTEM, Niyazi, (2001), Diyalog yazıları, Diyalog Toplantıları, http://tr.wikipedia.org/wiki/Dinleraras%C4%B1_Diyalog, 29.01.2007.
- ÖZŞAHİN, Lütfü (2005), Kaosun Jeopolitiği ve Dinler Arası Diyalog Anti Emperyalist Bir Manifesto Denemesi, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- ÖZŞAHİN, Lütfü (2006), Dinlerarası Diyalog, Saf Bir Proje mi?, http://www.bayzan.net/category_view.php?id=34, 11.04.2006.
- ULUTÜRK, Veli (1993), Kur'an'a Göre Zulüm Kavramı, İstışare Yayınları, Kayseri.
- ULUTÜRK, Veli (1994), Kur'an-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor?, Nil yayınları, İzmir.
- ÜNAL, Ali (2002), M. Fethullah Gülen Bir Portre Denemesi, Nil Yayınları, İstanbul.
- RAHMAN, Afzalur (1996), Hz. Muhammad Sallallahu Aleyhivesellem Sıret Ansiklopedisi, Cilt:1, Çev. Yusuf Balcı, Hakan Bayrak, Bülent Biberici, Kenan Dönmez, Talha Özkök, Sami Şener, Emine Taşer, Selim Top, İnkılâb Yayınları, İstanbul.
- SARAÇ, Tahsin (1990), Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük Grand Dictionnaire Français-Turc, Adem Yayınları, İstanbul.
- SEZEN, Yümni (1988), Sosyoloji Açısından Din Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- SEZEN, Yümni (2006), Dinlerarası Diyalog İhaneti Dinî-Psikolojik-Sosyolojik Tahlili, Kelam yayınları, İstanbul.

- ŞİMŞEK, Emin (2005), "Acaba "Dinler arası Diyalog" Kur'an ve sünnete ters mi?"
<http://www.gencadam.net/content/view/96/57/>, 23.06.2005.
- TALU, Mehmet (2006), Mehmet Talu Hocaefendi ile Diyalog üzerine Röportaj,
Editör, Emin şimşek, <http://www.gencadam.net/content/view/435/29/>,
21.05.2006.
- TAŞGETİREN, Ahmet (2006), "Diyalog'un yankıları", a.tasgetiren@aksiyon.com.tr,
Sayı: 591 <http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=23807>,03.04.2006.
- TEKİN, Ahmet (2004), Ehl-i Kitap Havarilerine Diyalogculara Kur'an Dersleri,
Kelam Yayınları, İstanbul.
- TERTİBİ, Muhammed Fuâd Abdülbâki (2005), Müttefekun Aleyh Hadisler, çev.
Abdullah Feyzi Kocaer, Hüner Yayınları, Konya.
- TOPTAŞ, Mahmut (2001), Modern Hayatta Nebevi Mücadele, Cantaş Yayınları,
İstanbul.
- VAHDET (2006), Günümüz İslam Alemi ve Dinler Arası Diyalog, 1 Nisan 2000
Cumartesi, <http://www.vahdet.com.tr/isdunya/dosya5/1430.html>, 15.05.2006.
- VAKKASOĞLU, Vehbi (2005), Başkasının Günahına Ağlayan Adam, Nesil
Yayınları, İstanbul.
- YALMAN, Hakan (2006), Dinler arası diyalog,
<http://www.yeniasya.com.tr/2006/02/20/yazarlar/hakyalman.htm>,14.04.2006.
- YAZIR, Elmalı'lı M.Hamdi (2006), "Kur'ân-ı Kerim Tefsiri"
<http://www.muslimangenc.com/tefsir/bakara.htm>, 21.03.2006.
- YILDIRIM, Suat (2006), Kur'ân-ı Kerim'e Göre Ehl-i Kitapla Diyalog,
<http://www.gencadam.net/content/view/315/57/>,12.14.2006.

YILMAZ, Mehmet Nuri (2001), Hz. İbrahim Sempozyumu'na Gönderilen Mesaj Metni, Editör: Cemal Uşşak, Hazret-i İbrahim'in İzinde Mehmet S. Aydın'ın sunuşuyla, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, S.368-373,İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Mustafa BAHADIR, 01.08.1974'te Trabzon İlinin Tonya İlçesine bağlı Kalemli Köyünde doğdu. İlkokulu köyündeki Gündoğdu İlkokulunda okudu. Orta okul ve liseyi Vakfikebir İmam Hatip Lisesinde okudu. 1994 yılında Vakfikebir İmam Hatip Lisesinden mezun oldu. 1997 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesini kazandı. 2002 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 12.09.2003 yılında İstanbul ili Bağcılar İlçesindeki Göztepe İlköğretim Okuluna Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmeni olarak atandı. Hala bu görevi sürdürmektedir.